

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Eva Vilches

Rosa Rabadán a její přínos pro vývoj translatologie

**Rosa Rabadán and Her Contribution to the Development
of Translation Studies**

Praha, 2012

Prof. PhDr. Jana Králová, CSc.

Poděkování

Chtěla bych poděkovat především Prof. PhDr. Janě Králové, CSc. za rady a ochotu, s níž vedla tuto práci. Zároveň bych ráda poděkovala Rose Rabadán za její vstřícnost při poskytování informací a materiálů.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. 4. 2012

Eva Vilches

Anotace

Diplomová práce se zabývá dílem současné španělské translatoložky, pedagožky, překladatelky a badatelky Rosy Rabadán Álvarez. Základem práce je analýza jejích stěžejních prací, publikovaných jak knižně, tak časopisecky ve Španělsku i v zahraničí. Zvláštní pozornost je věnována jejím metodologickým východiskům a kontextu její teoretické, pedagogické, překladatelské i výzkumné činnosti. Závěrečná kapitola je věnována recepci prací Rosy Rabadán ve Španělsku, v zahraničí a v České republice.

klíčová slova: Rosa Rabadán Álvarez; ekvivalence; empirický výzkum; korpusová lingvistika; ACTRES; TRACE

Abstract

This thesis analyzes works of the contemporary Spanish translation theorist, teacher, translator and researcher, Rosa Rabadán Álvarez. The basis of this paper is the analysis of the most important works published in books and journals in Spain and abroad. Close attention has been paid to the translation theories Rabadán has been proceeding from and to the context of her theoretical, pedagogical, translation and research work. The last chapter focuses on the reception of her works in and outside of Spain and in the Czech Republic.

key words: Rosa Rabadán Álvarez; equivalence; empirical research; corpus linguistics; ACTRES; TRACE

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Španělská translatologie 20. století.....	9
3. Biografie Rosy Rabadán.....	11
4. Rosa Rabadán – teoretická činnost.....	13
4.1 Metodologická východiska.....	13
4.1.1 Deskriptivní studia.....	13
4.1.2 Teorie polysystémů.....	14
4.1.3 Cílově orientovaný přístup k překladu.....	15
4.1.4 Manipulační škola.....	16
4.1.5 Ekvivalence v překladu.....	17
4.1.6 Normy v překladu.....	18
4.2 Teoretická práce Rosy Rabadán.....	19
4.2.1 Nový soubor norem.....	19
4.2.2 Omezení ekvivalence.....	23
4.2.3 Textová a překladová jednotka.....	31
5. Rosa Rabadán – překladatelská činnost.....	35
6. Rosa Rabadán – pedagogická činnost.....	37
6.1 Pedagogické a překladatelské metody.....	37
6.1.1 Překladatelské zadání.....	37
6.1.2 Pochopení překladu.....	38
6.1.3 Fáze převodu.....	41
6.1.4 Fáze revize.....	41
6.2 Studijní plán.....	43
7. Rosa Rabadán – výzkumná činnost.....	46
7.1 Korpusová lingvistika.....	46
7.2 Nástroje nové generace.....	47
7.2.1 Jednojazyčné korpusy.....	47
7.2.2 Dvojazyčné korpusy.....	48
7.2.3 Korpusové manažery.....	49
7.2.4 Překladové paměti a nástroje CAT.....	49
7.3 Projekt TRACE.....	49
7.3.1 Divadlo.....	51

7.3.2	Kinematografie	52
7.3.3	Beletrie	53
7.3.4	Pseudopřeklady	53
7.3.5	Intersemiotické řetězce	54
7.4	Projekt ACTRES	55
7.4.1	Výzkumný tým.....	56
7.4.2	Zaměření	57
7.4.3	Nástroje	58
7.4.4	Postup.....	60
8.	Recepce prací Rosy Rabadán.....	72
9.	Závěr.....	75
10.	Resumé	77
11.	Resumen	79
12.	Summary	81
13.	Bibliografie.....	83
14.	Přílohy	91

1. Úvod

Cílem této teoreticky zaměřené diplomové práce je představit osobnost a dílo současné španělské translatožky Rosy Rabadán Álvarez. Domníváme se, že se jedná o vůbec první ucelenou práci věnovanou této teoretičce, neboť pokud je nám známo, v České republice ani v jiných zemích zatím podobná práce nevznikla. Doufáme, že naše práce tuto mezeru zaplní a že bude přínosem nejen pro odborníky, ale i pro laickou veřejnost.

Důvodem, proč podobná práce u nás ještě nevznikla, může být nedostupnost publikací Rosy Rabadán v českém prostředí. Naprostou většinu podkladů jsme získali při studijních cestách na Univerzitu v Granadě a při důkladném pátrání na internetových stránkách. Významně nám také pomohly materiály a informace poskytnuté samotnou Rosou Rabadán při osobním setkání na půdě Univerzity Karlovy v Praze. Věříme proto, že tato práce bude nejúplnějším dostupným pramenem informací o této osobnosti.

V úvodních kapitolách se pokusíme uvést tvorbu Rosy Rabadán do kontextu španělské translatožie 20. století. Přehled by nám měl pomoci uvědomit si výjimečnost a pokrokovost myšlenek Rosy Rabadán, neboť se jedná o jednu z prvních španělských osobností, která navazuje na moderní tendence západní translatožie.

Na stručný biografický přehled, který nám z velké části poskytla sama teoretička, navážeme kapitolou o teoretické činnosti Rosy Rabadán. Zvláštní pozornost budeme věnovat překladovým teoriím, ze kterých autorka vychází. Bez znalosti stanovisek jejích předchůdců a současníků bychom totiž dle našeho názoru nebyli schopni přístup Rosy Rabadán k překladovým problémům plně pochopit. Při analýze její teoretické tvorby se budeme opírat především o její první monografii *Equivalencia y traducción: problemática de la equivalencia transléctica inglés-español* z roku 1991 a o početné články, statě a studie, které Rabadán napsala do poloviny devadesátých let, kdy se těžiště jejích zájmů přesunulo k činnosti výzkumné.

Následně nabídneme stručnou charakteristiku překladů naší autorky. Protože je však pro ni tato oblast podle jejích vlastních slov jen okrajovou záležitostí, přesuneme se rychle na analýzu prací věnovaných výuce překladu. Zde budeme čerpat především z didaktické příručky z roku 2002, kterou Rabadán vypracovala spolu s Purificación Fernández Nistal, a z dalších článků a studií, ve kterých autorka popisuje své překladové a pedagogické metody.

Hlavní část práce bude potom pojednávat o rozsáhlém empirickém výzkumu, kterému se autorka věnuje od poloviny devadesátých let. Pokusíme se popsat aktuální kontext a

tendence současné translologie, ve které se stále více prosazuje korpusová lingvistika. Podrobně popíšeme hlavní dva projekty – ACTRES a TRACE – na kterých Rabadán spolu s odborníky z různých španělských i zahraničních univerzit pracuje. Zde se budeme opět opírat především o časopisecky publikované studie.

V práci neopomeneme ani recepci prací naší teoretičky. Pokusíme se analyzovat odkazy na její dílo v pracích španělských, světových i českých teoretiků. Bude to poměrně náročný úkol, neboť odkazy na její dílo nejsou nikde centrálně vedeny. Důležitým zdrojem proto bude databáze Bitra Univerzity v Alicante a internetové vyhledávání, především na stránkách českých a zahraničních univerzit.

Jak vyplývá z uvedeného výčtu, do práce nebudeme zařazovat kapitolu věnovanou přehledu monografií, jak by se možná dalo od publikace tohoto typu čekat. Rozhodli jsme se tak hned z několika důvodů. Hlavním důvodem je, že monografie Rosy Rabadán nejsou nijak početné. Její tvorba je vydávána především časopisecky, je součástí různých sborníků nebo je prezentována na konferencích. Dalším důvodem je, že obsah monografií bude do práce prakticky zahrnut a kapitola s přehledem monografií by tak byla zcela redundantní. Rozhodli jsme se práci strukturovat tématicky, nikoli chronologicky, což podle našeho názoru poskytne čtenáři jasnější a přehlednější představu o stanoviskách Rosy Rabadán. Posledním důvodem je neukončenost díla naší teoretičky.

U myšlenkových celků budeme v práci vždy citovat jejich zdroj, který je snadno dohledatelný v seznamu bibliografie. Čtenář, který bude mít zájem o podrobnější či vysvětlující informace o daném jevu nebo myšlence, pak může díky přesně uvedenému číslu strany v dané publikaci požadovaný úsek snadno dohledat.

Doufáme, že tato práce se zařadí mezi ostatní úspěšné práce věnované významným osobnostem světové translologie a že se stane stěžejním zdrojem informací o tvorbě Rosy Rabadán Álvarez u nás.

2. Španělská translatologie 20. století

Španělskou translatologii dvacátého století lze charakterizovat především lingvistickým a filologickým přístupem k překladu. Nejspíš proto Rosa Rabadán mnoho španělských autorů ve svých pracích necituje, neboť její zaměření je zcela jiné. Mezi nejvýznamnější španělské translatology dvacátého století bezesporu patří **José Ortega y Gasset** (1883–1955), který se zabývá otázkou souměřitelnosti jazyků a přeložitelnosti, dále **Gerardo Vázquez-Ayora**, jenž se opírá o generativní gramatiku Noama Chomského a specializuje se na srovnávací gramatiku,¹ a v neposlední řadě také **Valentín García Yebra** (nar. 1917), v jehož pojetí překladu má opět zásadní místo srovnávací lingvistika (Navarro Domínguez 2003: 147).

První významnou osobností, která se od této tendence odkloňuje, je překladatel, filolog, historik a translatolog **Julio-César Santoyo** (nar. 1943), u kterého lze sledovat vliv zástupců Manipulační školy a dalších odpůrců lingvisticky orientované translatologie, např. Mary Snell-Hornbyové, jedné z hlavních osobností, které v osmdesátých letech volali po tzv. kulturním obratu. Svými úvahami o hranicích přeložitelnosti a jednotce překladu (*translema*) Santoyo významně ovlivnil ranou tvorbu své žačky, Rosy Rabadán Álvarez. Sama autorka nám při osobním setkání sdělila, že Santoyo je jedinou osobností španělské translatologie, která ji při teoretické tvorbě inspirovala.

Na přelomu dvacátého století však sledujeme další významné osobnosti, které reagují na současné tendence západní translatologie. Zmíňme například **Mari Carmen África Vidal**, která píše o překladu jako o způsobu manipulace, navazuje na koncepty Gideona Touryho, zdůrazňuje roli moci a ideologie v překladu a neopomíná ani feminismus v překladu. Mezi její práce patří např. monografie *De por qué no se puede traducir en femenino* z roku 1997 či *El futuro de la traducción: últimas teorías, nuevas aplicaciones* z roku 1998. **Ovidi Carbonell i Cortés** se potom věnuje manipulaci a vlivu ideologie na překlad v původně kolonizovaných oblastech Afriky a Asie. Je autorem např. monografie s názvem *Traducir al otro: Traducción, exotismo, poscolonialismo* z roku 1997 či *Traducción y cultura: de la ideología al texto* z roku 1998 (Navarro Domínguez 2003: 143).

Opomenout nesmíme významné translatoložky, pedagožky a badatelky, které s naší teoretickou bezprostředně spolupracují. Jako první uvádíme **Purificación Fernández Nistal** z Fakulty překladatelství a tlumočnictví na Univerzitě ve Valladolidu, se kterou Rosa Rabadán napsala didaktickou příručku *La traducción inglés-español: fundamentos*,

¹ Vázquez-Ayora se soustředí především na jazykový pár angličtina – španělština.

herramientas, aplicaciones. Další významnou autorkou je **Raquel Merino Álvarez** z Univerzity v Baskicku, která se jakožto vedoucí projektu TRACE věnuje především zkoumání vlivu cenzury na překlad. Ve své monografii *Traducción, tradición y manipulación* z roku 1994 popisuje španělské překlady britských a amerických divadelních her z let 1950 až 1990. Spolu s Raquel Merino přeložila Rosa Rabadán roku 2004 významné dílo Gideona Touryho *Description Translation Studies and Beyond*.

3. Biografie Rosy Rabadán

Rosa Rabadán Álvarez vystudovala anglickou filologii na španělské Univerzitě v Oviedu (*Universidad de Oviedo*). Při studiu také navštěvovala lingvisticky zaměřené semináře na Univerzitě v Leónu (*Universidad de León*). Zde přednášel i Julio-César Santoyo, který významně ovlivnil její myšlení o překladu. Pod Santoyovým vedením vypracovala svou první vědeckou práci zabývající se lexikálními a syntagmatickými kalky. Roku 1986 dokončila své doktorské studium a začala pracovat na své teoretické práci *Equivalencia y traducción: problemática de la equivalencia translémica inglés-español*.

Díky zahraničním výzkumným stážím měla příležitost spolupracovat s významnými světovými translatology. Při doktorské stáži ve Velké Británii na londýnské Univerzitě ve Westminsteru (*University of Westminster*, tehdy *Polytechnic of Central London*) byla studentkou Petera Newmarka. Na kanadské Univerzitě v Ottawě (*University of Ottawa*) absolvovala v letech 1990–1991 post-doktorskou stáž pod vedením Louise G. Kellyho, autora známé monografie *The True Interpreter*. Seznámila se zde i s dalšími významnými translatology – Rodou Roberts a Brianem Harrisem, který ji inspiroval svým zaměřením na aplikovanou větev translatologie. Prostřednictvím odborníků z Univerzity v Lipsku (*Universität Leipzig*) se seznámila i s tvorbou Jiřího Levého, jehož teorii považuje vzhledem k době jejího vzniku za výjimečně vyspělou.

Při svém pobytu ve Spojených státech roku 1993 Rabadán úzce spolupracovala s americkou zakladatelkou translatologického výzkumu na Univerzitě v Binghamtonu (*University of Binghamton*), Marilyn Gaddis Rose. Krátké stáže Rabadán absolvovala i v Rusku a v Brazílii. Později navázala kontakt s významnými osobnostmi polysystémové a manipulační školy, především s Gideonem Tourym a Theem Hermanssem.

Na Univerzitu v Ottawě se teoretička stále vrací.² Podle vlastních slov má k této univerzitě zvláštní vztah. Nyní však dlouhodobě působí na Univerzitě v Leónu, kde se kromě pedagogické činnosti věnuje výzkumu v oblasti kontrastivní korpusové lingvistiky.³

Rosa Rabadán se velice často aktivně účastní mezinárodních konferencí, např. konferencí organizovaných Evropskou translatologickou společností (*European Society for Translation Studies*), Kanadskou translatologickou asociací (*Canadian Association for Translation Studies*) a Evropskou lingvistickou asociací (*Societas Linguistica Europaea*), které se věnují kontrastivní lingvistice, a kongresů pořádaných společností ICAME (*International Computer Archive of Modern and Medieval English*), které se soustředí na problematiku korpusové lingvistiky. Střídavě s kolegy z týmu ACTRES se také účastní kongresů pořádaných španělskými organizacemi, např. Španělskou asociací aplikované lingvistiky (*Asociación Española de Lingüística Aplicada*) či Iberskou translatologickou asociací (*Asociación Ibérica de Estudios de Traducción e Interpretación*). Roku 2010 se Rabadán účastnila semináře věnovaného možnostem a omezením mezikulturní komunikace, který se konal na půdě Univerzity Karlovy v Praze, a roku 2011 přednášela na konferenci s názvem *Vědecký výzkum a výuka jazyků 2011* v Hradci Králové. Stejněho roku přednášela na Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze o svém současném empirickém výzkumu.

Rosa Rabadán je také členkou poradního výboru pro translatologické projekty nakladatelství John Benjamins, akademického časopisu *MonTI*, který každoročně vydává Univerzita v Alicante, a časopisu *Sendebarr*, vydávaného Univerzitou v Granadě.

V současnosti Rabadán přednáší na Katedře moderní filologie Filozofické fakulty Univerzity v Leónu a intenzivně se věnuje výzkumu v rámci programu ACTRES.

² Poslední zahraniční stáž v Kanadě Rosa Rabadán absolvovala roku 2006.

³ Programy TRACE a ACTRES, viz oddíly 7.3 a 7.4.

4. Rosa Rabadán – teoretická činnost

První vědeckou prací věnovanou překladu Rosa Rabadán vypracovala již během svých vysokoškolských studií. Na počátku devadesátých let vydává svou první monografii *Equivalencia y traducción: problemática de la equivalencia translémica inglés-español*. Její články postupně vycházejí v různých odborných publikacích, např. *Journal of English Studies*, *Languages in Contrast*, *Quaderns de Filologia*, *Meta*, *Revista Canaria de Estudios Ingleses*, *Revista Española de lingüística aplicada* apod.

V této kapitole vysvětlíme přístup Rosy Rabadán k různým tématům teorie překladu.

4.1 Metodologická východiska

Tvorba naší teoretiky je bezprostředně ovlivněna myšlenkami Gideona Touryho (1980), který vychází z teorie polysystémů Itamara Even-Zohára (1979), a tzv. Manipulační školou, která se v polovině osmdesátých let od polysystémové školy odštěpila.

Znalost výše uvedených teorií je pro porozumění přístupu Rosy Rabadán k problematice překladu zcela zásadní. Tyto teorie ovlivnily nejen její teoretickou činnost, ale také činnost pedagogickou, překladatelskou a výzkumnou. Stanoviska osobností z výše uvedených škol Rabadán hájí v naprosté většině svých prací. V následujících oddílech proto nabídneme stručný přehled jejich stanovisek a volně navážeme výkladem o tom, jak na ně Rabadán reaguje a jak je dále rozvíjí.

4.1.1 Deskriptivní studia

Jedním ze stěžejních rysů tvorby naší teoretiky je její deskriptivní přístup k translatologickým problémům.

Průkopníkem deskriptivních studií překladu byl James S. Holmes. Své první teze formuloval roku 1972 na Třetím mezinárodním kongresu aplikované lingvistiky v Kodani.⁴ Své teorie rozvíjel především v 70. a 80. letech. Holmes vymezil translatologii jako vědní disciplínu a kromě jejího názvu – Translation Studies⁵ – přinesl i její binární dělení na větev aplikovanou, do které spadá kritika překladu, překladatelské pomůcky a výchova překladatelů, a na větev čistou⁶, kterou dále dělí na teoretickou a deskriptivní⁷.

⁴ Stať *The Name and Nature of Translation Studies* (1972)

⁵ Zažitý název *translatologie* pochází z francouzštiny a Holmes jej považuje za lexikologický hybrid.

⁶ Nabízí se srovnání se schématem československého translatologa Antona Popoviče, který teorii překladu dělí na obecnou, speciální, praxeologii překladu a didaktiku překladu (Popovič 1975: 20).

⁷ Deskriptivní teorie překladu se dále dělí podle orientace na proces, produkt a funkci.

Deskriptivní teorie překladu („jak se překládá“) vznikla jako reakce na teorii preskriptivní („jak překládat“). Tento přístup k translatologii v zásadě odmítá jakékoli sestavování pravidel či návodů k tomu, jak by se mělo překládat, jak překlady hodnotit či vytvářet didaktické pomůcky k výchově překladatelů. Tato disciplína sleduje překladatelské tendence takové, jaké jsou, a to na pozadí historického vývoje. Soustředí se na poznatelné aspekty – vychází z praxe, je tedy empirickou disciplínou.

Rosa Rabadán klade důraz na propojení výše uvedených větví. Uvádí, že žádná teorie, která by se nezakládala na empirických datech, nemůže obstát. Stejně tak nelze hodnotit překlad, vytvářet překladové nástroje či vychovávat překladatele bez přihlédnutí k současným překladovým praktikám a teoretickým tendencím (které z praxe vycházejí). Aplikovaná větev je vlastně jediná, která si zachovala svůj preskriptivní charakter (Rabadán 1996: 117).

Recepce a reflexe Holmesových myšlenek na mezinárodní úrovni byla velmi pomalá. V průběhu sedmdesátých a osmdesátých let se na Katolické univerzitě v Lovani začíná utvářet program empirického výzkumu překladů, známý pod názvem deskriptivní studia. Velice brzy se pro deskriptivní školu ujal název *manipulační studia*, který zavedl Theo Hermans v knize *Manipulation of Literature* (Vajdová 2007: 33). Deskriptivní škola úzce spolupracovala s Univerzitou v Tel Avivu. Její nejvýznamnější osobností je Izraelec Gideon Toury, žák Itamara Even-Zohara, který je autorem polysystémové teorie.

4.1.2 Teorie polysystémů

Teorie polysystémů vychází z poznatků ruského formalismu a českého strukturalismu. Systém je chápán jako síť vzájemně propojených prvků, přičemž v popředí zkoumání nejsou prvky samotné,⁸ ale jejich vzájemné vztahy a funkce, které podléhají neustálým změnám (Vajdová 2007: 17). Více takových systémů tvoří polysystém. Systémové uspořádání lze sledovat na různých rovinách - například na rovině nižších systémů (jednotlivá díla, žánry, styly apod.) nebo na rovině literatury jako celku. Ta je definována jako komplexní, dynamický, pružný a proměnlivý polysystém, jenž se postupně vyvíjí. K vývoji dochází mimo jiné také vlivem jiných literárních systémů, které jsou s danou literaturou v kontaktu především prostřednictvím překladů. Ty lze považovat za samostatný systém s vlastní periferií a jádrem. Překlady slouží jako nositelé nových inovativních prvků, které se do systému přijímající kultury dostávají přes jeho periferii. Bývají vnášeny i celé textové modely. Jak píše Rabadán ve své studii *Traducción y construcción cultural*, některé kultury se

⁸ Podobně v českém strukturalismu, ve kterém by měly být sledovány vzájemné vztahy mezi prvky spíše než prvky samotné (Pym 2010: 9).

mohou cizím elementům bránit a chránit domácí kánon. Důvodem může být panující ideologie, podle které mohou překlady být zcela odmítány či přijímány pouze s úpravami⁹ (Rabadán & Chamosa 1997: 296).

Z polysystémové školy bezprostředně vychází Gideon Toury. Na počátku své translatické činnosti zkoumá dějiny překladu světové literatury do hebrejštiny. Později aplikuje polysystémovou teorii na překlad. Každý text, ať je to překlad či originál, podle něj patří do nějakého polysystému, který představuje externí faktory textu a ovlivňuje jeho interpretaci (Rabadán & Santoyo 1990: 152). Toury věnuje pozornost především roli cílové kultury na přijetí textu.

4.1.3 Cílově orientovaný přístup k překladu

Jak jsme již uvedli, polysystémová škola velice úzce spolupracovala s belgickou Katolickou univerzitou v Lovani. Můžeme říci, že Gideon Toury spojil polysystémové teoretické základy izraelské školy s deskriptivním typem studií překladu a dějin literatury (Vajdová 2007: 31). Na deskriptivním přístupu je důležité, že překlad je od začátku vnímán jako jev přijímající literatury. Toury zastává názor, že o jeho rysech, funkci i finální podobě rozhoduje přijímající kultura a její normy (viz oddíl 4.1.6). Odmítá jakoukoli apriorní definici, která by esencialisticky formulovala, co je „opravdu“ překladové a jak má překlad vypadat. Překlad bude vždy mít takové charakteristiky, které od něj daná přijímající kultura v daném historickém momentu očekává. V opačném případě nebude daný text jako překlad přijat.¹⁰ Charakter překladu vlastně odráží stav cílového systému. Zároveň můžeme říci, že překlad je cílovou kulturou prakticky iniciován, protože samotné překladatelovo rozhodnutí překlad vyhotovit je reakcí na jistý nedostatek v cílové kultuře – překlad neexistuje a jestli existuje, nevyhovuje – a překladatel se svou činností snaží tuto mezeru v cílovém systému zaplnit. Proto se tento přístup ke zkoumání překladu a překládání nazývá cílově orientovaný (*target-oriented*).¹¹ V tomto směru je tato teorie převratná, neboť v sedmdesátých letech se translatické orientovala výhradně na výchozí text a ochranu jeho „legitimních práv“ (Toury 1995: 22). Tento přístup omezuje čistě filologický pohled na překlad a usouvzážňuje ho s kulturními, ideologickými i mocenskými složkami přijímajícího systému (Vajdová 2007: 34).

⁹ viz projekt TRACE, oddíl 7.3.

¹⁰ Na druhé straně, je-li text předložen jako text původní a obsahuje některé hodnoty, které si daná kultura spojuje s překlady, vznikne podezření, že text byl ve skutečnosti do daného jazyka přeložen.

¹¹ Další teorií silně orientovanou na cíl a výsledek je německá teorie skoposu (Vermeer 1978, Nord 1991).

4.1.4 Manipulační škola

Manipulační škola vychází především z teorie polysystémů a sociologických poznatků Pierra Bourdieuho. Zpravidla k ní řadíme Thea Hermanse, Andrého Lefevera, Susan Bassnettovou či Josého Lamberta. Důležitou roli v úvahách této školy o překladu hraje ideologie. Překlad je vnímán jako typ *přepisu*¹² (*rewriting*), což je koncept podobný Popovičovu *metatextu* (Popovič 1975: 217). Podle této teorie překladatel do jisté míry manipuluje s originálem, aby ho přizpůsobil vládnoucí poetice a ideologii své doby (Lefevere 1992: 9). Překlad se tak stává prostředkem manipulace s příjemcem.

Vliv Manipulační školy na tvorbu Rosy Rabadán je patrný v různých odvětvích její tvorby. Sama ve své studii *Traducción, intertextualidad, manipulación* uvádí, že překlad je druhem textové manipulace a že objektivní či ideologicky neutrální překlady neexistují (Rabadán 1994c: 129).

Podle tradičních normativních teorií musí být pragmatická funkce překladu totožná s funkcí originálu. Podle tohoto přístupu jsou texty, které toto kritérium nesplňují, považovány za adaptace, či jiné typy *přepisu*. Podle Rabadán však nelze očekávat, že komunikační záměr překladatele bude vždy stejný, jako záměr autora: „*Cualquier traductor profesional puede corroborar que ninguna traducción es inocente,*“ (Rabadán 1994c: 130). Pokud bude text v daném kulturním kontextu přijat jako překlad, jsou manipulace různého druhu na různých úrovních textu v naprostém pořádku. Správnost překladu je relativní pojem a mění se podle společenských, historických a ideologických podmínek, které panují v přijímající kultuře.

Podle Rabadán mohou mít překlady sedm různých funkcí – představit obsah, představit autorův styl a pohled na svět, zavést do cílové kultury nové kulturní prvky, zavést nové literární a textové modely, překonat jazykové bariéry (doslovné překlady), prosadit dílo v cílové kultuře nebo potlačit či naopak posílit jistou literární, filozofickou, politickou či náboženskou ideologii (Rabadán 1994b). Poslední z funkcí je příznačná například pro země s totalitním režimem. V textu lze skrýt potenciálně nebezpečné prvky a překlad se tak může stát nástrojem útlaku a manipulace (Rabadán 1994c: 135). Vliv ideologie na překlad Rabadán zkoumá v rámci projektu TRACE na empirickém materiálu z období diktatury generála Franka (viz oddíl 7.3).

¹² Lefevere pod pojem *rewriting* zařazuje jakoukoli recepci původního díla, tedy i adaptaci, imitaci, kritiku apod. (Lefevere 1992).

Jako příklad textů, jejichž funkcí je představit básníkův styl a pohled na svět a zavést do cílové kultury nové kulturní prvky, Rabadán uvádí *přepisy* Ezry Pounda. Ve studii *Traducción y manipulación: el caso de Ezra Pound*, kterou vypracovala ve spolupráci se svým manželem, Josém Luisem Chamosou, Rabadán charakterizuje Poundovy překlady básní čínského básníka Li-Po (sbírka *Cathay*), překlad staroanglické básně *The Seafarer*, překlady elegií římského básníka Sexta Propertia a Sofoklovy tragédie *Trachiňanky*. Je velice diskutabilní, zda lze tyto texty v dnešní době označit za „překlady“, neboť se mnohdy liší tématem i obsahem (Rabadán 1994a: 134). Poundovy texty jsou charakteristické jazykovou interferencí a grafickými a fonetickými kalky, které mají navodit cizost původu básní. Podle Rabadán je nelze nazvat ani překladem, ani adaptací, ale vlastní tvorbou Ezry Pounda.

4.1.5 Ekvivalence v překladu

Snahy o definování ekvivalence („equi-valence“, tedy „stejná hodnota“) v překladu doprovází západní translatologii od počátku druhé poloviny dvacátého století (Pym 2010: 6). Rosa Rabadán přebírá pojetí ekvivalence Gideona Touryho, který odmítá jakákoli pravidla, jak v překladu dosáhnout ekvivalentních hodnot. Ekvivalence je podle něj rysem **všech** překladů. Daný text stačí za překlad považovat a lze ho rázem označit za ekvivalent, který má v cílové kultuře stejnou hodnotu (nikoli však postavení!) jako originál. Jinými slovy, ekvivalentní řešení budou taková řešení, která budou v cílovém polysystému fungovat a budou cílovou kulturou v dané době jako ekvivalentní přijata. Rabadán ve své monografii *Equivalencia y traducción: problemática de la equivalencia transléctica inglés-español* tento jev nazývá *translemickou ekvivalencí*.

„Esta concepción nos obliga a afirmar que cualquier texto considerado como una traducción por la audiencia del polo meta¹³ es, de alguna manera, equivalente a un TO¹⁴ previo perteneciente a otro polisistema cultural.“ (Rabadán 1991a: 58)

Na rozdíl od tradičních teorií není předmětem zkoumání Rosy Rabadán otázka, zda je daný cílový text ekvivalentní, či ne (protože předpokládáme, že text přijatý jako překlad je ekvivalentní vždy), ale zajímají ji vztahy mezi oběma texty, které vymezují typ ekvivalence.

¹³ Pojem metakomunikace (komunikace navazující na již realizovanou komunikaci) používá ve své monografii již Popovič (1975: 217).

¹⁴ TM: texto meta; TO: texto original

„Entre ambos textos hay una jerarquía relacional que determina el tipo de equivalencia. El problema no es, como postulan las teorías tradicionales, que un supuesto TM lo sea o no, sino qué tipo de relaciones entre el TM y el TO actualizan el postulado de equivalencia en cada caso concreto.“ (Rabadán 1991a: 58)

Rabadán ve svém výkladu přebírá Touryho protipóly *přijatelnosti* a *adekvátnosti* (viz oddíl 4.1.6), které představují extrémní ekvivalence. To, zda bude možné vztah dané dvojice textů umístit mezi tyto extrémní – tedy budou-li texty považovány za ekvivalentní – záleží na **normách** (potažmo na nositelích norem) přijímající kultury.

4.1.6 Normy v překladu

V oblasti sociologie a psychologie jsou normy považovány za projekci obecných hodnot nebo idejí sdílených daným společenstvím – určují pojetí správnosti a nesprávnosti, vhodnosti a nevhodnosti (Toury 1995). Jedinec, který se v tomto prostředí vyvíjí a do společnosti se integruje, tyto hodnoty přijímá a stává se jejich nositelem. V rámci společenství slouží normy i jako kritéria, podle nichž se hodnotí konkrétní případy chování. Jedním takovým typem chování je i překlad.

Normy jsou velice dynamické a podléhají historickému vývoji. Vidíme tedy, že jednou z inherentních vlastností ekvivalence je nestálost a relativita. Její charakter je při každém procesu překladu, u každé nové dvojice textů a v každé fázi historického vývoje jiný.

Ačkoli Rabadán připisuje prvenství v zapojení norem do procesu překladu Gideonovi Tourymu, dovolujeme si upozornit na skutečnost, že o vlivu norem na překlad uvažoval ve své teorii už Jiří Levý.¹⁵ Ve své tvorbě naše teoretička přebírá normy Gideona Touryho a Andrewa Chestermana.

Překladatelská činnost se nutně týká alespoň dvou jazykových systémů, dvou kulturních tradic a tedy i dvou systémů norem na každé rovině. Podle Touryho je základním předpokladem zvládnutí překladového procesu osvojení si těchto norem, neboť určují, zda je daná překladatelská strategie v dané kultuře vhodná, a umožňují překladateli identifikovat všechny faktory, jež ho při práci omezují. Systémy norem však bývají velice často vzdálené a někdy dokonce neslučitelné. Proto si musí překladatel v úvodní fázi překladu určit, zda vyhoví požadavkům kultury textu originálu a přikloní se k normám v něm realizovaným, nebo se přikloní k normám, které panují v kultuře přijímající. Tuto volbu Toury označuje za tzv. výchozí neboli počáteční normu (*initial norm*). Míra, s jakou bude překladatel respektovat

¹⁵ dvojí norma překladu (Levý 1998: 88)

normy výchozího textu, určuje *adekvátnost* překladu. Naopak přikloní-li se překladatel k normám, které patří kultuře cílové, adekvátnost se oslabí a posílí se *přijatelnost*. Konkrétní překladatelská rozhodnutí budou však nutně v každé konkrétní situaci představovat kombinaci obou extrémů.¹⁶

Dále Toury rozlišuje normy, které se realizují v různých fázích překladatelského procesu. Pod tzv. normy vstupní (*preliminary norms*) spadá překladatelská politika, tedy faktory, které v daném okamžiku řídí výběr daného textu k překladu, a dále také míra zprostředkovanosti překladu - přímost a nepřímost překladu a míra tolerance takového překladu. Operační normy (*operational norms*) potom řídí rozhodování při samotném překladatelském procesu. Toury je dále dělí na normy matricové (*matricial norms*), které určují rozsah a úplnost překladu, a normy textově-jazykové (*textual-linguistic norms*), jež řídí konkrétní výběr jazykového materiálu.

4.2 Teoretická práce Rosy Rabadán

Předchozí kapitoly měly za úkol stanovit metodologická východiska naší teoreticky. V následujících kapitolách se budeme věnovat tomu, jak Rosa Rabadán uvedená témata dále rozpracovala.

4.2.1 Nový soubor norem

Rosa Rabadán se domnívá, že výše uvedený systém norem zanedbává roli cílového čtenáře. Paralelu vidí v lingvistických teoriích, které počítají s ideálním řečníkem a posluchačem v jazykové komunitě, která je naprosto homogenní a jazyk perfektně ovládá (Chomsky 1965: 3). Rabadán proto navrhuje další soubor norem – normy cílových příjemců, které přibližně odpovídají Chestermanovým normám očekávání (*expectancy norms*: Chesterman 1997).¹⁷ Právě příjemci překladu totiž rozhodují o jeho přijatelnosti a určují, jak má překlad daného typu textu vypadat. Rabadán nabízí jejich klasifikaci. Jednotlivé kategorie nejsou samozřejmě ostře ohraničené, překrývají se a vzájemně se ovlivňují.

4.2.1.1 Sociolekt

Do první kategorie Rabadán řadí uživatele sociolektu. Ten velice často poukazuje na socioekonomickou situaci jedince. Jeho zaměstnání, materiální a kulturní zázemí či

¹⁶ Paralelou může být Levého rozlišení věrného a volného překladu (1998) či Newmarkův sémantický a komunikační překlad (1988).

¹⁷ Chesterman navrhuje ještě normu zodpovědnosti podobnou principu loajality (*loyalty*) Ch. Nordové (1991), komunikační normu a normu relační, která určuje vztah mezi originálem a překladem.

společenské postavení se bezprostředně odráží na způsobu užívání jazyka. Různé sociolekty od sebe nelze oddělit, neboť se vzájemně prolínají.

Rosa Rabadán přejímá Bernsteinovo¹⁸ rozdělení jazykového kódu na omezený, který slouží k vyjádření základních skutečností, a rozvinutý, kterým se vyjadřují abstraktnější koncepty. Tato druhá kategorie jazykového kódu je obvykle přiřazována dominantní třídě společnosti. Je považována za správnou a tvoří normu. Právě standardní užití jazyka má být podle Rabadán středem zájmů překladatele. Využívání omezeného kódu v překladech je poněkud riskantní, neboť daný kód užitý ve výchozím textu může být asociovaný s určitou společenskou třídou, která nemusí mít v cílové kultuře obdobu, nebo v ní nemusí zaujímat stejné místo.¹⁹

Rabadán se věnuje především zkoumání překladu z/do angličtiny do/z španělštiny a uvádí, že překlad mezi tak obsáhlými polysystémy, obsahujícími tolik sociálních a geografických variant, je zvláště složitý, neboť každá cílová skupina očekává jiný „správný“ překlad.

Roli hraje i etnický původ a náboženství, nikoli však pohlaví příjemce. Každý jedinec si přivlastňuje jazykové návyky okolí, ve kterém žije,²⁰ a z toho důvodu bývalo možná mužům přičítáno hrubé vyjadřování dělnické třídy a ženám užívání prestižního jazyka vyšších vrstev. V dnešním „světě rovných příležitostí“ západního světa však toto rozdělení platí stále méně. Rabadán do svého modelu rozdělení pohlaví nezařazuje, neboť podle ní existuje jen velice málo textů (např. milostné romány), jejichž příjemcem by měly být výhradně ženy či muži. Obecně podle ní nemá pohlaví příjemce na podobu psaného textu zásadní vliv.

Dalším důležitým faktorem je věk cílového příjemce. Dokládají to např. překlady Gulliverových cest či Robinsona Crusoea z angličtiny do španělštiny, ve kterých byla oslabena ideologická složka a posílena složka dobrodružná, aby se tak dílo přizpůsobilo mladším čtenářům²¹ (Rabadán 1991a: 88).

¹⁸ Bernstein 1971

¹⁹ Sociolekt lze více méně převést pouze v případě, že je organizace společnosti v daných polysystémech srovnatelná (Rabadán, 1991a: 115).

²⁰ Rabadán zde čerpá z Petera Trudgilla (Trudgill 1974).

²¹ Stejným způsobem byla tato díla přeložena do češtiny – překlad Alberta Vyskočila a Timothea Vodičky z roku 1920 je věrnější originálu, překlad Josefa Věromíra Plevy z roku 1956 je převyprávěním určeným dětským čtenářům.

4.2.1.2 Technolekt

Technolekt je se sociolektem velice úzce spojen. Uživatelé technolektu často tvoří společenskou skupinu s podobnými zájmy či zaměstnáním. Odborný text²² mívá tři specifické znaky – naprostá přesnost a jednoznačnost významů, vysoký stupeň nominalizace a logická návaznost. První z charakteristik je podle Rabadán kvůli přílivu nových a často duplicitních termínů problematická (Rabadán 1991a: 90).

Odborné texty naše teoretička dělí na texty vědecké a technické, texty právní a na obchodní korespondenci. Za zvláště komplikované považuje právě texty právní, neboť právní systémy jednotlivých kultur se liší, stejně jako obsah příslušných termínů.

U těchto textů je třeba počítat s jistými mimotextovými znalostmi vysílatele. Od překladatele se očekává, že bude tyto znalosti sdílet, aby mohl text řádně předat odbornému cílovému publiku. Na překladatele odborných textů jsou tedy kladeny zcela jiné nároky než na překladatele literárních textů, a to také proto, že o konečné podobě překladu velice často rozhoduje klient (Rabadán 1991a: 94).

4.2.1.3 Geografické varianty

Obdobná úskalí jako u překladu sociolektů vidí Rabadán v překladu geografických variant. Převod takových prvků se dá řešit adaptací, ale jen v omezené míře. Když je však dílo napsané celé v regionálním dialektu, bude se s ním pracovat stejně jako s textem ve standardní formě, neboť pro autora originálu byla daná varianta normou a všechny ostatní varianty dialektem. Chce-li však autor originálu regionálním dialektem charakterizovat postavu, má před sebou překladatel velice těžký úkol, neboť vztahy mezi dialekty a standardní variantou jazyka jsou v každém polysystému jiné, a to jak z geografického hlediska, tak z hlediska konotací.²³

Podobnému tématu se věnoval v *Umění překladu* i Jiří Levý, když řešil otázku třetího jazyka v překladu. Navrhuje cizojazyčné promluvy jen naznačit a tento náznak případně kombinovat s vysvětlením (např. prohodil turecky) (Levý 1998: 127). Toto řešení nabízí i Rosa Rabadán (např. dodal dialektem) (Rabadán 1991a: 97).

²² Rabadán nazývá tento typ textů TPE (*textos para propósitos específicos*) (Rabadán 1991a: 93).

²³ Zde Rosa Rabadán čerpá ze Santoya (1987: 195).

4.2.1.4 Diachronické varianty

Podle Rabadán všechny jazyky více nebo méně odrážejí dynamický historický vývoj, kterým daný polysystém prochází (Rabadán 1991a: 97). Na příkladu angličtiny a španělštiny naše teoretická ukazuje, že vývoj každého jazyka má svůj vlastní směr a své vlastní tempo.

První anglická epická báseň Beowulf, napsaná ve staré angličtině (*Old English*²⁴), pochází z osmého století našeho letopočtu. První španělské epické dílo – Píseň o Cidovi - spatřilo světlo světa až ve století dvanáctém. Reformy, které Alfréd Veliký realizuje ve Wessexu v desátém století, mají ve Španělsku obdoby až za vlády Alfonse X., když ve třináctém století zakládá překladatelskou školu v Toledu. Sjednocení angličtiny je potom datováno k vydání Chaucerova díla ve třináctém století, kdežto Španělsko se uznání španělštiny jako jednotného národního jazyka dočkalo až ve století šestnáctém (Rabadán 1991a: 98). Teoreticky by tedy měl být Beowulf převáděn do španělštiny dvanáctého století, neboť v osmém století ještě uznatelná španělština na Pyrenejském poloostrově neexistovala. Hovořilo se zde zvláštní formou latiny, ovlivněnou vizigótskými a arabskými jazykovými elementy (Rabadán 1991a: 98).

Úskalím se však při překladu tohoto typu děl stává neexistence rodilých cílových příjemců. Jako příklad Rabadán uvádí překlad Shakespearova Macbetha do španělštiny období Zlatého věku. Takový překlad může podle ní sloužit nanejvýš jako muzejní exponát, neboť příjemci takového jazyka již neexistují. Jediným příjemcem zůstává současný příjemce cílového polysystému, který však hovoří současnou, nikoli dobovou variantou jazyka. Proto by měl podle Rabadán překladatel text přeložit jazykem současného stavu. Argumentuje tím, že archaičnost je v textu vyjádřena samotným tématem a popisovanými skutečnostmi (Rabadán 1991a: 99).

Uplynulé čtyři oddíly (4.2.1.1 - 4.2.1.4) měly za úkol podložit tvrzení Rosy Rabadán, že cíloví příjemci nejsou homogenní množinou. Jedná se naopak o velice různorodou skupinu a překladatel musí mít během celého překladového procesu v mysli konkrétního příjemce (Rabadán 1991a: 56).

Překlad uvedených variant je velice problematický. Rabadán odmítá teorie, jejichž závěrem je nemožnost překladu²⁵. Odkazuje na díla teoretiků, kteří zastávali či zastávají názor, že každý jazyk má dostatek prostředků k vyjádření něčeho, co již bylo řečeno (Jakobson 1959; Nida 1964; Larson 1984; Santoyo 1987). Uznává však, že v některých

²⁴ 450 – 1150 n. l.

²⁵ Mezi překladatelské skeptiky patří např. etnolingvisté Edward Sapir a Benjamin Whorf, podle kterých jazyk určuje naše vidění světa (Pym 2010: 9).

případech není možné přeložit vše. Následující kapitola bude věnována hranicím přeložitelnosti.

4.2.2 Omezení ekvivalence

Tomuto tématu Rabadán věnuje velkou část své monografie *Equivalencia y traducción: problemática de la equivalencia transléctica inglés-español*. Nepřeložitelnost sama o sobě podle ní neexistuje, neboť se nejedná o absolutní, aprioristický pojem. Vztah neekvivalence nastává v momentě, kdy není v cílovém polysystému možné text (nebo jeho část) považovat za překlad. Jak jsme však již zmínili, tento stav je relativní a podléhá dynamickému vývoji (Rabadán 1991a: 110).

Rabadán si všímá oblastí, ve kterých je dosažení vztahu ekvivalence výrazně ztíženo. Podle Santoyova vzoru (Santoyo 1987) je rozděluje na oblast jazykovou, mimojazykovou a paralingvistickou.

4.2.2.1 Omezení jazykového charakteru

Omezení metalingvistická

neboli omezení překladu textů „v jazyce o jazyku.“ Rozhodujícím faktorem v textu, jehož obsah je úzce spjat s určitým jazykem, je cílové čtenářstvo a šíře jeho znalostí o popisovaném jazyku. Jako příklad Rabadán uvádí překlad Sapirova díla *Language* (1921) do španělštiny.²⁶ Autor srovnává výslovnost „t“ ve slovech *sting* a *teem*. Pro příjemce, který nemá znalosti anglické fonetiky, nemá toto srovnání žádný význam. Podobné jevy lze sledovat nejen na rovině fonetické, ale také na rovině gramatické (např. článek v angličtině o *some* a *any*) či lexikální (rozdíl mezi slovy *flaw*, *defect* a *blemish*). Rabadán uvádí Alcobova (1983)²⁷ překladatelská řešení a vyvozuje z nich několik překladových metod, např. metapřeklad v případě, že je možné nalézt v cílovém jazyce funkční ekvivalent (u uvedeného příkladu s výslovností „t“ to např. možné není, pro španělské čtenářstvo nemá srovnání mezi „t“ ve slovesech *estar* a *tener* žádný význam, neboť španělština aspiraci nezná), uvedení sémantického překladu v hranaté závorce (*flaw* [*falta*], *defect* [*defecto*] atd.), odkaz na cílový jazyk, pomůže-li to objasnění jevu, či ponechání cizího výrazu, je-li pro daný jazyk specifický (*some* a *any*). Poslední uvedená možnost sice představuje nulový stupeň přiblížení cílovému příjemci, ale neekvivalence (*inequivalencia*) takového řešení je pouze relativní a závisí na

²⁶ překlad M. a A. Alatorre (1954)

²⁷ Překlad Lyonsova díla *Language, Meaning and Context* z r. 1981

povědomí cílového čtenářstva o daném tématu nebo na informacích, které plynou z kontextu výchozího textu (Rabadán 1991a: 117).

Problematická je také situace, kdy je funkce formy jazykového znaku nadřazena funkci jeho obsahu. Příkladem mohou být jazykolamy (např. *Tres tristes tigres comen trigo en un trigal.*). Obsah sdělení se přeložit dá, nikoli však se zachováním formy. Podobně jako u překladu dialektů je sice možné nalézt funkční ekvivalent (jakýkoli jazykolam přijímající kultury), pravděpodobně však nebude mít stejnou komunikační hodnotu (Rabadán 1991a: 119).

Polysémie a dvojznačnost

Je-li v textu užit znak, který má více možných významů, mohou podle Rabadán nastat dvě situace (Rabadán 1991a: 120), z nichž každá omezuje ekvivalenci v jiné míře. V tom jednodušším případě je znak užit zcela neutrálně a v daném kontextu se aktivuje pouze jeden z možných významů. Složitější situace nastává, je-li dvojznačný či mnohdy až trojznačný výraz užit záměrně nebo je-li sdělení na dvojznačnosti založeno (např. vtipy, reklama). Podle Rabadán je tato oblast za hranicí přeložitelnosti:

„La ambigüedad intencional es un área de inequivalencia real, donde es imposible trasvasar al polo meta los mecanismos de acumulación semántica que aparecen en el TO.“ (Rabadán 1991a: 123)

K podobnému omezení ekvivalence dochází při překladu **slovních hříček**. Ty jsou podle Rabadán založeny především na homonymii (slova mají stejnou formu, ale jiný význam), homofonii (slova stejně zní, ale mají jiný význam), paronymii (slova mají podobnou formu, ale jiný význam), homogrfii (slova se stejně píší, ale jinak vyslovují) a blendingu (příznačné pro angličtinu – formální a sémantické splynutí dvou slov nebo jejich částí). Empirická data ukazují, že nejčastějším řešením těchto překladatelských oříšků je sémantický překlad, kompenzace či vynechávka. Příčinou jejich praktické nepřeložitelnosti je provázanost jejich obsahu a formy a nesmiřitelné rozdíly mezi jazyky na všech jejich rovinách:

„Cuanto más relevantes para la función comunicativa del TO sean los rasgos formales específicos de la LO²⁸, menor será el grado de equivalencia que se pueda obtener en el TM.“ (Rabadán 1991a: 129)

²⁸ lengua origen

Oligosémie

Oligosémií je popisován silný vztah mezi mimojazykovou realitou a jejím jazykovým ztvárněním. Patří sem pojmy, které popisují skutečnosti specifické pro danou kulturu. Rabadán nabízí jako jedno z možných překladatelských řešení takových pojmů výpůjčky a kalkování.²⁹ Např. u sloves to však není možné. V případě, že jazyk cílové kultury nedisponuje lexikem, které by obsahovalo všechny sémantické složky lexika výchozího (např. anglické sloveso *stroll*), nezbude než užít vnitřní vysvětlivku (španělsky *caminar muy despacio, sin rumbo ni destino fijos, efectuando paradas con frecuencia*) (Rabadán 1991a: 130).³⁰

Norma, překlad a čas

Rosa Rabadán zdůrazňuje, že v každém historickém období vznikají jiné překlady, protože překladatelská strategie se řídí jinými normami (Rabadán 1991a: 60). Překladatelé pracují v jiných podmínkách, volí jiné texty a jiná překladatelská řešení. Jak jsme již uvedli, normy jsou velice proměnlivé. Může se stát, že se náhodná odchylka v určitém typu chování (v našem případě v překladu) ujme a časem se stane normativnější. Z norem se mohou stát závazná pravidla, nebo naopak. Jednotlivé normy postupem času mění své místo, mohou se z nestabilního periferního postavení přesunout do stabilnějšího jádra a naopak (Even-Zohar 1990).

To také znamená, že v každém okamžiku dějin jsou na překlad kladeny jiné požadavky a k dosažení vztahu ekvivalence vedou jiné prostředky. V určitém historickém období či kultuře může být např. překlad vlastních jmen přijatelný (*Princ Charles – Príncipe Carlos*), v jiném období či kultuře nikoli. Proměnlivost norem je hlavní příčinou stárnutí překladu. Text, který byl v určitém historickém období považován za přijatelný překlad, je v jiné době zastaralý, nebo jako překlad vůbec nefunguje.

Postupem času se budou měnit i preference výchozí normy (viz oddíl 4.1.6). Rabadán také upozorňuje na skutečnost, že produkce překladů v dané kultuře je ovlivňována jinými normami než tvorba původních textů (Rabadán 1991a: 133).

Dalším omezením ekvivalence je styl, který s problematikou norem úzce souvisí. Pražská škola styl definuje jako jisté odchýlení od normy. Překlad takového osobitého

²⁹ Zde Rabadán vychází z Jakobsona (1959).

³⁰ Více v kapitole *Referenční vakua a humor*.

odklonu však Rabadán považuje za oblast reálné neekvivalence (*zona de inequivalencia real*) (Rabadán 1991a: 134).

Metafora

Další komplikovanou oblastí je překlad metafor. Rabadán nabízí jejich klasifikaci podle stupně zavedenosti a potenciální překladové ekvivalence a na základě empirických dat sleduje normy jejich překladu.

Rozlišuje novátorskou (autorskou) metaforu, která maximálně porušuje jazyková a literární pravidla polysystému v dané době. Z uvedených typů metafor se nejvíce vymyká očekávání čtenáře a „normálnímu“ užití jazyka (Rabadán 1991a: 136). Při překladu těchto odchylek se Rabadán nepřiklání k možnosti porušit stejné normy i v jazyce cílovém, neboť jazyky nejsou stejnorodé. Metafory jsou pro daný systém jedinečné a zaujímají v něm své vlastní místo. Rabadán jen částečně souhlasí s Newmarkovým návrhem (1980) překládat tento typ metafor doslovně, neboť bude čtenáře překladu šokovat stejně jako čtenáře originálu. Vážným nedostatkem takového řešení podle Rabadán je, že metafora tímto přenosem ztratí všechny systémové vztahy, kterými byla vázána ve výchozím polysystému, a bude vytržena z kulturního kontextu, ve kterém vznikla. Dosažení vztahu ekvivalence je však nejpravděpodobnější při překladu právě tohoto typu metafor, neboť její místo ve výchozím polysystému není tak stabilní jako místo jiných typů metafor – např. metafory tradiční.

Tradiční metafora se již stala součástí literární tradice daného polysystému. Může jím být např. narážka na nějaké literární dílo (např. Hamletův monolog *Být či nebýt*), které je příjemcům výchozího textu známé. Překladem literárních děl je významně posílen kontakt mezi literaturami. Dílo je potom známé i cílových příjemcům, což následně umožňuje i překlad tradičních metafor, které jsou na tomto díle založené. Ustálené překlady (ve španělštině *Ser o no ser*, i když vhodnější by bylo např. *Vivir o no vivir*) se postupně stávají ničím neomezenými ekvivalenty.

Poslední typ metafor – lexikální metafory – již mluvčí jako takové nevnímají. Staly se součástí daného jazyka. I tak je však nutné podle Rabadán nalézt ekvivalentní řešení podle kontextu, nikoli podle ustáleného slovníkového ekvivalentu. Dosažení vztahu ekvivalence v tomto typu překladu závisí na funkci metafor v textu. Je-li pouze komunikační a metafora nemá žádnou zvláštní funkci v rámci textu, ani není nijak aktualizována (viz níže), je pravděpodobnost dosažení vztahu ekvivalence stejná jako při překladu běžného lexika.

Rabadán také rozlišuje tzv. aktualizované metafory (Rabadán 1991a: 143). V tomto typu vyjádření je ustálená lexikalizovaná metafora obměněna, aktualizována (např. na

fonetické rovině). Různorodost fonetických systémů a idiomatického vyjadřování v různých jazycích³¹ však dosažení ekvivalence výrazně brání.

Čím více je daná metafora závislá na jazykové formě, čím pevněji je spojena s inherentními vlastnostmi určité kultury a jejími literárními tradicemi a čím větší je propast mezi danými polysystémy, tím větší je pravděpodobnost, že překladové řešení nebude považováno za ekvivalent (Rabadán 1991a: 145). Rabadán také upozorňuje na to, že frekvence použité metafory a její rejstříkové zařazení by si měly v obou systémech odpovídat. Stejně tak by měl být zachován typ metafory³². Vše však závisí na současných překladových normách.

4.2.2.2 Omezení mimojazykového charakteru

Médium

Jeden z typů omezení ekvivalence je podle Rabadán omezení médiem, a to buď médiem zvukovým, grafickým nebo obrazovým. Každé z těchto tří médií dává vzniknout jinému typu textů – textu bezprostředně mluvenému, textu psanému a textu ikonickému. Je-li v textu obsažena pouze jedna ze tří uvedených složek, mají tzv. primární formu (*modo primario*). Je-li však text kombinací dvou a více médií, mají podle Rabadán formu komplexní (*modo complejo*). Pro názornost výkladu uvádíme tabulku s rozdělením:

Tabulka 1 - Médium a jeho rozdělení

MEDIO/MODO	SONIDO	GRAFÍA	IMAGEN
MODO PRIMARIO	TEXTOS ORALES INMEDIATOS	TEXTOS ESCRITOS	TEXTOS ICÓNICOS
MODO COMPLEJO	TEXTOS DE RECEPCIÓN ORAL INMEDIATA	TEXTOS DE RECEPCIÓN VISUAL INMEDIATA	
	TEXTOS CINEMATOGRÁFICOS		

Rabadán 1991a: 101

Překladatelskou aktivitu, která se věnuje převodu bezprostředně mluveného textu primární formy, známe pod názvem tlumočení. Primární texty ikonické mají svůj vlastní univerzální jazyk (např. němý film či dopravní značky). Častější jsou však texty v komplexní formě. Příkladem kombinace psaného a ikonického textu (*textos de recepción visual inmediata*) mohou být reklamní plakáty. Složka mluvená a psaná (*textos de recepción oral inmediata*) je potom obsažena např. ve psaných projevech, které mají být předneseny.

³¹ Rabadán se věnuje především srovnávání angličtiny a španělštiny.

³² Rabadán např. nedoporučuje nahrazovat metaforu tradiční metaforou novátorskou (autorskou).

Struktura takového typu textu je zcela jiná a redundantnější, neboť posluchač projevu nemá příležitost se kdykoli vrátit o stránku zpět. Do této skupiny Rabadán řadí i poezii (Rabadán 1991a: 101). Všechny tři složky je potom nutné zohlednit při dabingu a titulování. Jazyková stránka je u tohoto druhu textů silně podmíněná mimojazykovými faktory.

Obrázkové rébusy a reklamní plakáty

U obrázkových rébusů a reklamních plakátů se hojně využívá inherentních vlastností jazyka, a proto bývá velice těžké – většinou až nemožné – vztahu ekvivalence dosáhnout, tedy docílit např. toho, aby rébus zůstal rébusem³³. Podobně složitý bývá podle Rabadán překlad reklamních plakátů s obrázkem, se kterým úzce souvisí připojený text, např. obsahuje-li slovní hříčku nebo je-li tvar písmen součástí obrázku (např. dvě „o“ jako kola bicyklu). Někdy bývá obrázek natolik spjatý s výchozí kulturou, že je reklama v cílovém polysystému nepoužitelná (Rabadán 1991a: 153).

Komiks

Komiks obsahuje složku ikonickou a dále text, který zaplňuje obsah „bublin“. Hranaté bubliny v rohu obvykle vysvětlují celou situaci a tvoří jakýsi most mezi ikonickou složkou a textem. Rosa Rabadán spatřuje v překladu komiksu dvě možná úskalí. Jedním je omezený prostor bubliny, který musí překladatel při práci respektovat. Druhým je rozsah překladu. Je samozřejmé, že text v bublinách se překládá. Otázkou však zůstává, jak zacházet s „kresleným“ textem, který může být součástí obrázku a vyjadřovat např. onomatopoické výrazy. Skutečnost, že každý polysystém má rozdílná onomatopoická citoslovce, dosažení vztahu ekvivalence značně komplikuje. V každé kultuře se také citoslovce v komiksu používají s jinou frekvencí a různorodostí. Rabadán však doporučuje kreslený text zachovat tak, jak je, neboť případná úprava by znamenala nákladnou modifikaci celého obrázku (Rabadán 1991a: 155).

Píseň

Překlad písní je podle Rabadán pravděpodobně nejméně častým typem překladu. Navazuje na Julia-Césara Santoyu (1985: 167) a uvádí, že překlad je jednou z možností, jak prodloužit pomíjivou slávu písně na jiném trhu. Úspěch takového překladu je omezen jak

³³ Z českého prostředí můžeme uvést např. dětský rébus Petr [obrázek klíče] – petrklíč. Zachovat funkci takového rébusu i např. ve španělštině není možné.

místně, tak časově – musí vzniknout velice rychle, než se píseň proslaví ve své originální verzi.

Překlad oper a muzikálů je o něco složitější, neboť překladatel se musí soustředit jak na děj daného díla, tak na rým a zpěvnost textu. Rabadán také upozorňuje, že o přijatelnosti překladu rozhodne publikum cílového polysystému, které může překlad oper zcela odmítnat (Rabadán 1991a: 157).

Titulkování a dabing

Tato kategorie překladů je podle Rabadán asi nejsložitější z překladů tzv. podřízených textů. Film totiž využívá dva různé kódy – obraz a zvuk – a ty musí být perfektně sladěny. Zvuk se dále dělí na tři složky – zvuky, hudbu (*soundtrack*) a řeč. Všechny tři nepřekládané univerzální složky (zvuky, hudba a obraz) kladou překladateli při práci na řečové složce překážky.

Titulkování skýtá řadu technických, fyziologických, psychologických a estetických obtíží.³⁴ Do první skupiny řadíme především omezený prostor (doporučuje se max. 70 znaků na titulek). Do druhé patří schopnost lidského oka za danou dobu pohodlně přečíst jen určitý počet znaků (5–8 znaků za sekundu). Do třetí skupiny řadíme snahu o největší možnou minimalizaci úsilí, které bude divák muset při čtení titulků vynaložit. V neposlední řadě si film musí i s titulky zachovat své estetické kvality a jeho dialogy by neměly ztratit na přirozenosti. U tohoto typu překladu je podle Rabadán synonymem ekvivalence časoprostorová synchronizace (Rabadán 1991a: 159).

Ve výkladu o omezení ekvivalence v dabingu Rabadán zmiňuje Fodorovu (1976) trojici typů synchronizace při dabingu – synchronizaci kvality a barvy hlasu dabéra k dané postavě, synchronizaci obsahu sdělení a synchronizaci fonetickou, na kterou Rabadán klade největší důraz. Vzhledem k různorodosti fonetických vlastností jazyků je tato oblast skutečným překladovým oříškem. Ekvivalenci může významně omezovat také tempo a rychlost řeči, které se obecně v každém jazyce liší. Rabadán nabízí několik metod, které překladateli v dabingu pomáhají.³⁵ Překladatel by měl např. využít toho, že způsob a místo artikulace divák jasně vnímá pouze na začátku a na konci repliky. Další výhodou je, že chvíle odmlky v replice může být vizuálně vnímána jako bilabiála. Vytěžit by překladatel také mohl ze záběrů, na kterých je postava z boku a je tedy rozpoznatelný pouze rozdíl mezi otevřenými vokály a dalšími hláskami, a to opět pouze na začátku a na konci repliky. Překladatel ocení i

³⁴ Toto rozdělení Rabadán přebírá z Marleaua (1982).

³⁵ Zde Rabadán vychází z článku R. Mayorala (1984).

nedostatečné osvětlení postav či omezenou velikost obrazovky. U tohoto typu překladu je podle Rabadán synonymem ekvivalence fonetická synchronizace (Rabadán 1991a: 163).

Jako třetí způsob kinematografického překladu Rabadán uvádí simultánní tlumočení, který však doporučuje použít jen v případě, že na dabing či titulkování není čas, neboť jsou vždy slyšet obě stopy (tlumočení i originál), což vyžaduje maximální soustředěnost diváka. Tlumočení navíc nebývá synchronizované a za mnoho postav hovoří jen jeden tlumočník.

4.2.2.3 Omezení paralingvistického charakteru

Do této kategorie řadíme kulturní vakua, která existují objektivně nebo jsou subjektivním nedostatkem překladatele.

Referenční vakua a humor

Další velké omezení ekvivalence Rabadán vidí v překladu skutečností, které jsou těsně vázány na výchozí kulturu a ve většině případů v cílovém polystému neexistují. Velice často se s tímto jevem setkáváme při překladu jídelních lístků, receptů a tradičních národních pokrmů. Rabadán uvádí příklad na překladu anglického slova *porridge* do španělštiny. Ačkoli lze v anglicko-španělském slovníku nalézt slovníkové ekvivalenty jako *gachas* či *papilla*, nikdy nebudou ve španělském kontextu plnit stejnou funkci a nebudou znamenat to samé jako slovo *porridge* v britském prostředí – tedy zvláštní typ ovesné kaše, kterou Britové často snídají. Stejně tak nelze do cizího jazyka přesně převést např. anglické *chutney* či *yorkshire pudding* nebo španělské *chorizo* či *morcilla*. Rabadán navrhuje jako řešení překlad s vnitřní vysvětlivkou nebo ještě lépe výpůjčku s případnou poznámkou pod čarou. Druhá z variant zachová kondenzovanost termínu a přímost vztahu označující – označované (Rabadán 1991a: 167).

Do oblasti neekvivalence Rabadán řadí také humor. Uvádí, že např. ve španělštině neexistuje tradice vtipů založených na skromném, zdrženlivém vyjadřování (*understatement*).³⁶ Pro španělské publikum není podle Rabadán takový typ vtipu komický. Koncept humoru je v každém polysystému jiný. Proto často nebývají britská humorná díla do španělštiny vůbec překládána (Rabadán 1991a: 168).

Omezení způsobená nedostatkem znalostí

Rabadán zdůrazňuje, že překlad není pouhý převod jazykového materiálu, ale převod celých systémů, situací a kultury obsažených v textu. Překladatel nemá žádné právo na to, aby

³⁶ Příklad takového vtipu uvádíme v příloze 1.

ochudil cílového čtenáře o nějakou část práce autora originálu. Rabadán cituje Santoya³⁷ a uvádí, že vynechá-li překladatel svévolně některé pasáže kvůli neporozumění, přestává být překladatelem a stává se estetickým cenzorem (Rabadán 1991a: 169).³⁸ Vedle těchto subjektivních překážek k dosažení vztahu ekvivalence existují i překážky objektivního charakteru, např. není-li výchozí jazyk dostatečně prozkoumaný (např. iberština nebo etruština).

4.2.3 Textová a překladová jednotka

Ačkoli se objevují názory, že překladatelskou jednotkou by měl být celý text, podle Rosy Rabadán není takový přístup možný, především kvůli neurčitosti délky textů, absenci konzistentní a definitivní textové analýzy a neznalosti vztahů mezi textovými strukturami a mentálními procesy v mysli příjemců (Rabadán 1991: 187). Je proto podle Rabadán nutné nalézt jednotku menší, operativnější. Než představíme dynamický koncept překladatelské jednotky, který navrhuje naše teoretička, uvedeme chronologický přehled myšlenek jejích předchůdců.

Vinay & Darbelnet (1958) nabízejí jednotky mentální, jimž přesně odpovídají příslušné jednotky lexikální, které jsou současně jednotkami překladu. V praxi se tedy jedná o strukturní jednotky jazykového systému. Rabadán takové pojetí odmítá, neboť podle ní si mentální a lexikální jednotky vůbec odpovídat nemusí. Tento koncept také zcela opomíná roli sémiotických, psychologických, situačních a funkčních faktorů (Rabadán 1991a: 188).

Robert de Beaugrande (1978) nabízí interpretační jednotku, kterou nazývá *processing unit*. Každá z těchto jednotek představuje část abstraktního světa zobrazeného v textu. Výhodou tohoto pojetí je podle Rabadán jeho dynamický charakter a nezávislost na syntaktických strukturách textu. Nevýhodou je však nevymezenost a neukončenost abstraktního světa textu a potažmo i jeho jednotek. Chybí také záruka, že jednotka překladu bude totožná s původní jednotkou v originále (Rabadán 1991a: 192).

Gyorgy Radó (1979) navrhuje pojem *logém* – jednotku logické operace v překladu. Rozlišuje logém obsahový (sémantika), metajazykový (sémioticko-kulturní aspekty), formální (metrum a fonetika) a suprasegmentální (rytmus a prozodie). Rabadán hodnotí tento přístup poměrně kladně, neboť je dynamický a není závislý na fyzické stránce textu. V praxi se však

³⁷ Santoyo 1985: 95

³⁸ Jako příklad vážného neporozumění Rabadán uvádí překlad anglického *soft drink bottle* jako *botella de plástico blando* (láhev z měkkého plastu).

logémy obsažené ve výchozím textu nemusí shodovat s logémy, které vzniknou v překladu (Rabadán 1991a: 191).

Even-Zohar a potažmo i Toury pracují s pojmem *textém*, který definují jako „*linguistic units of any type and level participating in textual relationships and, as a result, carrying textual functions in the text in question*,” (Toury 1980: 108). Textémy můžeme sledovat na různých úrovních textu (morfematické, lexikální, syntagmatické apod.) od nejnižší po nejvyšší.

Irma Sorvali (1986: 58) nabízí binární (dvojčlennou) jednotku *inforém* (nejmenší syntaktická jednotka nesoucí lexikální význam). Soustředí se na objem informací obsažených v jednotlivých jazykových jednotkách a porovnává, jestli originál a překlad nesou stejné množství informací. Rabadán však toto pojetí odmítá, neboť se podle ní opět jedná o pouhou strukturní jednotku jazykového systému, která mimo jiné nezohledňuje stylistické faktory (Rabadán 1991a: 193).

Peter Newmark (1988) potom definuje jednotku překladu jako

„the smallest segment of an SL³⁹ text which can be translated, as a whole, in isolation from other segments. It normally ranges from the word through the collocation to the clause. It could be described as „as small as possible and as large as is necessary,” though some translators would say that it is a misleading concept, since the only UT is the whole text.“ (Newmark 1988: 285)

Rabadán se připojuje k Santoyově kritice (Santoyo 1983) a uvádí, že většina navrhovaných jednotek jsou jednotkami přeložitelnými, nikoli překladovými. Jedná se o jednotky porozumění a výsledky různého typu členění textu, ke kterému dochází před samotným procesem překladu, nikoli během něho či po něm. Analýzy tohoto typu se soustředí výhradně na segmentaci výchozího textu a nezohledňují segmentaci překladu, která bude zcela určitě jiná. Mechanismy, které jsou uvedeny v činnosti při přijímání (chápaní) textu nejsou založené na segmentaci textu, ale na mnohem složitějších heterogenních strukturách.

Santoyo nabízí pojem *translém*, který definuje jako „*la unidad mínima de equivalencia interlingüística, susceptible de permutación funcional y no reducible a unidades menores sin pérdida de su condición de equivalencia*“ (Santoyo 1986: 52). Adjektivum *interlingüística* je však pro Rabadán příčinou kritiky Santoyova pojetí. Podle ní slovo *mezijazykový* naznačuje strukturní (systémový) charakter jednotky, který spadá do oblasti kontrastivní lingvistiky,

³⁹ SL – source language; UT – unit of translation

nikoli překladu. Podle Rabadán by měl být translém nikoli *mezijazykový*, ale *meztextový* či dokonce *bitextový*:

„Translema es toda unidad bi-textual, de cualquier tipo o nivel, constituida por un mismo contenido y dos manifestaciones formales diferenciadas pero solidarias, y cuya existencia depende de relación global de equivalencia subyacente a cada binomino textual TM–TO.“ (Rabadán 1991a: 200)

Rabadán tedy odmítá jakékoli aprioristické určování jednotky překladu. Translém lze stanovit až po ukončení překladového procesu, a to srovnáním originálu a jeho překladu. Každý translém je jedinečný a platný pouze pro danou dvojici ekvivalentních textů. Translém reálně neexistuje v žádném ze dvou textů zvlášť a nelze jej od nich oddělit – má meztextový charakter. Každý z textů pak obsahuje jeho textově jazykové projevy. Ty však nelze hodnotit izolovaně mimo text a nelze je z textu vyjmout, neboť jazykové prvky získávají v organizovaném textu tvořícím kompaktní celek nové hodnoty a textové funkce.⁴⁰ Organizace prvků v textu meta a metody překladu jsou samozřejmě ovlivňovány dobovou normou polysystému meta, a protože jsou normy proměnlivé a závislé na čase, není možné aprioristicky a předem určit jaká bude jednotka překladu (translém), nemáme-li text meta k dispozici. Z tohoto důvodu nelze za jednotku překladu považovat ani výše popsany textém, neboť se jedná o jednotkou intratextuální, nikoli intertextuální. Textém je součástí každého textu bez ohledu na to, je-li k dispozici nějaký překlad. Podle Rabadán se textém může stát jednotkou překladu – translémem – ovšem pouze za předpokladu, že bude vedle výchozího textu existovat i druhý, ekvivalentní text cílový (Rabadán 1991a: 199).

Charakter translémů naznačuje, jaký typ ekvivalence je v daném textovém páru realizován. Je-li v překladu zachováno co nejvíce jazykových a textových rysů výchozího textu, jedná se podle Rabadán o ekvivalenci formální⁴¹. Naopak dá-li překladatel přednost přijatelnosti, bude se jednat o ekvivalenci funkční. Kromě protikladu formální/funkční je podle Rabadán, stejně jako podle Touryho, nutné při srovnávání zohlednit zvlášť jazykové a textové systémy. Na základě jejich interakce potom Rabadán rozlišuje čtyři základní typy vztahů ekvivalence – textově-funkční, textově-formální, jazykově-funkční a jazykově-formální. Jazykově-funkční vztahy označují funkční náhradu jazykových jednotek originálu v překladu a textově-funkční vztahy zajistí, že cílový text zůstane v cílovém polysystému

⁴⁰ Rabadán zde vychází z Touryho (Toury 1980: 114).

⁴¹ Podobně Nidova *formal equivalence* (1964)

textem určitých charakteristik/určitého typu. Jeden z typů vztahů je podle Rabadán vždy dominantní (Rabadán 1991a: 199).

Formální vztahy ekvivalence dnes bývají odmítány. Přijímány bývají, pouze jsou-li institucionalizované. Jako příklad jazykově-formálního vztahu Rabadán uvádí překlad Hamletova *to be or not to be*, do španělštiny přeloženo formálně a nepřesně jako *ser o no ser*. Dnes je však tato verze přijímána jako jediná platná (Rabadán 1991a: 199).

Od pojmu *translém* Rabadán odvozuje název pro celý vědní obor. Odmítá současné názvy (*Traductología, Translatología, Estudios de Traducción* apod.) a podle analogie dvojic foném/fonetika či sémém/sémantika nabízí pojem *translémika* (*translémica*; v angličtině *translemics*) (Rabadán & Santoyo 1990: 148).

5. Rosa Rabadán – překladatelská činnost

Podle slov samotné Rosy Rabadán není překlad stěžejní součástí její tvorby. Dá se však říci, že kvantitu přeložených děl bohatě vynahrazuje jejich kvalitou a významem.

Ve spolupráci se svým manželem, odborníkem na literaturu a poezii, J. L. Chamosou Gonzálem, přeložila Rabadán roku 1999 do španělštiny Whitmanova Stébľa trávy (*Hojas de hierba*), čímž překonala starší překlad Argentince Jorgeho Luise Borgese z roku 1972. Překlad Rosy Rabadán a J. L. Chamosy obdržel roku 2000 cenu Španělské asociace anglo-amerických studií AEDEAN (*La Asociación Española de Estudios Anglo-Norteamericanos*).

Nesporný význam má také překlad stěžejního díla translatologa Gideona Touryho, *Description Translation Studies and Beyond*, který vypracovala společně s Raquel Merino. Překlad vyšel pod názvem *Los Estudios Descriptivos de Traducción y más allá* v nakladatelství Cátedra roku 2004. Ve svém článku pro ročenku Ibero-Americana Pragensia Rabadán popisuje charakteristické prvky Touryho díla, které překlad značně ztížily. Většina komplikací pramení z rozdílnosti španělské a izraelské kultury na všech rovinách.

V zásadě lze problémy rozdělit do pěti skupin. Nejprve bylo nutné zhodnotit význam Touryho díla v přijímající kultuře. V akademických kruzích se na něj hojně odkazuje a brzy se zařadí ke translatologické „klasice“. Proto bylo nutné k němu přistupovat se zvláštní pozorností.

Druhé úskalí představoval Touryho styl vyjadřování, který Rabadán označuje za „spirálovitý“ (Rabadán 2011b: 70). Touryho idiolekt bývá označován za mezijazyk (*interlengua*⁴²) charakterizovaný interferencemi (někdy i záměrnými) z hebrejštiny a němčiny. Ty byly v překladu převedeny do standardní španělštiny, ale osobitý styl vyjadřování, stejně jako časté opakování, opětovné vysvětlování a zdůrazňování se Moreno a Rabadán snažily zachovat.

Třetí problém představovala nová, „provizorně“ vytvořená terminologie, skládající se buď z pojmů obecného jazyka, nebo z výpůjček z jiných disciplín. V textu potom tyto pojmy nabývají nového významu. Jednoznačnost terminologie tedy v Touryho textu příliš nefunguje. Problematický byl také překlad pojmů, mezi kterými je jen jemný rozdíl (např. *translated/non-translated; translated/native; native translation/natural translation*), a překlad tautologických párů (např. *replacing/replaced segments*), jejichž užití ve španělštině není tak

⁴² Larry Selinker (1972) označuje pojmem mezijazyk (*interlanguage*) jazykový systém používaný mluvčími, pro které není daný jazyk mateřštinou. Obsahuje prvky mateřského i cílového jazyka.

časté (Rabadán 2011b: 71). Překlad Touryho termínů Rabadán nejčastěji řešila doslovně (kalkováním), nebo použitím již existujícího pojmu s podobným významem a vnitřní vysvětlivkou, nebo poznámkou pod čarou.

Další obtížnou oblastí byly metajazykové problémy. Toury často dokládá svá tvrzení empirickým materiálem, který bývá v cizím jazyce, nejčastěji v angličtině. Aby Rabadán zachovala názornost vysvětlení, uvádí španělské příklady a překlady. V případě, že ve španělském prostředí oficiální překlad neexistuje, nechává ho vypracovávat odborníky.

Posledním úskalím byla intertextualita. Toury často cituje z Bible, konkrétně ze Starého zákona. Tuto část Písma svatého však španělští čtenáři podle Rabadán příliš dobře neznají (Rabadán 2011b: 75). Stejně tak většinou nemají znalosti židovských reálií, na které Toury odkazuje. V textu je navíc velké množství hebrejských frází. Tyto překážky autorky řešily početnými poznámkami pod čarou.

Jak jsme již uvedli v úvodu této kapitoly, překládání je pro Rosu Rabadán pouze okrajovou záležitostí. Naše teoretička se věnuje především pedagogické a výzkumné činnosti.

6. Rosa Rabadán – pedagogická činnost

Svá pedagogická stanoviska Rabadán popisuje především v didaktické příručce *La traducción inglés-español: fundamentos, herramientas y aplicaciones* z roku 2002. Rabadán má bohaté pedagogické zkušenosti, neboť již více než dvacet let přednáší na Univerzitě v Leónu. Po vzoru Gideona Touryho (Toury 1995: 17–19) řadí výchovu překladatelů k aplikované větvi translatologie (*applied extensions*; Rabadán 2008a: 203).

V první části této kapitoly budeme analyzovat pedagogické a překladové metody naší teoreticky a v druhé části představíme studijní plán, který pro výchovu překladatelů navrhl. Své modely sice Rabadán demonstuje na překladech z/do angličtiny do/z španělštiny, ale daly by se zcela jistě aplikovat na kteroukoli jazykovou kombinaci.

6.1 Pedagogické a překladatelské metody

Cílem výchovy překladatelů podle Rabadán je, aby studenti získali překladatelské schopnosti (*competencia traductora*) a měli kontrolu nad překladatelským procesem od začátku až do konce. K tomu musí získat některé základní znalosti. Jednak jsou to znalosti jazykové, které zahrnují nejen znalost obou jazykových systémů, ale také schopnost analyzovat diskurz (funkce textu, typologie textu, význam a využití daného typu textu v obou systémech apod.), dále pak znalosti kulturního, ekonomického a institučního kontextu uživatelů příslušných jazyků, přehled v různých oborech (např. právo), znalosti teorie překladu, technické znalosti (postup při získávání podkladů k překladu, prezentace práce, používání slovníků, vyhledávání zdrojů, využívání elektronických nástrojů apod.) a nakonec znalosti metodologické, které mají za úkol zajistit efektivitu a systematičnost překladatelské práce (Rabadán & Fernández 2002: 29).

V následující části se podíváme, jak Rosa Rabadán při výuce přistupuje k jednotlivým fázím překladu.

6.1.1 Překladatelské zadání

V rámci výuky by podle Rabadán mělo překládání probíhat obdobně jako v praxi. Student by měl obdržet tzv. překladatelské zadání (*encargo de traducción - translation brief*; Nord 1997), kterému přizpůsobí a podřídí svá rozhodnutí. Mělo by obsahovat instrukce týkající se předpokládané funkce překladu, jeho příjemců, situačních faktorů (místo a čas), komunikačního média, účelu a důvodu jeho realizace. Zadání nemusí být vždy explicitní.

Podoba cílového textu může být dána samotnou povahou textu výchozího (Rabadán & Fernández 2002: 33).

6.1.2 Pochopení překladu

První fází překladu je podle Rabadán pochopení výchozího textu (*fase de comprensión del TO*⁴³). V této fázi provede student/překladatel lingvisticko-textovou analýzu podle níže uvedeného modelu. Podle překladatelského zadání potom určí stupeň relevance překladatelských problémů, na které při analýze narazil.

6.1.2.1 Lingvisticko-textová analýza

Je důležité předem stanovit nejen parametry analýzy, ale také její směr. Podle Mary Snell-Hornbyové (1988: 31) existují v zásadě dva typy přístupu k analýze. Prvním je postup „zdola nahoru“ (*bottom-up*), který začíná na úrovni lexikální (nebo v určitých případech již na úrovni fonologické či morfologické). Při tomto typu analýzy se postupuje od nejnižší úrovně k nejvyšší, zřídka kdy je však překročena úroveň věty. Metoda „shora dolů“ (*top-down*) zase začíná na úrovni textu, který je považován za jednu kontextualizovanou sémantickou jednotku, a postupuje se směrem dolů, až na nejnižší relevantní úroveň. První metoda je mnohem konkrétnější, ale neumožňuje náhled na text jako celek. Druhá metoda a její aplikace je mnohem složitější. Výhodou je ale možnost analyzovat jednotlivé aspekty významu celého textu, proto Rabadán při analýze volí právě tuto metodu.

Jakýkoli model analýzy musí podle Rabadán zahrnovat rozbor kontextových a pragmatických faktorů, určení charakteru textu a stanovení hierarchie lingvisticko-textových prvků (např. fonetický aspekt při podřízeném překladu). Její model analýzy je založený na kritériích textovosti⁴⁴ Beaugranda a Dresslera, doplněný o poznatky J. A. K. Hallidaye, P. Newmarka, J. House a E. Werlicha (Rabadán 1991a: 205). Model lze použít jak pro překladatelskou analýzu, kterou překladatel provádí před samotnou realizací překladu, aby si zmapoval základní vlastnosti textu, tak pro analýzu translatologickou, která se provádí **po** překladu a má za účel určit charakter, případně kvalitu překladu.

Základem modelu **translatologické** analýzy je tzv. *tertium comparationis* (Toury 1980: 113), na který se v *translémice* odkazuje jako na *metodologický invariant* (Rabadán 1991a: 203). Je to pevný, výchozí bod pro srovnávání, vzhledem ke kterému jsou výchozí i cílový text variantami. Rabadán navrhuje za *metodologický invariant* považovat samotný

⁴³ Podobně jako Jiří Levý (1998) nebo Ján Vilikovský (2002) rozlišuje Rosa Rabadán tři fáze procesu překladu.

⁴⁴ Český pojem textovost uvádíme podle Grepla a Karlíka (1996).

výchozí text. Ten musí být podroben důkladnému rozboru, jehož výsledky budou srovnány s výsledky obdobného rozboru překladu.

Prvním analyzovaným faktorem je intencionalita (*intencionalidad*). Toto kritérium sleduje autorův záměr, kterému byl přizpůsoben výběr lingvistického materiálu. Komunikační záměr na základě indicií obsažených v textu potom vyvodí jeho příjemci (nebo překladatel). Je nutné rozlišovat mezi záměrem autora a záměrem překladatele, který se může lišit. Právě překladatel má v tomto komunikačním procesu poslední slovo (Rabadán 2005b). Aby bylo možné intenci autora identifikovat, musí být splněno i druhé kritérium – přijatelnost (*aceptabilidad*)⁴⁵. Text musí obsahovat *přijatelné* textové a jazykové vlastnosti, které příjemci umožní zpracovat obsažené informace a pochopit intenci autora. I překlad musí potom být do jisté míry přijatelný (nejen na úrovni jazyka), aby z něj byl příjemce schopen prostřednictvím lexikálních a gramatických znaků vyvodit jeho význam. Je zřejmé, že aby komunikace proběhla úspěšně a bylo dosaženo požadované funkce, musí překladatel provést na různých úrovních textu příslušné změny. Nehovoříme pouze o přizpůsobení jazykového materiálu, ale také např. o úpravách nutných pro vyplnění kulturních vakuí cílových příjemců (Rabadán & Fernández 2002: 97).

Dalším sledovaným faktorem je situačnost (*situacionalidad*) neboli *registr* (*registro*) sdělení. V rámci této kategorie Rabadán analyzuje především jazyk užitý v textu (text určený k oralizaci, divadelní scénář, odborný text, obchodní dopis, právní dokument [Rabadán & Fernández 2002: 97]), jeho situační kontext a míru formálnosti (obsahuje-li např. regionální, geografické nebo sociální varianty jazyka [Rabadán 1991a: 11]).

Součástí analýzy je také informativnost (*informatividad*), tedy množství nových informací a způsob jejich uspořádání v textu. Informativnost se situačností úzce souvisí a do jisté míry je jí určena. V překladu je nutné informace uspořádat podle konvencí platných v cílové kultuře pro daný typ textu. Různý typ uspořádání lze dobře sledovat u paralelních textů (originální texty, které mají v různých kulturách stejné situační parametry⁴⁶). Mezi nimi existuje vztah, jenž by měl ideálně nastat mezi originálem a překladem.

Pátým kritériem je intertextualita (*intertextualidad*) neboli vztah textu k jiným relevantním textům, které existují v povědomí členů určitého společenství (Beaugrande & Dressler 1981: 182). Podle Rabadán je tento faktor pro překlad nejdůležitější (Rabadán 2005b: 32). Zahrnuje nejen aluze na jiná, dané kultuře známá díla, ale i intertextové prototypy

⁴⁵ přijatelnost v pojetí Touryho, nikoli v obecném slova smyslu

⁴⁶ např. původní vzorové smlouvy či obchodní dopisy

(např. postava detektiva v amerických detektivních románech) a kulturní prvky *overt*⁴⁷. Příjemci původního textu jsou vybaveni jistými presupozicemi, které jim umožní úspěšně komunikovat. Je na překladateli, aby zhodnotil důležitost intertextuálních prvků v originále a podle toho zvolil vhodnou překladovou strategii (Rabadán 2005b: 32).

Dalším parametrem je koherence (*coherencia*), tedy logická soudržnost textu, která musí být v překladu zachována. Rabadán má koherenci na mysli především srozumitelnost a pochopitelnost textu. Aby byla v překladu zachována, může být nutné některé informace explicitně uvést, rozšířit či doplnit (Rabadán & Fernández 2002: 99). Paralelou je koheze (*cohesión*), kterou Rabadán definuje jako „*conjunto de estrategias/procedimientos lingüísticos que toda lengua tiene y usa para unir una parte del texto a otra y convertirlo en una unidad de comunicación*“ (Rabadán 2005b: 33). V rámci této kategorie Rabadán analyzuje i výrazové prostředky, slohové postupy, které po vzoru Werlicha (1983) nazývá shrnujícím pojmem *text-idiom*⁴⁸, dominantní funkci textu po vzoru Reissové (1976) a případnou klasifikaci textu jako text *overt* podle J. House.

Je-li tento model použit pro překladatelskou analýzu, začne po jejím provedení překladatel překládat. V případě, že se jedná o analýzu translatologickou, je nutné analyzovat i překlad. V úvodní fázi je určena *vstupní norma překladu* (viz oddíl 4.1.6), následuje rozbor cílového textu založený na stejných kritériích jako rozbor textu výchozího. Analýza překladu je vztažena na prostředí přijímající kultury (intencionalita překladatele místo záměru autora, přijatelnost ze strany příjemce překladu místo příjemce originálu apod.).

V závěrečné fázi jsou výsledky obou analýz porovnány. Pozornost je věnována jak vztahu mezi originálem a překladem v širokém slova smyslu, tak jednotlivým překladatelským řešením. Na základě tohoto srovnání je určena *výchozí/počáteční norma překladu* (viz oddíl 4.1.6) a *dominantní translemických vztahů*⁴⁹ (Rabadán 1991a: 217).

Svůj model Rabadán hodnotí jako nedostatečný, neboť nemůže pojmut celý abstraktní rámec, ve kterém se překlad odehrává. Zdůrazňuje také, že výsledkem analýzy by neměl být pouhý popis, ale i zhodnocení cílového textu. To musí být založené na objektivní kritice, nikoli na pouhých subjektivních dojmech či pocitech.

⁴⁷ Podle J. House jsou texty/prvky *overt* takové texty/prvky, které jsou pevně vázány na historické a sociolingvistické faktory kultury, ve které vznikly (House 1973).

⁴⁸ *text idiom* descriptivo, narrativo, expositivo, argumentativo, instructivo (Rabadán 1991a: 206)

⁴⁹ Model ekvivalence může být *textově-funkční*, *textově-formální*, *jazykově-funkční* nebo *jazykově-formální*, viz oddíl 4.2.3.

6.1.3 Fáze převodu

Druhou fází překladu je fáze převodu (*fase de transferencia*). Rabadán se vyhýbá jakýmkoli pevně a předem daným překladovým metodám, závazným pravidlům a statickým definicím. Naše teoretička odmítá nepodložené preskriptivní modely, odmítá využití jakýchkoli předem stanovených výčtů překladatelských strategií (*taxonomías de estrategias*) a postupů při překladu, ať jsou sebekomplexnější. Opírá se o metody vycházející z empirických dat a současné překladové praxe.

Velice důležitou roli zde opět hrají současné normy (viz oddíl 4.1.6). V této fázi je to především norma počáteční, operační normy, normy cílových příjemců (Rabadán 1991a), norma zodpovědnosti, komunikační norma a norma relační (Chesterman 1997). Může se také stát, že normou bude normu narušit (např. v reklamě).

Pedagog by měl dohlédnout, aby si budoucí překladatelé důležitost norem uvědomovali. Při překládání se musí na základě současného kontextu rozhodnout sami, nikoli se spoléhat na seznam předem daných řešení (Rabadán & Fernández 2002: 38).

6.1.4 Fáze revize

Třetí fází překladu je revize (*fase de revisión*). Součástí této fáze je hodnocení a případná identifikace překladových chyb:

„*Errores de traducción* son violaciones no justificables en términos de uso comunicativo ni de recepción de las siguientes áreas de significación: Función prevista del TM, aceptabilidad situacional y lingüística, situacionalidad, informatividad, intertextualidad, coherencia y cohesión.“ (Rabadán & Fernández 2002: 42)

Chyby, kterých se překladatel na různých rovinách dopustí, mají různý stupeň relevance. Obecně jsou nejzávažnější ty pragmatické, neboť brání ve splnění funkce překladu. V konkrétních případech ale závažnost chyb závisí především na kritériích stanovených v překladatelském zadání (které při výuce zadává pedagog), případně na didaktickém záměru pedagoga. Je-li například účelem realizace překladu jazykové cvičení, hlavním kritériem pro překlad je jazyková přijatelnost a jazykové chyby budou mít větší relevanci než chyby kulturní či pragmatické.

Tyto zásadní skutečnosti musí mít pedagog na paměti jak při zadávání, tak při opravě a hodnocení překladu. Rabadán dále podotýká, že:

- Úlohy by měly odpovídat úrovni znalostí žáků a jejich možnostem získat k realizaci překladu potřebnou dokumentaci.
- Je nutné rozlišovat mezi chybami způsobenými porušením norem, principu ekvivalence a např. nedostatečnými znalostmi výchozího či cílového jazyka.
- V úvodní fázi výuky je vhodnější se soustředit spíše na správnost procesu překladu (*process-oriented*) než překladu jako produktu (Rabadán & Fernández 2002: 42).

Rabadán doporučuje přistupovat k jednotlivým fázím právě popsaného procesu postupně. Její pedagogický model je založený na úlohách (*task-based approach*⁵⁰), které pedagog sestaví tak, aby se vždy procvičovala pouze vybraná část procesu překladu. Součástí úlohy je i výše popsané překladatelské zadání. Rabadán navrhuje postupně zadávat následující úlohy:

- 1) úlohy zaměřené pouze na analýzu originálu (bez překladu)
- 2) úlohy zaměřené na analýzu rozdílů mezi dvěma systémy (sledují se jazykové a textové prvky paralelních textů, studenti stále nepřekládají)
- 3) překlady, při nichž je nutné modifikovat obsah, aby byla zachována funkce textu (nebo aby naopak byla funkce textu změněna)
- 4) redakce a identifikace chyb a interferencí (možnost použít překlady studentů z jiné studijní skupiny)
- 5) porovnávání originálu a překladu (nebo několika různých překladů stejného textu)
- 6) úkoly zaměřené na srovnávání a kritiku překladu studentů (anonymních, či překlady studentů z jiné skupiny)
- 7) vyhotovení celého překladu

Student by měl spolu s vyhotoveným úkolem pedagogovi odevzdat i komentář (*aparato crítico*), ve kterém poukáže na obtížné části zadání a zdůvodní svá rozhodnutí (Rabadán & Fernández 2002: 102). Ve své monografii Rabadán nabízí praktické příklady jednotlivých úloh.

⁵⁰ Willis 1996

6.2 Studijní plán

Nesporným přínosem naší teoreticky je také její podrobný studijní plán. První blok Rabadán nazývá *základy a postupy (fundamentos y procedimientos)*. V rámci tohoto bloku si má student osvojit základní znalosti teorie překladu a její využití v praxi. Patří sem nejen základní přehled o současných teoriích překladu, ale také např. praktické metody srovnávací analýzy originálu a překladu či kritika překladu z angličtiny do španělštiny. Druhou částí bloku je kontrastivní analýza těchto dvou systémů. Studenti se zde učí určovat funkci a typ textů, externí faktory (sociokulturní kontext), interní faktory (lexikum, gramatika, stylistika) apod.

Druhý blok je *překlad z angličtiny do španělštiny (traducción inglés/español)*. Studenti se seznamují s charakteristikami překladatelských zadání a učí se, jak překlad zadání přizpůsobit. Blok je rozdělen na dvě části – obecnou a specializovanou. K obecnému překladu (*traducción general*) Rabadán řadí např. překlad textů výkladových⁵¹ (*textos expositivos*), instruktivních (*textos instructivos*) a argumentativních (*textos argumentativos*) a jejich hodnocení. V úvodu specializované⁵² části (*traducción especializada*) jsou studenti seznámeni s charakteristikami specializovaných textů a s nástroji, které lze při získávání potřebné dokumentace k překladu využít (slovníky, korpusy, příručky apod.). Zvláště užitečnou součástí tohoto bloku je seznámení studenta se způsobem komunikace s klientem a s odborníky. Do této kategorie řadíme překlad textů přírodovědných a odborných (*textos científicos y técnicos*), rozdělených podle různých oborů (medicína, chemie, fyzika atd.) a textových typů (texty psané či audiovizuální⁵³), dále překlad textů socioekonomických (texty z oblasti obchodu, finančnictví, administrativy apod.) a/nebo právních (legislativní texty⁵⁴, občanské právo⁵⁵, správní a obchodní právo⁵⁶, mezinárodní právo soukromé a veřejné), překlady podřízených textů (reklama, dabing, překlad muzikálů, titulování apod.) a nakonec překlad literární (beletrie, divadlo, poezie apod.). U všech uvedených kategorií je součástí výuky také kritika překladu (Rabadán & Fernández 2002: 131).

Poslední, třetí blok nese název *nástroje (herramientas)* a je věnován terminologii (jejímu charakteru, vyhledávání a způsobu práce s ní), systematické dokumentaci (informačním zdrojům, práci s nimi a hodnocení jejich kvality) a novým technologiím

⁵¹ Španělská stylistika nepracuje s funkčními styly a slohovými postupy, proto uvádíme doslovný překlad rozdělení typů textu.

⁵² Pro tento překlad jsme se rozhodli vzhledem k tomu, že to této kategorie Rabadán řadí i literární texty.

⁵³ např. televizní programy, pedagogické materiály

⁵⁴ např. zákony a vyhlášky

⁵⁵ např. žaloby a rozsudky

⁵⁶ např. smlouvy

v překladu (korpusům, počítačem podporovanému překladu, korpusovým manažerům, programům pro zarovnávání paralelních korpusů, strojovému překladu, internetu apod.)

Ke každému bloku Rabadán navrhuje také vlastní modely testů. Zkouška z prvního bloku se skládá z části teoretické (40% známky), která obsahuje definice pojmů (např. ekvivalence, přijatelnost) a odpovědi na dvě otázky (např. co je překladatelská chyba), a z části praktické (40% známky tvoří zkoušková úloha a 20% odevzdané úlohy), kterou je překlad textu provedený podle překladatelského zadání. Stupeň náročnosti odpovídá úrovni znalostí studentů prvního bloku.

Modelová zkouška z druhého bloku se skládá rovněž z teoretické části (40% známky), v rámci které má student např. určit jazykové charakteristiky socioekonomického a administrativního diskursu v angličtině či provést překladatelskou analýzu textu z praktické části a určit hierarchii jednotlivých parametrů. Praktickou částí (60% známky) je opět překlad.

V teoretické části zkoušky ze třetího bloku (20% známky) může mít student např. za úkol navrhnout kategorie, které by měl obsahovat glosář⁵⁷ překladatele či tlumočníka, v praktické části (80% známky) může mít například za úkol vyhledat v textu jednotky, k jejichž překladu je zapotřebí znalost určitého tématu, vybrat náročnější pojmy a popsat postup při jejich překladu nebo vypracovat tabulku s nejdůležitějšími charakteristikami určitého pojmu (*ficha terminológica*).

Uvedený plán Rosy Rabadán hodnotíme velice kladně, a to hned z několika důvodů:

- Veškerá vyučovaná teorie má bezprostřední návaznost na praktické využití.
- Student je seznámen se širokou škálou textových typů různých stupňů odbornosti.
- Student se naučí pracovat systematicky a využívat nástroje nové generace, které budou v nejbližší době samozřejmostí.
- Budoucí překladatel získá povědomí o základech profesní etiky.

Doktorské studium

Doktorské studium, skládající se z výuky a výzkumu, je podle Rosy Rabadán pro translatoologii nesmírným přínosem. Naše teoretička je členkou několika výzkumných týmů a skutečnost, že se na výzkumu podílejí i absolventi, považuje za velice důležitou, neboť absolventi představují jistou naději, že výzkum neskončí spolu s profesní kariérou hlavních představitelů.

⁵⁷ V originále *ficha terminológica*, což je přehled různých kategorií popisujících daný termín, např. žánr, zdroj, synonymum, využití apod.

Rabadán nabízí dva modely doktorského studia, které mají především poskytnout studentům potřebné podklady pro vypracování doktorské práce. První je zaměřený výhradně na překlad. Jeho obsahem je především studium teorie překladu, lingvistika aplikovaná na překlad, srovnávací analýza a kritika překladu, dějiny překladu, terminologie apod. Druhý model úzce souvisí s výzkumnou činností naší teoretičky na Univerzitě v Leónu. Jeho účelem je zajistit pokračování probíhajících výzkumů a vyškolit výzkumníky tak, aby se mohli stát součástí týmu. Model má interdisciplinární charakter a podle původního návrhu Rosy Rabadán se dělil na tři bloky - translatologie (především její deskriptivní větev), lingvistika a kontrastivní analýza a srovnávací literatura (Rabadán & Fernández 2002: 149). V současnosti jsou bloky upraveny, v akademickém roce 2010/2011 se např. na Fakultě moderní filologie na Univerzitě v Leónu nabízela i specializace na nové technologie či historickou a srovnávací jazykovědu⁵⁸. Využití jazykových korpusů je pro tento typ výzkumu samozřejmostí.

Rabadán také studenty vyzývá k provedení rozsáhlého výzkumu, který by měl psaní doktorské práce předcházet, a také k pravidelným konzultacím. Tím bude zajištěno, že práce doktoranda bude systematická, bude se vyvíjet správným směrem a přinese do vědy nové poznatky.

⁵⁸ Program je nabízen od roku 1999 a nese název *Interculturalidad y traducción*: Universidad de León <http://www.unileon.es/index.php?elementoID=622> [Aktivní 25. 3. 2012].

7. Rosa Rabadán – výzkumná činnost

Ve výzkumné činnosti Rosy Rabadán hraje hlavní roli korpusová lingvistika. Než představíme tuto část tvorby naší teoretičky, pokusíme se uvést tuto disciplínu do kontextu.

7.1 Korpusová lingvistika

Rané teorie překladu dvacátého století jsou založeny výhradně na srovnávání jazykových systémů. Dějiny kontrastivní lingvistiky Sara Laviosa (2002) charakterizuje třemi slovy – úspěch, úpadek a zase úspěch. Úvodní euforie způsobená Chomského generativní gramatikou, která slibovala, že na základě jádrových vět společných pro všechny jazyky bude možné vytvořit efektivní nástroj pro strojový překlad, postupně opadla s příchodem pragmatického obratu v sedmdesátých letech. Do úvah o překladu byla zapojena teorie komunikace. Již Nida (1964) si uvědomuje, že každý typ komunikace má svého odesilatele a příjemce, nikoli pouze „ideálního řečníka“, se kterým počítá čistá lingvistika (Chomsky 1965: 3). Podle jeho konceptu dynamické ekvivalence má mít překlad na svého příjemce stejný účinek jako na příjemce originálu. V osmdesátých letech potom nastává obrat kulturní a o kontrastivní lingvistice se v souvislosti s překladem hovoří stále méně. Devadesátá léta jsou pak ve znamení ideologického obratu a přelom jednadvacátého století můžeme označit jako období obratu sociologického. Do popředí se dostávají postkoloniální a genderová studia překladu. V souvislosti s rozvojem informačních technologií a rostoucím zájmem o studium empirického materiálu v jazykových korpusech potom Mary Snell-Hornby (2006) hovoří o současném obratu empirickém. Zatímco dříve byl veškerý výzkum založen na intuici, dnes se mohou výzkumníci spoléhat na objemná data uspořádaná v obrovských překladových i nepřekladových, jednojazyčných i dvojjazyčných digitalizovaných korpusech. Tento nový přístup ke zkoumání jazyků je obecně známý jako korpusová lingvistika (Johansson 1999: 31).

Průkopníkem korpusové translologie (*corpus-based translation studies*), vycházející z deskriptivních studií překladu a korpusové lingvistiky (Laviosa 2002: 5), je Mona Baker, která na počátku devadesátých let začala studovat charakteristiky a pravidelnosti překladového jazyka v korpusu složeném pouze z překladů. Význam korpusové translologie hodnotí ve své publikaci *Corpus-based Translation Studies: Theory, Findings, Applications* Sara Laviosa:

„The marriage between corpora and Translation Studies has generated what I have described as ‘a coherent, composite and rich paradigm that addresses a variety of issues pertaining to theory, description and the practice of translation‘ (Laviosa 1998: 474). [...] This new paradigm [...] can be defined as the branch of the discipline that uses corpora [...] for the empirical study of the product and process of translation, the elaboration of theoretical constructs, and the training of translators. [...] Theoretical principles are firmly based on empirical observations [...] and it encourages dialogue and co-operation between theoretical, empirical, and applied researchers.“ (Laviosa 2002: 45)

Podle Rosy Rabadán je empirický výzkum v translologii naprosto zásadní: „*El nivel descriptivo es la pieza fundamental sin la cual no existiría manera de formular las regularidades que se observan en el proceder traductor.*“ (Rabadán 2005b: 27). Empirická analýza podle ní přináší spolehlivé informace o současném stavu systému a o překladových tendencích, normách a jejich změnách. Výzkumu se Rosa Rabadán věnuje od poloviny devadesátých let, kdy byly spuštěny projekty TRACE a ACTRES.

7.2 Nástroje nové generace

Oba projekty využívají počítačové nástroje nové generace, které v devadesátých letech způsobily opravdovou revoluci v činnosti překladatelů (Rabadán & Fernández 2002: 46). Než uvedené projekty popíšeme, nabídneme základní přehled těchto nástrojů, především jazykových korpusů. Budeme se soustředit na anglické a španělské zdroje, neboť právě tyto jazyky jsou předmětem zkoumání Rosy Rabadán. Částečně budeme čerpat z její příručky *La traducción inglés-español: fundamentos, herramientas, aplicaciones* z roku 2002. Protože se však moderní technologie vyvíjejí obrovskou rychlostí, doplníme přehled aktuálními údaji z internetových zdrojů.

7.2.1 Jednojazyčné korpusy

První významnější anglický jednojazyčný počítačový korpus je *The Birmingham Collection of English Text* (známý též jako *COBUILD Collection of Corpora*, *The Cobuild Corpus*, *Collins Corpus* či *The Birmingham Corpus*), který vznikl v osmdesátých letech díky spolupráci nakladatelství Collins a Univerzity v Birminghamu. Součástí je i subkorpus *Bank of English*, který má v současnosti 650 milionů slov⁵⁹.

⁵⁹ About the Collins Corpus and the Bank of English <http://www.mycobuild.com/about-collins-corpus.aspx> [Aktivní 5.3.2012].

Dalším důležitým anglickým zdrojem je *Translational English Corpus* Mony Baker, který obsahuje překladové texty a umožňuje zkoumat specifika překladového jazyka. V současnosti obsahuje asi 10 milionů slov⁶⁰.

Nejvýznamnějším španělským jednojazyčným korpusem je bezesporu CREA (*Corpus de Referencia del Español Actual*), spravovaný Španělskou královskou akademií (RAE). Obsahuje texty napsané od roku 1975 a aktuálně obsahuje přes 160 milionů slov⁶¹. Akademie je také tvůrcem korpusu CORDE (*Corpus Diacrónico del Español*), který obsahuje španělské texty napsané před rokem 1975 a aktuálně obsahuje asi 300 milionů slov. V současnosti RAE plánuje vytvořit nový, obsáhlejší korpus (*El Corpus del Español del Siglo XXI*), který bude mapovat období mezi lety 2000 – 2011 a měl by obsahovat na 300 milionů slov.⁶²

Za zmínku stojí také korpus CUMBRE, sestavovaný nakladatelstvím SGEL a španělskou Univerzitou v Murcii, čítající asi 20 milionů slov (Rabadán & Fernández 2002: 50).

Přehled uzavírají specializované korpusy obsahující odborné texty z různých oborů (např. anglický JDEST či španělský CRATER, LEGEBIDUN, IULA (UPF) a LAN).

7.2.2 Dvojjazyčné korpusy

Dříve než nabídneme přehled nejdůležitějších dvojjazyčných korpusů, upozorníme na rozdíl mezi korpusy paralelními (*corpus paralelos*) a korpusy srovnávacími (*corpus comparables*). Paralelní korpus je korpus překladů. Obsahuje vždy texty v jednom jazyce a jejich překlady v jazyce druhém. Pro praktické využití tohoto typu korpusů je nutné, aby texty v nich byly předem zarovnaný (*alineamiento*)⁶³ a anotovány (*anotación*). Na druhé straně srovnávací korpus obsahuje nepřeložené, autentické texty věnované podobnému tématu ve dvou různých jazycích. Takových korpusů je velice málo a mají řadu nevýhod. Texty v nich nelze zarovnávat a ne vždy uživatel nalezne ekvivalent, který hledá. Jsou však zdrojem užitečné paralelní dokumentace (Rabadán & Fernández 2002: 54).

Z paralelních korpusů uvedme databáze světových organizací (OSN, UNESCO, NATO, EU, Světová zdravotnická organizace, apod.) či databáze státních orgánů bilingvních zemí, jakou je např. Kanada (*Canadian Hansards*). Za zmínku stojí také korpus CRATER,

⁶⁰ Údaj z roku 2003: Translational English Corpus <http://www.llc.manchester.ac.uk/ctis/research/english-corpus/> [Aktivní 7.3.2012].

⁶¹ Údaj z května roku 2008: Real Academia Española <http://www.rae.es> [Aktivní 7.3.2012].

⁶² Real Academia Española <http://www.rae.es> [Aktivní 7.3.2012].

⁶³ Zarovnávání textů v paralelním korpusu (přřazení elementů v originále k odpovídajícímu protějšku v překladu) je velice náročné, proto je spolehlivě zarovnaných dostupných korpusů velice málo. Rabadán používá pro zarovnaný korpus pojem Briana Harrise (1998) – *bi-text* (Rabadán & Fernández 2002: 79).

kteřý vznikl za spolupřáce Univerzity v Lancasteru a Univerzity v Madridu, a korpus *Intersect* Univerzity v Brightonu.

7.2.3 Korpusové manažery

Pro práci s korpusem je nutné mít příslušný software (korpusový manažer), který dokáže s texty v korpusu pracovat. Hlavní funkcí těchto programů je vyhledávání tzv. konkordancí neboli klíčových slov v kontextu (*KWIC* – *key words in context*). Mezi manažery jednojazyčných korpusů patří například *Oxford Concordance Program*, *Word Cruncher*, *MicroConcord*, *TACT*, *QUERY* (vytvořený pro anglický Brown Corpus), *LEXA*, *PAT*, *Xtract*, *SARA* či *WordSmithTools*. Pro české čtenáře uvádíme také korpusový manažer *Bonito* a bezplatný, hojně používaný manažer *AntConc*. Mezi manažery paralelních korpusů, které k vyhledaným konkordancím přiřadí i příslušný překlad, patří např. *TransSearch*, který pracuje s anglicko-francouzským korpusem *TransBase*, a dále *ParaConc*, *Champollion* či *MultiConcord* (Rabadán & Fernández 2002: 75).

7.2.4 Překladové paměti a nástroje CAT

Překladové paměti jsou jazykové databáze zarovnaných paralelních textů. V současnosti je jejich využití stále populárnější, neboť značně usnadňují práci překladatelů, zvláště při překladu právních a jiných odborných textů. Překladatel může opětovně použít již existující překlady, může snadno zjistit, jak daný překladatelský problém řešil v minulosti, a zajistit, aby jeho překlady byly terminologicky konzistentní.

Těchto pamětí využívají nástroje pro počítačem podporovaný překlad (*computer-assisted translation*). Na trhu jich existuje hned několik, např. již zmíněný *TransSearch*, *Translation Manager*, *Trados Translator's Workbench*, *Wordfast*, *STAR Transit*, *Optimizer*, *Déjà Vu* (Rabadán & Fernández 2002: 85), bezplatná *OmegaT*, *MemoQ*, *Similis* či *Heartsome Translation Suite*.

7.3 Projekt TRACE

Prvním rozsáhlým výzkumem, kterému se Rabadán věnuje, je dlouhodobý projekt TRACE, zahájený roku 1995. Jeho název je zkratkou spojení *traducciones censuradas*, což napovídá, jaké je zaměření vědeckého týmu. Na projektu se podílí výzkumníci z Univerzity v Baskicku, kde projekt vede Raquel Merino Álvarez, a z Univerzity v Leónu, kde vedoucí

pozici zastává Camino Gutiérrez Lanza.⁶⁴ Dalšími členy leónského týmu, kam patří i Rosa Rabadán, jsou např. José Luis Chamosa González, Marisa Fernández López či profesor Julio-César Santoyo.

Zkoumaným empirickým materiálem jsou cenzurované tituly vydané (či nevydané) za diktátorské vlády generála Franka (1938–1975). Cenzura byla postupně zaváděna od roku 1938 a Rabadán upozorňuje, že rokem 1975 nekončí. I když byly roku 1977 vydány zákony o svobodě projevu a roku 1978 zákony zaštiťující svobodné divadlo, zavedený byrokratický aparát, který za diktatury sloužil cenzuře, přežil až do roku 1985⁶⁵. Do té doby museli autoři překonávat stejné formální překážky, kladené stejnými vládními úředníky⁶⁶ (Rabadán & Merino 2002: 130).

Cenzuře podléhaly veškeré publikace, včetně překladů. Prováděly je výbory pro cenzuru (*juntas de censura*), které se skládaly ze zástupců katolické církve, státních úředníků a literárních odborníků. Kontrolovány byly i obsahy divadelních a filmových představení. Cenzura byla zaměřena proti určitým tématům, žánrům nebo proti konkrétním autorům. Bylo nepřijatelné, aby se k veřejnosti dostalo něco nemorálního či politicky nebezpečného. Žádný materiál nesměl být publikován, aniž by ho schválil výbor.⁶⁷ Protože si autoři samotní byli těchto nepsaných pravidel dobře vědomi, byla častým jevem tohoto období autocenzura. Překladaelé a spisovatelé totiž především chtěli, aby se jejich díla dostala do rukou veřejnosti, a autocenzura celý schvalovací proces urychlila. Tato skutečnost naznačuje, že v období diktatury existovala jistá nepsaná norma, které musely veškeré překladatelské, vydavatelské a literární praktiky odpovídat, které si byli autoři té doby vědomi a kterou mohou díky pečlivé archivaci všech materiálů sledovat i členové výzkumného týmu TRACE. Kompletní a nepoškozený archiv, nalezený v Alcalá de Henares⁶⁸ severně od Madridu, jasně ukazuje, které publikace byly zakázány a nebyly vydány, které divadelní hry nebyly nikdy hrány, popř. jaké byly provedeny změny, aby hrány být mohly.

Zkoumaným materiálem jsou především španělské překlady z angličtiny⁶⁹, vzorně vedené cenzorské záznamy (*expedientes de censura*), pravidla upravující provádění cenzury, katalogy vydaných titulů a výpovědi pamětníků.

⁶⁴TRACE:: TRANslation & CEnsorship <http://trace.unileon.es/> [Aktivní 8.3.2012].

⁶⁵ Tři roky poté, co se moci ujala socialistická vláda.

⁶⁶ Danému procesu se již neříkalo cenzura, ale „ordenación“ či „calificación“.

⁶⁷ Označení schválených dokumentů se liší podle období diktatury – v šedesátých letech se používalo ozn. *publicable/autorizable*, před rokem 1973 *autorizada*, do 1975 *aceptada*, v opačném případě *denegada*. Pro výzkum jsou zvláště zajímavé spisy označené jako *autorizada/autorizable con tachaduras*.

⁶⁸ Archivo General de la Administración (AGA) (Rabadán 2000c: 18)

⁶⁹ Součástí jsou také překlady audiovizuálních textů z francouzštiny.

Projekt má několik dlouhodobých cílů - zjistit, jaký vliv měla ideologie a cenzura ve Španělsku na překladatelskou činnost, případně dají-li se některé tendence vztáhnout na ideologií ovlivněné kontexty obecně, dále pak stanovit, jestli existují nějaké překladatelské strategie typické pro cenzurovanou literaturu, a v neposlední řadě odhalit, jestli a jak cenzura ovlivnila následnou produkci textů ve Španělsku, jestli měla vliv na recepci importovaných textů a jakou měrou přispěla ke vzniku nových literárních modelů. Konečným cílem projektu TRACE je zmapovat překladové praktiky Španělska dvacátého století a nalézt vysvětlení pro současné překladatelské chování (Rabadán 2000a).

V první, kompilační fázi výzkumu jsou všechna data z archivu uložena do databáze, na základě které je vytvořen paralelní anglicko-španělský korpus⁷⁰, rozdělený do kategorií beletrie (subkorpus TRACEn), drama (subkorpus TRACEt), film (subkorpus TRACEc), televize (subkorpus TRACEtV) a poezie (subkorpus TRACEp) (Rabadán 2000: 15). Jak výzkum postupuje, jsou subkorporusy dále děleny, např. podle příjemce (TRACEnIji - literatura pro děti a mládež).

Zvláště užitečná jsou pro výzkum různá označení, jimiž byl za diktatury opatřen každý spis. Jednak jsou to cenzorské údaje (*topográfica censoria*), které zahrnují číslo spisu, jeho fyzické umístění v archivu, typ cenzury (církvní či státní), komentáře cenzora apod. Dále jsou to údaje o žánru (*temática*). Na počátku sedmdesátých let byly zvláště populární westerny a červená knihovna, které byly v letech 1974–75 postupně vytlačeny detektivními romány, sci-fi a horory (Rabadán 2001: 33). Názvy edic byly ve své době velice působivé (i když dnes bychom je označili spíše za plytké), např. *Oeste Legendario*, *Jovencitas*, *Relatos de pesadilla* či *Luchadores del espacio*. Stejně explicitní byly i tituly samotných děl, např. *Noche de vida o muerte*. Další kategorií jsou údaje o původu titulu (*filiación*), které zahrnují jméno autora, překladatele, úpravce, herce, pseudonym autora apod. Poslední kategorií jsou nakladatelské údaje (Rabadán 2000: *presentación*; Rabadán 2001: *editorial*), počet stran, náklad, apod. Mezi nejvýznamnější dobová nakladatelství patřilo např. nakladatelství *Caralt*, *Molino*, *Bruguera* (dnes *Ediciones B*) či již neexistující nakladatelství *Ferma*, *Ceres* a *Rollán* (Rabadán 2001: 34).

7.3.1 Divadlo

Předmětem analýzy cenzurovaných překladů jsou hry hrané v šedesátých letech. Je přitom nutné upozornit na skutečnost, že velkou část materiálu bychom dnes nenazvali

⁷⁰ V současnosti korpus ještě není dokončen: TRACE:: TRAducciones CEnsuradas <http://trace.unileon.es/web.html> [Aktivní 8. 4. 2012].

překladem, ale adaptací. Než byla hra odsouhlasena, podléhala často úpravám přímo na jevišti, což ve výjimečných případech končilo zrušením představení. Zamítnuta však byla jen malá část předložených her, především když obsahovaly zápletky spojené s náboženstvím, politikou či sexem. Témata jako homosexualita či cizoložství nepřípadala v úvahu. Většinou však autocenzura „nebezpečné“ pasáže eliminovala ještě před předložením hry ke schválení (Rabadán & Merino 2002: 132).

Rozhodnutí výboru pro cenzuru bylo také ovlivňováno referencemi. Hra měla větší šanci dostat se na divadelní jeviště, sklidila-li velký úspěch v zemi původu nebo získala-li v zahraničí nějakou cenu. V takovém případě bylo totiž pravděpodobnější, že přeložené dílo přinese zisk (tzv. ekonomická cenzura⁷¹). Měla-li potom divadelní hra ve španělských divadlech mimořádně velký ohlas, mohla se stát předlohou filmového zpracování či naopak (Rabadán & Merino 2002: 133)⁷².

7.3.2 Kinematografie

Roku 1941 byl Frankem zaveden zákon, podle kterého byla kastilština jediným překladovým jazykem a podle kterého musely být všechny filmy v jiném jazyce dabovány. K dabingu bylo nutné mít povolení. Překážkou k jeho získání však nebyla především cenzura, ale protekcionismus, neboť počet vydávaných licencí byl omezen, stejně jako finanční dotace, které měly pokrýt až polovinu nákladů (Rabadán 2000c: 16).

Jedním z nejkurióznějších příkladů dabingu cenzurovaného kvůli nevěře je film s názvem *Mogambo*, ve kterém je herečka Grace Kelly vdaná za Donalda Sindena. Zároveň je však milenkou Clarka Gable, kterého se snaží získat herečka Ava Gardner. V dabované verzi vystupuje manžel jako bratr a její milenec jako rodinný přítel. Rázem se tedy z příběhu o ztroskotaném manželství stal příběh o incestu, který měl nakonec horší odezvu, než by měla nevěra (Rabadán 1994c: 137).

Masivní dabování v šedesátých a sedmdesátých letech bylo jednou z příčin fenoménu, kterému se Rabadán podrobně věnuje ve své studii *Las cadenas intertextuales inglés-española: traducciones y otras transferencias (inter)sémioticas* (Rabadán 2001) (viz oddíl 7.3.5).

⁷¹*censura económica* (Rabadán 2000c: 16)

⁷²Stručný přehled schválených her je k dispozici v Rabadán & Merino 2002: 133.

7.3.3 Beletrie

V beletrii měla ve zkoumaném období zvláštní místo oddechová literatura (*literatura de consumo*). Rabadán společně s Ráquel Merino (Rabadán & Merino 2002) v článku *Censored Translations in Franco's Spain: The TRACE Project – Theatre and Fiction (English-Spanish)* poukazují na jisté dobové publikační tendence. Díla autora, který zastával diktovanou ideologii, byla okamžitě schválena k překladu a následnému vydání. Autorizována byla i díla ideologicky „čistá“ a díla, která byla na požadavky režimu a církve řádně upravena. Pasáže, které by tyto instituce poškozovaly, byly vynechány či nahrazeny pasážemi příznivějšími. Zkreslovány nebo vyškrtávány byly i erotické a sexuální narážky, vulgarismy a scény zobrazující násilí. V tomto směru byla populární oddechová literatura zcela nezávadná. Její ideologická neškodnost je jedním z důvodů, proč bylo vydáno tak obrovské množství děl tohoto typu.

Druhým důvodem je mimořádná poptávka ze strany čtenářů, kteří tak získali přístup k žánrům, jež znali z populárních radiových vysílání či z pláten kin. Čtenáři doslova dychtili po nových, moderních, zahraničních produktech (především těch amerických). Zatímco v některých kulturách je překlad pouhou okrajovou záležitostí a jeho úspěšnost závisí na tom, zda text „projde“ jako původní⁷³, ve Španělsku tomu bylo právě naopak. Prostřednictvím překladu se do přijímající kultury zavedly nové textové, lingvistické a kulturní prvky a jeho postavení rozhodně nebylo bezvýznamné. Španělská překladová populární literatura tvořila v době diktatury asi 20–40 % vydaných literárních děl⁷⁴, což jejich důležitost potvrzuje.

7.3.4 Pseudopřeklady

Čtenáři se s podobou překládané konzumní literatury postupně seznámili a začali identifikovat její charakteristické znaky. Znali její obvyklé žánry, prototypické postavy, opakující se zápletky, jazykové stereotypy, charakteristický styl a repetitivní situace. Jasně stanovený charakter tohoto typu děl, poptávka po nich a nutnost snižování nákladů nakladatelství na překlad vytvořily ideální podmínky pro vznik pseudopřekladů – původních španělských děl prezentovaných jako překlad.⁷⁵ Tento fenomén byl zvláště rozšířený od padesátých až do konce sedmdesátých let. V obrovských nákladech se publikovaly texty

⁷³ Rabadán má zde na mysli především překlady v anglofonních zemích, hlavně ve Spojených státech, kde je podíl vydávané překladové literatury zanedbatelný (Rabadán 2000b: 255).

⁷⁴ V některých žánrech, např. v dětské literatuře, je to v sedmdesátých letech až 50% (Rabadán & Merino 2002: 138).

⁷⁵ To, že jsou pseudopřeklady považovány za skutečné překlady znamená, že obsahují něco, co si příjemci spojují s překlady skutečnými (Tourey 1995).

specifických překladových vlastností, které původní španělská literatura neznala. Tato skutečnost opět poukazuje na významné postavení importované literatury ve Španělsku, neboť podle Rabadán existence pseudopřekladů naznačuje, že existují i překlady, které stojí za to množit:

„El uso frecuente de la pseudotraducción parece indicar que hay un cierto tipo de traducciones (reales) que merece la pena „clonar“ y convertir en un modelo interno productivo.“ (Rabadán 2000b: 257)

Tituly čtenáře lákaly anglickými jmény autorů (Allentorn Prado Castellanos – Meadow Castle; Francisco González Ledesma – Silver Kane), někdy měli spisovatelé pseudonymů hned několik (Juan Benito Alarcón – Alar Benet, J. A. Lakewood). Cenzorské záznamy ukazují, že cenzoři většinou věděli, kdo je kdo v reálném životě, tato informace však nebyla nikdy publikována (Rabadán 2000b: 267). Oklamat měl čtenáře i nápadný přebal knihy, který zobrazoval nebo připomínal scény zahraničních filmů či plakátů kin (více v oddíle 7.3.5).

Podle Rabadán autoři vydávali vlastní texty za překlady ze tří hlavních důvodů: aby se ubránili cenzuře směřované proti nim, aby využili prestiže a popularity údajné výchozí kultury, či aby čtenáři lépe přijali jimi nově zavedené prvky. V analyzovaných materiálech bychom našli příklady všech tří uvedených případů. Navíc pseudopřeklady byly většinou bez problémů schváleny k publikaci (98,4%). Pouhých 0,7% muselo být upraveno kvůli scénám obsahujícím násilí, sex či vulgarismy (Rabadán & Merino 2002: 139). Spisovatelé (pseudopřekladatelé) si své texty většinou upravovali sami (autocenzura), aby byla jejich díla co nejdříve schválena.

7.3.5 Intersemiotické řetězce

Proces vzniku pseudopřekladů a podobných „zábavních produktů“ však podle Rabadán nebyl vždy tak jednoduchý a přímočarý, jak se může zdát (Rabadán 2001: 30). Samotný překlad do španělštiny totiž velice často neprobíhal z cizího jazyka přímo, v rámci stejného znakového systému, ale prostřednictvím dabovaného filmu. Zahraniční filmy měly v tehdejší španělské společnosti obrovský úspěch a jejich dabing byl, jak jsme již zmínili, povinný. Převést již přeložený film do románové podoby byl potom relativně snadný úkol. I z tohoto důvodu měl tento typ děl „filmový charakter“ (Rabadán 2001: 29). Vzniklé dílo potom sloužilo jako vzor při vytváření pseudopřekladů. Tento proces Rabadán popisuje jako

intertextový, interlingvální a intersemiotický řetězec. Poté, co je film (po předchozím schválení výborem pro cenzuru) nadabován, slouží jako předloha pro literární ztvárnění (intersemiotický překlad⁷⁶), které je následně počátečním článkem nových intertextuálních řetězců - iniciuje tvorbu pseudopřekladů nebo se stává vzorem pro novou, originální tvorbu a vytváří nový žánr (Rabadán 2001: 32). Rabadán však upozorňuje, že cenzura nebyla hlavní příčinou vzniku intertextových a intersemiotických řetězců (Rabadán 2001: 36), i když pro tvorbu stejnorodých (neškodných) textů a pseudopřekladů vytvořila vhodné podmínky. Stejně tak lze říci, že tento typ řetězců nevzniká pouze v cenzurovaném prostředí, ale i jinde.

Úspěch konzumní literatury lze podle Rabadán přičíst především homogenosti děl, určených pro masy a obyčejné středoproudé čtenáře. Opakem této „průmyslové“ produkce pro široké spektrum příjemců je tvorba hodnotné literatury (*literatura culta*), která je naopak určena užšímu okruhu čtenářů. Tyto texty se také stávají součástí intersemiotických řetězců, jejich charakter je však jiný a bývají méně komplexní. Počátečním článkem bývá zpravidla hodnotné, prestižní literární dílo sloužící jako předloha pro filmové zpracování. Zde je řetězec ukončen, neboť ke „klonování“ (*clonaciones*) filmových adaptací klasických literárních děl zpravidla nedochází (Rabadán 2001: 37). Článkem zkráceného řetězce bývá i klasická literatura pro děti a mládež. Jako příklad Rabadán uvádí zfilmovaného Pána prstenů či Knihu džunglí.

Zatímco v případě konzumní literatury je jak původní literární dílo, tak jeho překlad, filmová (či divadelní) adaptace, z ní vytvořené literární dílo či následně „naklonované“ texty, vytvořené podle stejného modelu součástí masové, průmyslové produkce, určené pro nejširší spektrum příjemců, v řetězci iniciovaném prestižním hodnotným titulem mění toto dílo své místo v systému. Původní verze byla totiž určena pro omezený okruh příjemců, po vytvoření filmové adaptace je již dílo určeno pro masy. Dalším rozdílem je, že překladu konzumní literatury je dílo (dočasně) považované za „prestižní“ až po překladu, u literatury hodnotné je tomu naopak (Rabadán & Merino 2002: 141). V případě prestižní literatury navíc málokdy dochází k více než jednomu intersemiotickému přenosu (např. z literární předlohy na film) (Rabadán 2001: 39).

7.4 Projekt ACTRES

Druhým rozsáhlým empirickým výzkumem, kterému se Rosa Rabadán věnuje, je projekt ACTRES. Od projektu TRACE se liší v mnoha aspektech. Zatímco účelem projektu

⁷⁶ intersemiotický překlad podle Romana Jakobsona (1959)

TRACE je popsat a vysvětlit, účelem projektu ACTRES je popsat a aplikovat. Ačkoli korpusová lingvistika a kontrastivní analýza přináší velké množství užitečných poznatků, žádný výzkum podle Rabadán ještě nedokázal efektivně propojit dvě ze tří větví translatologie – větev deskriptivní a větev aplikovanou (Rabadán 2008a: 104). Empirické výzkumy sice poukazují na rozdíly mezi jazykovými systémy a jejich charakteristické vlastnosti (Rabadán 2002: 38), ale málokdy vedou ke vzniku užitečných nástrojů, na které by se překladatelé, kritici či pedagogové mohli při své činnosti spoléhat:

„Corpora, of whichever type, do not provide answers and/or solutions to their intended users; thus further work between description and its application is needed. This should provide time-saving, ready-to-use data to feed the final user tool.“
(Rabadán 2009: 307)

Aby tyto nástroje byly spolehlivé, musí vycházet z empirických dat, neboť pouhá intuice či dlouhodobá zkušenost pedagoga spolehlivost nezaručí. Současný stav korpusové lingvistiky však překladatelům jasné a spolehlivé odpovědi neposkytuje.

Rabadán zdůrazňuje, že nástroje musí být jednak použitelné (*usable*) - uživatelsky přátelské, tedy vyvinuté tak, aby je mohl bez jakéhokoli nutného školení využívat i překladatel, který není odborníkem na lingvistiku, statistiku a počítačovou techniku, a zároveň užitečné (*useful*) – musí poskytovat data, která uživatelům pomohou řešit reálné problémy, nikoli jen informace, které jsou „zajímavé“ (Rabadán 2008b: 309). V oblasti použitelnosti a využitelnosti výsledků korpusové kontrastivní analýzy existují stále obrovské rezervy a projekt ACTRES má tento nedostatek částečně napravit. Jedná se o dlouhodobý projekt, jehož cílem je vytvořit pomocí empirických dat z korpusů spolehlivé nástroje použitelné především při překládání a kritice překladů. Nejedná se tedy o pouhou deskripci pro deskripci.

7.4.1 Výzkumný tým

Členy výzkumného týmu ACTRES (*Análisis Contrastivo y Traducción Inglés-Español*) jsou zástupci Katedry moderní filologie Univerzity v Leónu, Ústavu pro dvojjazyčnou terminologii a odborný překlad ITBYTE (*Instituto de Terminología Bilingüe y Traducción Especializada*) Univerzity ve Valladolidu, kanadské Univerzity v Otawě, norského centra UniComputing, britského jazykového centra na Univerzitě v Brightonu a německého jazykového centra REAL (*Research in English and Applied Linguistics*) Technologické

univerzity v Chemnitzu. Tým není složen pouze z lingvistů a teoretiků překladu, ale také z matematiků (statistiků) a inženýrů, kteří dohlížejí na technickou stránku projektu.

Jednotlivé výzkumy jsou financovány především ze zdrojů španělského Ministerstva pro vědu a technologii, Ministerstva školství a regionální vlády *Junta de Castilla y León*⁷⁷.

7.4.2 Zaměření

Projekt se zabývá kontrastivní analýzou přirozeného jazyka (originální španělské texty) a jazyka užívaného v překladu (překlady z angličtiny do španělštiny). Identifikací rozdílů na různých rovinách těchto jazykových systémů lze zmapovat překladatelské tendence a nabídnout nápravu – poukázat na to, jak se k danému problému přistupuje v originální španělštině. Výsledky analýzy poskytnou konkrétní řešení překladových problémů, která se budou zakládat na empirických datech z originálních textů, a zároveň poslouží jako ukazatelé kvality překladu.

Projekt se soustředí na tři základní oblasti kontrastivní analýzy – terminologie a frazeologie, gramatika a diskurz (rozdíly a podobnosti v užití jazykového materiálu v anglických a španělských textech se stejným komunikativním účelem). Rosa Rabadán, která tento výzkumný tým vede, se věnuje především druhému ze zmíněných okruhů, proto se v této práci budeme soustředit pouze na výsledky výzkumu v této oblasti.

7.4.2.1 Kotvy

Ve výzkumu gramatických řešení se Rabadán soustředí především na tzv. kotvy (*anchor phenomena*), což jsou gramatické kategorie, které ačkoli mívají v cílovém jazyce formální ekvivalent, jejich jednotlivé sémantické aspekty se od sebe mohou lišit, proto bývají považovány za překladový problém (např. přítomný průběhový čas v angličtině a španělštině). Sémantika formálních prostředků daných systémů se nepřekrývá a dochází k tzv. mezijazykovým mezerám (*interlanguage gaps*). Rabadán zde navazuje na myšlenky ruského lingvisty Bondarka (1991), podle kterého je každá sémantická funkce (např. „nutnost“) asociována s jedním, hlavním formálním prostředkem (např. modální slovesa v angličtině a slovesné perifráze ve španělštině). Tento význam mohou nést i jiné výrazové prostředky, které však nejsou pro danou funkci tak časté (např. španělská příslovce s modálním významem či slovesný čas; Rabadán 2006: 268).

⁷⁷ ACTRES <http://actres.unileon.es/inicio.php> [Aktivní 15.3.2012].

Na základě empirické analýzy jsou popsány klíčové sémantické vlastnosti určitého formálního prostředku výchozího jazyka (angličtiny) a stanoveny formální prostředky, které mají tyto sémantické vlastnosti v jazyce cílovém. Výsledky analýz mají v zásadě tři praktická využití – vytvoření databáze deskriptivně preskriptivních překladových řešení, které mohou být bezprostředně využity překladateli či kritiky překladu⁷⁸ (Rabadán 2005c), odhalení plagiátů (analýza překladů stejného díla může ukázat, že oba „překlady“ obsahují pro *kotvy* nápadně stejná řešení) a hodnocení kvality již realizovaných překladů. Podle Rosy Rabadán bude možné na základě analýzy určitého počtu různých *kotev* v překladu možné stanovit jeho celkovou kvalitu.⁷⁹

V následujících oddílech představíme nástroje vědeckého týmu ACTRES a vysvětlíme základní postup.

7.4.3 Nástroje

Pro kontrastivní analýzu dvou jazykových systémů je potřeba mít dostatečně veliký, reprezentativní a především srovnatelný vzorek z každého z nich. Badatelé z týmu ACTRES využili toho, že obrovské zdroje jazykového materiálu v obou jazycích již existují a přizpůsobili si je vlastním potřebám. V případě španělštiny byl zvolen jednojazyčný referenční korpus CREA, který je dostatečně obsáhlý, reprezentativní (obsahuje pouze originální španělské texty) a volně přístupný. Aby bylo možné s daty lépe pracovat, byl vytvořen subkorpus obsahující pouze texty psané evropskou variantou španělštiny mladší 25 let⁸⁰, které jsou v korpusu rozděleny do kategorií knihy, noviny, časopisy a různé. Tento korpus při výzkumu slouží jako kontrolní korpus „správných řešení“ (*corpus de control*) (Rabadán 2007b: 485; viz níže). Anglickou paralelou, která odpovídá uvedeným charakteristikám, je korpus Bank of English, ze kterého byly vybrány kategorie knihy, noviny (UK Today, UK Times, UK Sun), časopisy a efeméra⁸¹ mladší 20 let, psané britskou variantou angličtiny. Každý ze subkorpusů obsahuje asi 30 milionů slov. Dohromady tvoří reprezentativní srovnávací korpus (Rabadán 2009: 308).

Na základě uvedených kritérií byl speciálně pro účel výzkumu vytvořen anotovaný (označovaný) a zarovnaný anglicko-španělský paralelní korpus P-ACTRES, který obsahuje již realizované překlady – reálná překladatelská řešení. Součástí jsou texty napsané a

⁷⁸ Databáze bude však použitelná pouze v jednom směru (angličtina → španělština), nikoli naopak (Rabadán 2008a: 107).

⁷⁹ Dle našeho názoru je překlad příliš komplexní a složitý proces na to, aby se jeho hodnocení zakládalo pouze na překladových řešeních pro *kotvy*.

⁸⁰ Starší texty jsou postupně přesouvány do diachronického korpusu CORDE.

⁸¹ Dokumenty, jejichž aktuálnost a využitelnost rychle pomíjí (Klimeš 2005).

přeložené po roce 1999, rozdělené do kategorií knihy, noviny, časopisy a různé⁸². Tato databáze slouží jako korpus diagnostický (*corpus diagnóstico*). Data z něj získaná jsou konfrontována s empirickými daty z korpusu kontrolního.⁸³ Na základě tohoto srovnání je pak určena platnost daných překladatelských řešení. V současnosti obsahuje asi 2,5 milionů slov.⁸⁴ Texty v něm obsažené bohužel nejsou kvůli ochraně autorských práv kompletní, jednotlivé úryvky obsahují 5 – 15 000 slov (Rabadán 2009: 309).

Korpusy jsou konzultovány prostřednictvím korpusových manažerů *IMS Corpus Workbench* (Rabadán 2008b: 316) a *Translation Corpus Explorer* (WebTCE) (Rabadán 2009: 309). Tagování korpusu (označení gramatických kategorií) se provádí pomocí programu *IMS Tree Tagger*, zarovnávání potom pomocí *Corpus Translation Aligner*.

Nezbytným „nástrojem“ jsou i respondenti (*informants*), se kterými se konzultují nejasnosti, které se mohou v průběhu výzkumu objevit. Poskytují také okamžitou zpětnou vazbu ohledně *použitelnosti* a *užitečnosti* výzkumu v dané oblasti. Ve skupině je pět rodilých mluvčích jedné z evropských variant angličtiny a pět rodilých mluvčích kastilské španělštiny. Jedná se o univerzitně vzdělané osoby, které prošly základním kurzem jazykové analýzy. V každé skupině je jedna osoba, která nerozumí španělštině a angličtině zároveň, a také dvě osoby s odborným lingvistickým vzděláním.

Dalším nástrojem je statistika, která je využita ve dvou fázích výzkumu – při volbě velikosti vzorku k analýze a při vyhodnocování výsledků (Rabadán 2008b: 319). Rabadán využívá metodu tzv. testování statistických hypotéz (*hypothesis testing*; Rabadán 2008b: 319). Nejdůležitější statistické ukazatele jsou tzv. p-hodnota a z-skóre. Vysvětlovat princip statistických výpočtů není účelem této práce, v zásadě lze však říci, že tyto hodnoty určují, zda je analyzovaný vzorek dokonalým obrazem rozložení zkoumaných významů a funkcí v celé populaci a zda je možné na celou populaci také vztáhnout závěry, které vyplynou z analýzy vzorku. Z-test ukáže, zda jsou případné rozdíly mezi vzorky (jedním z korpusu CREA a druhým z korpusu P-ACTRES, viz níže) statisticky významné (Rabadán 2008b: 320).

⁸² Do kategorie různé řadíme letáky, návody k použití, prospekty apod.

⁸³ Pro zbylá zaměření projektu ACTRES (lexikografie, frazeologie, terminologie a diskurz) byly vytvořeny specializované srovnávací (např. *Original-Economy_ACTRES*, *Radiology_ACTRES*, *Soccer_ACTRES*) a paralelní (*Translation-Economy_P-ACTRES*, *Translation-Economy-News_P-ACTRES*) korpusy věnované specifickým odvětvím. Tato odvětví však nejsou hlavním předmětem zájmu naší badatelky, která pracuje s korpusy obecného jazyka, proto se jim v této práci blíže věnovat nebudeme.

⁸⁴ ACTRES Tools <http://actres.unileon.es/inicio.php?elementoID=12> [Aktivní 18. 3. 2012].

7.4.4 Postup

Modely kontrastivní analýzy bývají většinou založené na „získaných zkušenostech“ (Vázquez-Ayora 1977, López Guix a Wilkinson 1997), jiné jsou prováděny pouze s daty získanými z paralelních (překladových) korpusů (Álvarez Lugrís 2001, Santos 2004). Rabadán však nabízí dvouúrovňový systém analýzy, do kterého jsou zapojena data z paralelního korpusu, jež jsou následně konfrontována s daty z původních, nepřekladových textů z korpusu CREA (Rabadán 2007b: 499). Rabadán při výzkumu postupuje podle upraveného Krzeszowského⁸⁵ modelu kontrastivní analýzy: selekce, deskripce, juxtapozice, kontrast, verifikace (*verification of „target language fit“*; Chesterman 2004) a interpretace výsledků. Model je vždy přizpůsoben účelu daného výzkumu, ne vždy se tedy skládá ze všech šesti fází.

Část postupu budeme demonstrovat na studii *Translating the „Predictive“ and „Hypothetical“ Meanings English-Spanish* z roku 2007, která zkoumá možnosti překladu anglických modálních sloves vyjadřujících predikci (*will* a *shall*) a hypotetičnost (*would*) (Rabadán 2007b). Fáze výzkumu, které tato studie nepokrývá, ukážeme na studii *Corpus-based contrastive analysis and translation universals* z roku 2009. Následně nabídneme stručný přehled dalších realizovaných projektů.

7.4.4.1 Selekcce

Ve fázi selekce je zvolen překladatelský problém, v našem případě hledání španělských prostředků pro vyjádření sémantických funkcí obsažených v anglických modálních slovesech *will*, *shall* a *would*. Překlad modálních sloves obecně je považován za problematický, neboť sadu prostředků, jejíž jedinou a primární hodnotou je modalita, španělština nemá. Jinými slovy, neexistuje žádná jazyková forma či třída forem, které by se v systému primárně prisuzoval modální význam (Rabadán 2006: 266). Modalitou se ve španělštině myslí především slovesný způsob vyjádřený flexí (Mariner Bigorra 1971). Rabadán cituje:

„[...] the core meaning of verb mood flexions is not the representation of modal values. Instead, in Spanish, the opposite is true. Here, the speaker's attitude is an abstract notion that is likely to be conveyed by multiple expressive resources, as there is no such thing as a specialized means of expression which can be readily and exclusively associated with it. (Jiménez Juliá 1989: 179). The inventory of resources tends to consist of forms which are polyfunctional, rather than of expressive means

⁸⁵Krzeszowski 1990: 35

that are assigned modality as their unique or primary semantic value (Veiga 1991) as seems to be the case in English.“ (Rabadán 2006: 266)

Jako alternativa ve španělštině většinou slouží slovesný způsob, příslušné sloveso a posilující prvek (např. příslovce), modální perifráze nebo ustálené výrazy jako *cabe+ inf.*, *igual+inf.* apod. (Rabadán 2006: 268).

Na základě „principu vnímané podobnosti“ (*principle of perceived similarity*; Chesterman 1998) je potom zvolen „přirozeně ekvivalentní“ prostředek v cílovém jazyce, který prostředku v jazyce výchozím funkčně odpovídá. V našem případě je to podmiňovací způsob (*condicional*) a budoucí čas (*futuro*) (Rabadán 2007b: 485).

Aby se s daty získanými z korpusu dalo lépe pracovat, je celkové množství výskytů zkoumaného prvku v korpusu Bank of English pomocí matematického vzorce sníženo na počet, který je statisticky stále považován za reprezentativní. Dosazením celkového množství výskytů slovesa *will* (95 331) do vzorce $n = N / (N-1)E^2 + 1$, kde „n“ je stanovované reprezentativní množství, „N“ je celkové množství výskytů (95 331) a „E“ je předpokládaná statistická chyba (5% = 0,05), získáme počet 398. Podle stejného vzorce je snížen celkový počet výskytů sloves *shall* a *would*.

Následuje úvaha o výběru španělského materiálu z korpusu. V našem případě byly pro jednoduchost z výzkumu vyřazeny složené tvary sloves vyjadřujících budoucí čas a podmiňovací způsob, neboť jejich modální a časové hodnoty jsou podle Rabadán stejné jako u tvarů prostých (Rabadán 2007b: 489). Aby bylo vůbec možné tyto tvary ve španělském korpusu vyhledat, zvolila Rabadán z Korpusu současné španělštiny (*Corpus del español actual*) deset nejfrekventovanějších plnovýznamových španělských sloves (*creer, dejar, encontrar, tomar, perder, acercar, aparecer, escribir, comer, acordar*), které ve tvaru budoucího času a podmiňovacího způsobu ve všech osobách vyhledala v korpusu CREA. Počet výskytů byl následně snížen na statisticky reprezentativní vzorek. Zastoupení sloves v jednotlivých osobách ve vzorku bylo určeno podle jednoduchého pravidla přímé úměrnosti.

Tabulka 2a - Statistická selekce anglických sloves WILL, SHALL a WOULD

	N	VZOREK	
WILL	95 331	398	728
SHALL	1 886	330	
WOULD	58 362	397	
CELKEM	155 579	1 125	

Rabadán 2007b: 489

Tabulka 2b - Statistická selekce španělského jednoduchého budoucího času a jednoduchého podmiňovacího způsobu

	N	VZOREK
JEDNODUCHÝ BUDOUCÍ ČAS	7 138	379
JEDNODUCHÝ PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB	2806	350
CELKEM	9944	729

Rabadán 2007b: 491

7.4.4.2 Deskripce

V této fázi jsou jednotlivým zástupcům v reprezentativním vzorku výchozího jazyka (angličtina) přiděleny tzv. sémantické značky (*semantic labels*), které slouží jako *tertium comparationis* pro srovnávání. Podle těchto značek je analyzován i reprezentativní vzorek v jazyce výchozím (španělština). Zjistíme tak, která ze sémantických funkcí je pro dané jazykové prostředky dominantní a které sémantické funkce prostředek cílového jazyka například vůbec neplní nebo je plní jen okrajově. V takovém případě bude pravděpodobně v cílovém jazyce pro plnění této sémantické funkce existovat jiný, centrálnější prostředek. Rabadán dbá na to, aby značky byly jasné a srozumitelné (a tedy i *použitelné*). Značky mnohdy přebírá od jiných teoretiků (Wekker 1976, Coates 1983, Westney 1995, Sundell 2003 atd.).

Značky použité v našem výzkumu uvádíme v příloze 2. Po aplikování značek na analyzovaný vzorek z korpusu Bank of English je určeno zastoupení jednotlivých sémantických funkcí. Analýza přinesla následující výsledky:

Tabulka 3 - Zastoupení jednotlivých sémantických funkcí sloves WILL, SHALL a WOULD

FUNKCE	WILL		SHALL		WOULD	
	VÝSKYT	%	VÝSKYT	%	VÝSKYT	%
PREDIKCE	349	87,68	237	71,81		
PŘÍPADNOST	21	5,27			2	0,50
TYPIČNOST	16	4,02				
VŮLE	7	1,75	34	10,30	26	6,54
DOMNĚNKA	3	0,75				
POVINNOST	2	0,50	59	17,78		
HYPOTETIČNOST					293	75,8
USKUTEČNĚNÁ					29	7,30
ZVYK V MINULOSTI					22	5,54
DEFINITIVNÍ NEUSKUTEČNĚNOST					17	4,28

Rabadán 2007b: 494

Stejným způsobem je analyzován vzorek z korpusu CREA. V našem případě bude sémantická značka přidělena všem 379 výskytům budoucího času a 350 výskytům podmiňovacího způsobu. Výsledek analýzy je opět shrnut v tabulce:

Tabulka 4 Zastoupení jednotlivých funkcí španělského budoucího času a podmiňovacího způsobu

FUNKCE	BUDOUCÍ ČAS		PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB	
	VÝSKYT	%	VÝSKYT	%
PREDIKCE	370	97,62		
POVINNOST	6	1,58		
DOMNĚNKA	3	0,79		
HYPOTETIČNOST			321	91,71
USKUTEČNĚNÁ BUDOUCNOST V MINULOSTI			25	7,14
DEFINITIVNÍ NEUSKUTEČNĚNOST			3	0,85
VŮLE			1	0,28

Rabadán 2007b: 495

Již v této fázi analýzy si můžeme povšimnout některých zásadních rozdílů mezi jazykovými systémy. Je očividné, že např. použití španělského budoucího času prostého je mnohem omezenější než použití jeho „údajných“ anglických protějšků a že jeho centrální funkcí je predikce (Rabadán 2007b: 495).

7.4.4.3 Juxtapozice

V této fázi jsou výsledky obou kvalitativních/kvantitativních analýz porovnány. Kvalitativní data nám ukážou, do jaké míry se sémantické funkce jednotlivých gramatických prostředků kryjí a kde jsou naopak mezijazykové mezery (*interlinguistic gaps*) (Rabadán 2008a: 113). Kvantitativní data poukážou na rozdíl ve frekvenci, distribuci a typičnosti (*centrálnosti* podle Bondarka 1991) daných funkcí pro vybraný prostředek.

Následující tabulka shrnuje výsledky juxtapozice anglických sloves *will* a *shall* a španělského budoucího času. Centrální význam všech těchto prostředků je predikce. Zdá se, že význam povinnost nese spíše sloveso *shall* než sloveso *will*. Zjistili jsme také, že některé významy sloves *shall* a *will* – domněnka, případnost a typičnost – pravděpodobně španělským budoucím časem vyjádřit nelze:

Tabulka 5 - Juxtapozice anglických sloves WILL a SHALL a španělského jednoduchého budoucího času

WILL	SHALL	FUNKCE	JEDNODUCHÝ BUDOUCÍ ČAS
87,68%	71,81%	PREDIKCE	97,62%
0,50%	17,87%	POVINNOST	1,58%
0,75%		DOMNĚNKA	0,79%
4,02%		TYPIČNOST	∅
1,75%	10,30%	VŮLE	∅
5,27%		PŘÍPADNOST	∅

Rabadán 2007b: 496

V případě srovnání anglického *would* a španělského podmiňovacího způsobu byly také nalezeny dvě mezijazykové mezery. Zdá se, že pro vyjádření zvyku v minulosti a případnosti existuje ve španělštině jiný prostředek než podmiňovací způsob (Rabadán 2007b: 497).

Tabulka 6 - Juxtapozice anglického WOULD a španělského podmiňovacího způsobu

WOULD	FUNKCE	JEDNODUCHÝ PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB
75,8%	HYPOTETIČNOST	91,71%
7,30%	USKUTEČNĚNÁ BUDOUCNOST V MINULOSTI	7,14%
6,54%	VŮLE	0,28%
5,54%	ZVYK V MINULOSTI	∅
4,28%	DEFINITIVNÍ NEUSKUTEČNĚNOST	0,85%
0,50%	PŘÍPADNOST	∅

Rabadán 2007b: 497

7.4.4.4 Kontrast

V této fázi je provedena analýza překladových řešení pro zkoumané prostředky výchozího jazyka v paralelním (překladovém) korpusu P-ACTRES. Je důležité zachovat směr analýzy (angličtina → španělština, nikoli naopak⁸⁶). Kvalitativní data nám ukáží, jaké existují pro daný prostředek výchozího jazyka překladové možnosti, a data kvantitativní poukážou na typičnost daných rozhodnutí.

V naší studii nám analýza překladových řešení v korpusu P-ACTRES nabídne možnosti zaplnění mezijazykových mezer. Z korpusu bylo k oběma skupinám (*will + shall* a *would*) náhodně vybráno 100 překladových řešení, která byla následně rozdělena podle sémantické funkce, kterou plní.

Bylo zjištěno, že predikce je u sloves *will* a *shall* většinou vyjadřována španělským budoucím časem. Druhé nejčastější řešení je překlad vazbou *ir + inf*. Povinnost je v našem vzorku vždy překládána jednoduchým budoucím časem, vůle zase přítomným časem prostým,

⁸⁶ Jednosměrné ekvivalenci (directional equivalence) se podrobně věnuje i Anthony Pym, např. v Pym 2010: 25, nebo Andrew Chesterman, který rozlišuje tzv. divergentní a konvergentní podobnost (*divergent and convergent similarity*), např. v Chesterman 2005.

stejně jako typičnost, u které je druhým nejčastějším řešením vazba *soler + inf*. Případnost je vyjádřena subjuntivem, stejně jako domněnka. Stejným způsobem byly analyzovány překladové možnosti slovesa *would*.

Výsledky shrnuje následující tabulka, která může sloužit jako seznam konkrétních řešení pro konkrétní překladové problémy:

Tabulka 7 - Překladová řešení pro anglická slovesa WILL a SHALL

WILL	SHALL	FUNKCE	MOŽNOST PŘEKLADU
√		PREDIKCE	JEDNODUCHÝ BUDOUCÍ ČAS IR A + INFINITIV
√		POVINNOST	JEDNODUCHÝ BUDOUCÍ ČAS
√		DOMNĚNKA	JEDNODUCHÝ BUDOUCÍ ČAS
√	⁸⁷	TYPIČNOST	PŘÍTOMNÝ ČAS SOLER + INFINITIV
√		VŮLE	PŘÍTOMNÝ ČAS
√		PŘÍPADNOST	SUBJUNTIV PŘÍTOMNÝ

Rabadán 2007b: 498

Tabulka 8 – Překladová řešení pro anglické sloveso WOULD

WOULD	FUNKCE	MOŽNOSTI PŘEKLADU
	HYPOTETIČNOST	PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB JEDNODUCHÝ
	USKUTEČNĚNÁ BUDOUCNOST V MINULOSTI	PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB JEDNODUCHÝ JEDNODUCHÝ MINULÝ ČAS
	VŮLE	PŘÍTOMNÝ ČAS PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB JEDNODUCHÝ
	ZVYK V MINULOSTI	IMPERFEKTUM
	DEFINITIVNÍ NEUSKUTEČNĚNOST	IMPERFEKTUM SUBJUNTIV IMPERFEKTA SUBJUNTIV PŘEDMINULÉHO ČASU PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB JEDNODUCHÝ
	PŘÍPADNOST	SUBJUNTIV IMPERFEKTA

Rabadán 2007b: 499

Stejný postup byl aplikován ve studii *Divisions, description and applications - The interface between DTS, corpus-based research and contrastive analysis* při zkoumání významů anglického modálního slovesa *must* a jeho nejčastějšího protějšku *deber + inf*. Při analýze bylo např. zjištěno, že význam „nepochybný závěr“ (*confident inference*), který sloveso *must* nese ve 24,87% případů, španělským *deber+inf* vyjádřit nelze. I tak byly však v překladovém korpusu ACTRES nalezeny případy, kdy tento význam zmíněným španělským slovesem přeložen byl (Rabadán 2007a). V závěru studie Rabadán nabízí tabulku s možnými

⁸⁷ Podle tabulky uvedené ve studii Rabadán 2007b lze funkci typičnost vyjádřit současně i slovesem *shall*, dle našeho názoru se však jedná o chybu, neboť při analýze korpusu Bank of English nebyl nalezen ani jeden výskyt tohoto slovesa plnící tuto funkci.

překladovými řešeními, podobnou výše uvedeným tabulkám 7 a 8. Další „deskriptivně preskriptivní“ tabulku Rabadán sestavila pro studii z roku 2005 (Rabadán 2005c), ve které analyzuje významy anglického minulého času průběhového a španělského imperfekta a jednoduchého minulého času. V závěru studie opět nabízí možná překladová řešení.

Dle našeho názoru však tyto tabulky nemusí nutně obsahovat přirozeně správná řešení. V analýze totiž chybí jeden článek – tedy ověření, že např. španělský subjuntiv předminulého času je skutečně schopen nést význam „definitivní neuskutečnění“ (viz tabulka 8). K tomu by byla potřeba analyzovat všechny možné významy subjuntivu předminulého času na reprezentativním vzorku z korpusu CREA. Jedině tak bychom dle našeho názoru mohli výše uvedené tabulky považovat za spolehlivé. Zatím se podle nás jedná o pouhou dokumentaci překladových řešení, která nemusí být nutně správná.

Jiný případ je analýza modálních sloves (*can, could, may, should, might a ought to*), kterou Rabadán představuje ve studii *Modality and modal verbs in contrast* z roku 2006. Srovnává je s jejich nejčastějšími španělskými protějšky (*poder + inf, deber + inf, haber que + inf, haber de + inf, tener que + inf a deber de + inf*). V závěru jsou opět uvedeny tabulky, ve kterých jsou však k jednotlivým významům modálních sloves přiřazena pouze ověřená řešení – španělská slovesa z uvedeného výčtu. Jejich význam byl rovněž analyzován – nebyly pouze extrahovány z paralelního korpusu ACTRES. Je tedy jisté, že nabízená řešení jsou skutečně schopná daný význam nést.

7.4.4.5 Verifikace a interpretace výsledků

Poslední fází analýzy (která u výše uvedených studií chybí) je verifikace. Ta je prováděna především při **hodnocení kvality překladu**. Překladový jazyk z korpusu P-ACTRES je konfrontován s jazykem nepřekladovým z korpusu CREA. Zjišťují se rozdíly v užití gramatiky v původních španělských textech a v překladech z angličtiny. Ty mohou obsahovat prvky, které nejsou pro přirozený jazyk zcela běžné. Příkladem „*překladatelštiny*“ (*translationese* - Mauranen 1999; *interlengua* – Rabadán 2008a: 113; *third code* – Baker 1998; *interlanguage* – Toury 1980: 71) může být například nadužívání španělského slovesa *poder* na místech, kde by v angličtině stálo paralelní *can*. Ve španělštině toto sloveso ale nebývá potřeba (Rabadán 2006: 282).

V této fázi analýzy můžeme také sledovat tzv. překladové univerzálie, tedy pravidelné a opakující se překladové strategie, používané nezávisle na pracovních jazycích. Tzv. styl „překladatelský“ v překladech beletrie popisuje v *Umění překladu* již Jiří Levý (1998). Podle něj „překladatelská práce svádí ke třem typům stylistického ochuzování slovníku: užití

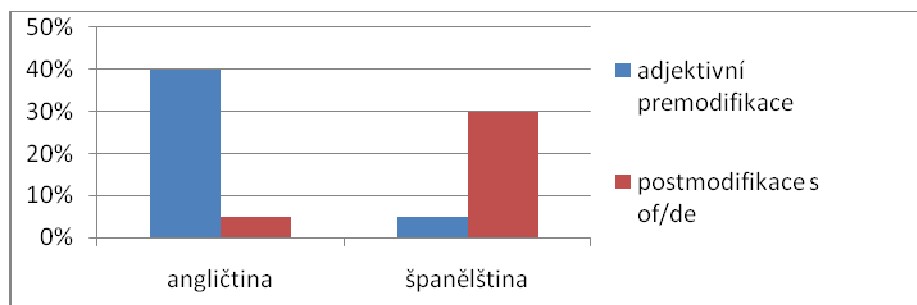
obecného pojmu místo konkrétního přesného označení, užití stylisticky neutrálního slova místo citově zbarveného a malé využití synonym k obměňování výrazu,“ (Levý 1998: 139). Zároveň také dochází ke třem typům intelektualizace – zlogičťování textu, vykládání nedořečeného a formální vyjadřování syntaktických vztahů. Levého však Rabadán ve své studii nezmiňuje. Cituje především Monu Baker (Rabadán 2009: 304), která se věnuje popisu principů překladového chování (*translational behavior*) a rozlišuje čtyři univerzálie: explicitaci, simplifikaci, normalizaci/konzervatismus a nivelizaci (Pym 2008), které by se podle Anthonyho Pyma daly zastřešit Touryho zákonem⁸⁸ rostoucí standardizace (Toury 1995). Druhým Touryho zákonem je zákon interference, podle kterého u překladů dochází k odchylkám od norem cílového jazyka ve prospěch norem jazyka výchozího.

Rabadán ve své studii *Corpus-based contrastive analysis and translation universals* z roku 2009 podkládá empirickým výzkumem na gramatické úrovni tři univerzálie – výše uvedenou tendenci k interferenci, tendenci k simplifikaci, kdy je nadužíváno malé množství typických prostředků cílového jazyka na úkor těch méně typických, a nedostatečné využívání prostředků, které jsou specifické pro cílový jazyk (tzv. *unique items hypothesis*; Tirkkonen-Condit 2002: 209) a nemají ekvivalenty „vnímané jako podobné“ (*similarly perceived equivalent*; Chesterman 1998).

Popisem studií věnovaných uvedeným univerzáliím dokončíme výklad o šesti fázích kontrastivní analýzy Rosy Rabadán. Ve výše popsáných studiích totiž fáze verifikace chybí. Budeme ji proto demonstrovat na studii věnující se konstrukcím jmenných frází v angličtině a španělštině (Rabadán 2009). Pro tuto studii bylo vybráno 10 nejčastějších anglických substantiv (*time, year, world, way, day, man, home, life, night, week*) a 10 nejfrekventovanějších španělských substantiv (*vez, parte, tiempo, vida, caso, día, año, forma, mundo, momento*). Po snížení celkového počtu na reprezentativní vzorek (viz *Selekce*) bylo vybráno 3 939 anglických a 3 943 španělských substantiv, z nichž byly vybrány pouze modifikované výskyty (pre- či postmodifikované). Těmto výskytům bylo přiděleno dohromady jedenáct sémantických značek. Rosa Rabadán postup demonstruje na nejčastějším, „deskriptivním významu“ (*descriptive meaning*) (Rabadán 2009: 315). Fáze deskripce tohoto výzkumu ukázala rozdíl ve frekvenci adjektivní premodifikace a postmodifikace s předložkami *of* a *de*:

⁸⁸ Touryho zákony nejsou zákony ve vlastním slova smyslu, mají probabilistickou tendenci (Pym 2008).

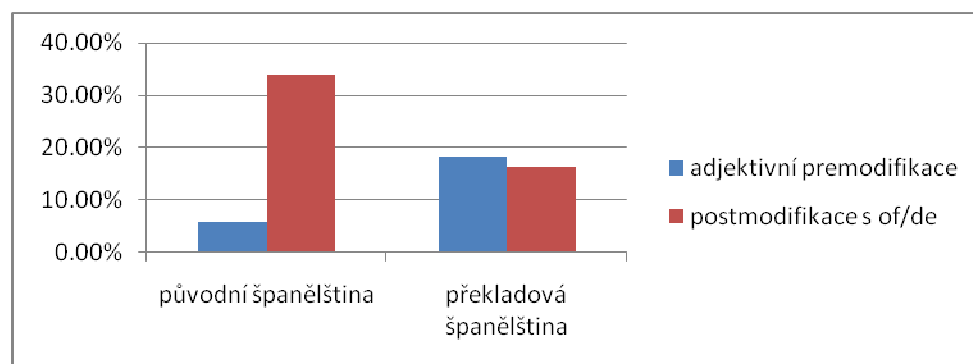
Graf 1 – Adjektivní premodifikace a postmodifikace v angličtině a španělštině

Rabadán 2009: 316

Studie odhalila, že v překladech deskriptivní modifikace z angličtiny do španělštiny je v porovnání s užitím v původních španělských textech nadužívána adjektivní premodifikace na úkor častější postmodifikace s předložkou *de*:

Graf 2 – Adjektivní premodifikace a postmodifikace v původní a překladové španělštině

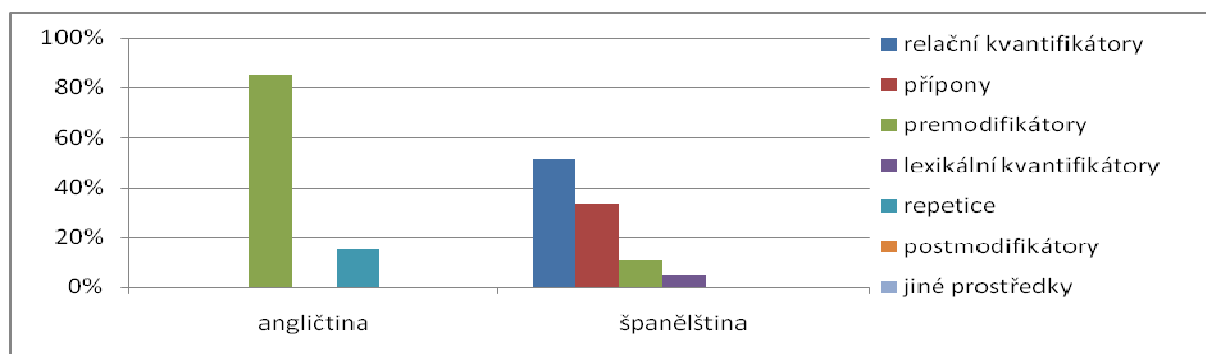

Rabadán 2009: 316

Abychom zjistili, zda jsou odchylky překladového jazyka statisticky významné a relevantní, je proveden tzv. z-test (viz *Nástroje*). Při hodnocení překladu obecně platí, že čím menší rozdíl mezi užitím daného prostředku v originále a v překladu, tím vyšší je kvalita překladu (Rabadán 2008a: 115).

Tendenci k simplifikaci Rabadán demonstruje na překladu kvantifikátorů. Z anglického a španělského korpusu bylo vybráno 78 anglických a 110 španělských kvantifikátorů a od každého z nich byl na základě výše uvedeného vzorce vybrán reprezentativní vzorek. Jejich analýza ukázala, že nesou dohromady 33 kvantifikujících funkcí. Nejvíce se zkoumané jazyky liší při vyjadřování jedné z nich – intenzifikace kvantifikátoru. Příklady jednotlivých způsobů intenzifikace kvantifikátoru v anglickém a španělském vzorku jsou uvedeny v příloze 3. Jejich přesné zastoupení popisuje tabulka v příloze 4. Výsledky shrnuje následující graf 3:

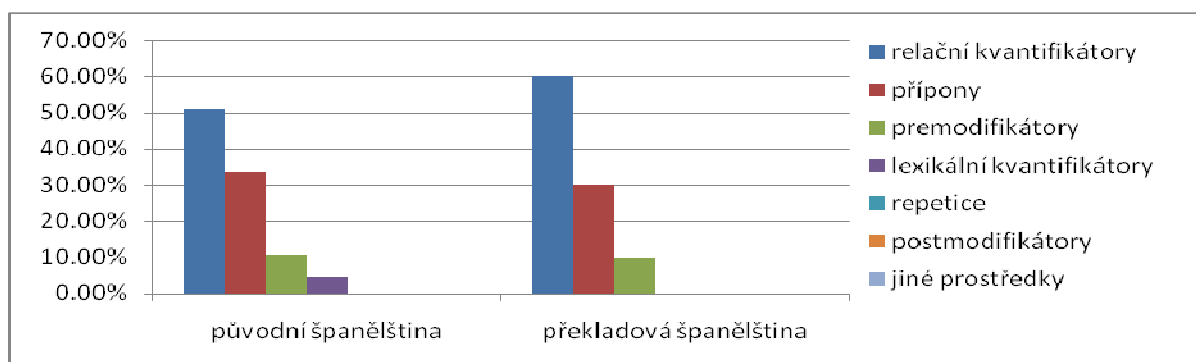
Graf 3 – Způsob vyjádření intenzifikace kvantifikátoru v angličtině a španělštině

Rabadán 2009: 312

Analýza překladových textů ukázala vyšší frekvenci častějších vyjádření na úkor méně typických řešení. Ve zkoumaném vzorku překladů nebyl nalezen žádný případ intenzifikace pomocí lexikálních kvantifikátorů, repetice a postmodifikátorů, jako je tomu (i když v malé míře) u textů původních, což poukazuje na ochuzení překladového jazyka. Přesné srovnání nabízí tabulka v příloze 5. Orientační výsledky ukazuje následující graf 4:

Graf 4 – Způsob vyjádření intenzifikace kvantifikátoru v původní a překladové španělštině

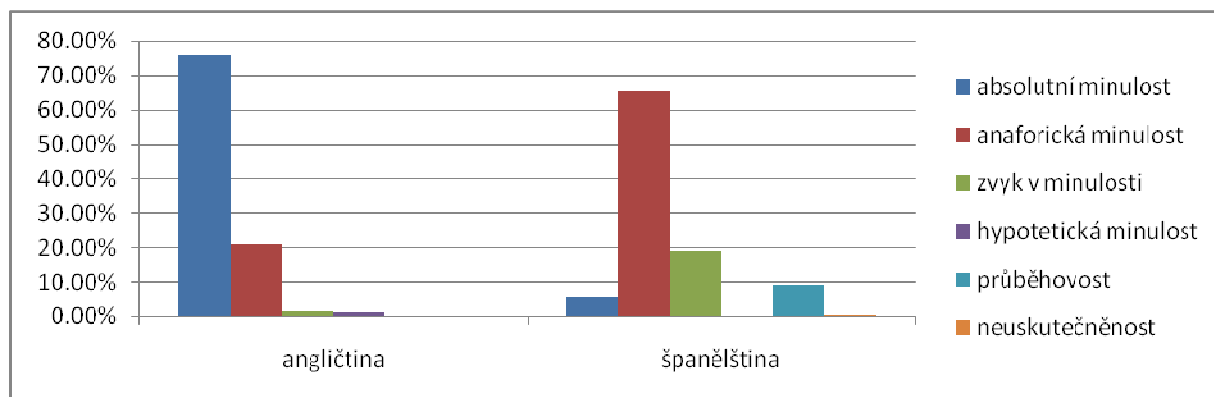
Rabadán 2009: 313

Tendenci k nedostatečnému využívání prostředků, které jsou specifické pro cílový jazyk, Rabadán podkládá analýzou anglického minulého času prostého, který bývá překládán španělským jednoduchým minulým časem nebo imperfektem⁸⁹. Z korpusu CREA byly vybrány tvary jednoduchého minulého času a imperfekta deseti vysoce frekventovaných sloves ve všech osobách plurálu i singuláru. Po aplikaci vzorce uvedeného v kapitole *Selekce* bylo analyzováno 396 sloves v jednoduchém minulém čase a 392 v imperfektu. Výběr materiálu z korpusu Bank of English byl podřízen velikosti španělského vzorku. Aby byl objem vzorků srovnatelný, muselo být vybráno dvacet anglických nejfrekventovanějších sloves v minulém čase prostém, aby analyzovaný vzorek dosáhl 397 výskytů. Slovesům byly

⁸⁹ Zdrojem pro názvosloví španělských časů je pro nás Králová 1999.

přiděleny sémantické značky, k nimž uvádíme příklady v příloze 6. Protože všechny výskyty španělského jednoduchého minulého času nesly funkci „absolutní minulost“, byl tento čas ve španělštině označen za bezproblémový, a tudíž nezajímavý pro další výzkum. Výsledky analýzy významů anglického minulého času prostého a španělského imperfekta shrnuje tabulka v příloze 7 a následující graf 5:

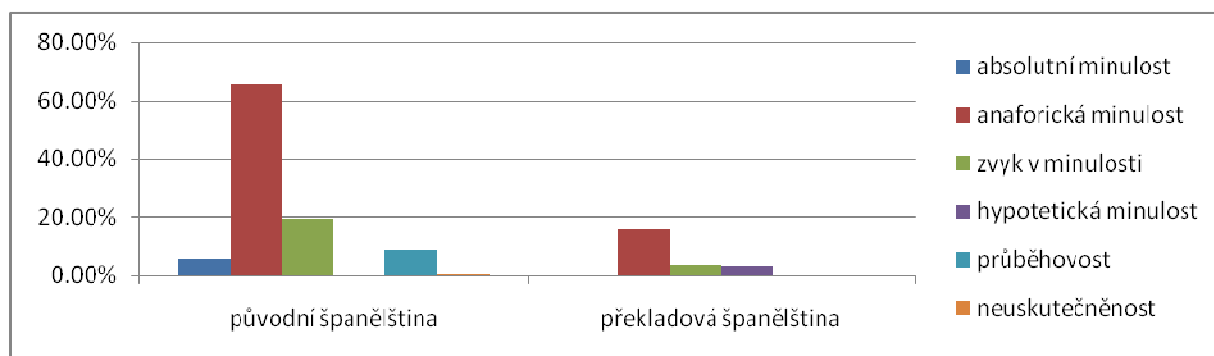
Graf 5 – Zastoupení významů anglického minulého času prostého a španělského imperfekta

Rabadán 2009: 322

Následně bylo z anglické části paralelního korpusu náhodně vybráno 100 sloves ve tvaru minulého času prostého tak, aby byla vždy alespoň jednou zastoupena každá z analyzovaných funkcí. Jejich překlad byl následně analyzován. Všechny významy (kromě „absolutní minulosti“) byly alespoň jednou přeloženy imperfektem (v menším množství byly využity jiné, lexikální či frazeologické prostředky). Následující graf 6 ukazuje rozdíl mezi přirozeným užitím španělského imperfekta a jeho užitím v překladech. Největší odchylku od přirozeného jazyka Rabadán vidí v absenci užití imperfekta ve funkci „absolutní minulosti“. Z analýzy vzorku z korpusu CREA plyne, že imperfektum tuto funkci plnit může, překladatelé se však k takovému řešení neuchylují a místo něj používají častější prostředek – jednoduchý minulý čas. To potvrzuje naši počáteční hypotézu, že v překladech se nedostatečně využívají prostředky specifické pro cílový jazyk (Rabadán 2009: 323). Podrobné výsledky uvádíme v tabulce v příloze 8.

Graf 6 – Užití španělského imperfekta v původní a překladové španělštině

Rabadán 2009: 323

Na závěr těchto tří studií lze stanovit zákonitosti, kterými se mohou kritici překladu řídit při hodnocení jejich kvality – čím méně různých formálních prostředků je v překladu použito pro vyjádření intenzifikace kvantifikátoru, tím větší je simplifikace a méně přesný překlad a naopak, čím méně postmodifikací substantiv s předložkou *de* a čím více adjektivních premodifikací, tím větší je interference v překladu a naopak, a čím menší je počet vyjádření absolutní minulost prostřednictvím španělského imperfekta, tím méně jsou zastoupeny gramatické prostředky specifické pro španělštinu a tím méně přijatelný je překlad a naopak (Rabadán 2009: 323).

Jako poslední příklad uvedeme analýzu překladů anglického *any* do španělštiny. V této studii se pracuje pouze s korpusem CREA a s paralelním korpusem P-ACTRES. Z paralelního korpusu byl vybrán reprezentativní vzorek anglického *any* (292 výskytů). Více než třetina (108) byla přeložena španělským *cualquier(a)*. Těmto 108 španělským výskytům z korpusu P-ACTRES a všem výskytům z reprezentativního vzorku z korpusu CREA (383 výskytů *cualquier(a)*) byly přiděleny sémantické značky (významy *existence, univerzálnost, nedefinovanost, pejorativnost a zápor*). V závěrečné fázi bylo rozložení funkcí *cualquier(a)* v původních textech a v překladech porovnáno. Za statisticky významné z-test označil rozdíly v užití existenciálního významu, který se v překladech využívá nedostatečně, a v užití významu záporného, který je v překladech hojně užíván, ačkoli se v původních španělských textech vůbec nevyskytuje (Rabadán 2011a).

8. Recepce prací Rosy Rabadán

Vzhledem k tomu, že Rosa Rabadán je stále žijící a velice aktivní autorkou, je poněkud předčasné její dílo hodnotit. I tak se však pokusíme nastínit, jaký ohlas práce naší teoretičky mají a mohou mít.

Protože teoretické práce Rosy Rabadán vychází především z teorie polysystémů a manipulační školy, mohly by se snadno stát terčem kritiky zastánců moderních trendů západní translatologie. V kulturologicky orientované teorii překladu jsou to především feministé a postkolonisté, kteří na rozdíl od zastánců deskriptivní teorie nejsou neutrální a jsou vždy na straně minoritních kultur. Kritizují názor, že cílová kultura vždy řídí překlad, neboť ho většinou iniciují a řídí imperialistické velmoci (Gromová 2007: 50).

Pym (2006: 16) zastáncům polysystémové teorie vytýká, že si vystačí pouze se systémy a normami a neumí vysvětlit změnu, protože v ní chybí „lidé“. „Silnější“ pojmy, než jsou normy a konvence, do translatologie přináší Bourdieuho sociologické poznatky, které se více zaměřují na lidské činitele a jejich činnost (Inghilleri 2005). Pojmy jako norma a funkce totiž v polysystémové teorii nejsou sociologicky podloženy a jejich vázanost na lidského činitele není příliš zjevná, neboť normy reprezentují celou (národní) kulturu. Zde pokročila Manipulační škola, která do svého modelu zapojila explicitní článek zadavatele a s ním související moc, ideologii, dobovou poetiku a dobový obraz světa (Jettmarová 2007: 57).

Jedna ze stěžejních prací Rosy Rabadán, *Equivalencia y traducción: problemática de la equivalencia transléctica inglés-español*, by se tedy mohla některým kritikům zdát jako nedostatečně orientovaná na lidského činitele, a to i přesto, že se Rabadán snaží cílovým příjemcům přiblížit zavedením nového souboru norem (viz oddíl 4.2.1). Recenze této publikace ve francouzštině je součástí třetího čísla časopisu META z roku 1993. Autorkou je profesorka Univerzity v Ottawě, Clara Foz.

S velice pozitivním ohlasem se setkaly pedagogické metody, které Rabadán popisuje v didaktické příručce z roku 2002 (Rabadán & Fernández 2002). Recenze této publikace vyšla roku 2004 v časopise Herméneus (Zarandona Fernández 2004). Práce je hodnocena jako velice kondenzovaná, stručná, nabitá informacemi a především praktická. Model translatologické a překladatelské analýzy Rosy Rabadán je podle autora recenze moudrou a všestrannou aplikací sedmi tradičních parametrů textovosti. Z popisu možností využití jazykových korpusů jsou podle Zarandony znát bohaté zkušenosti, praxe a přehled obou autorek. Model terciálního vzdělávání a doktorského studia je hodnocen jako velice praktický

a užitečný. Celkově Zarandona publikaci *La traducción inglés-español: fundamentos, herramientas, aplicaciones* hodnotí následovně:

„*La traducción inglés-español* es un trabajo de „fundamento“, una „herramienta“ útil y sensata, y un mundo de posibles „aplicaciones“, que aunque se halle en principio orientado al binomio lingüístico inglés-español, puede ser leído y estudiado con provecho cierto tanto por estudiantes como profesionales traductores y docentes e investigadores de la traductología.“ (Zarandona 2004)

Pozitivnímu přijetí pedagogických metod Rosy Rabadán nasvědčuje i skutečnost, že byla několikrát pozvána na zahraniční univerzity, aby vedla doktorské práce a přednášela pro doktorandy (Brazílie, Porto Alegre 1996 a 1998). Rabadán také poskytovala odborné rady při zakládání nového Ústavu aplikovaných evropských jazyků a mezinárodní ekonomie⁹⁰ (Rusko, Moskva 1996 a 1997).

Přímé odkazy na práce Rosy Rabadán jsme hledali v databázi BITRA Univerzity v Alicante. Nejčastěji citovaným dílem je bezesporu její monografie z roku 1991. Databáze BITRA eviduje 55 citací výhradně španělských a španělsky hovořících autorů (např. *Ovidi Carbonell i Cortés [1998]*, *Rosario García López [2004]*, *María del Carmen África Vidal Claramonte [1995]*, *Amparo Hurtado Albir [1996]*, *Raquel Merino Álvarez [2001]*, *Javier Ortiz García [2008]* či *Fernando Navaro Domínguez [2010]*).

Výzkumné práce Rosy Rabadán jsou citovány především ve vědeckých a závěrečných pracích členů týmu ACTRES (*Belén Labrador De La Cruz [2011]*, *Noelia Ramón García [2009]*, *Belén López Arroyo [2011]*, *Isabel Pizarro [2010]*) a TRACE (*José Luis Chamosa González [1997]*, *Camino Guitiérrez Lanza [2007]*) a v pracích dalších odborníků (*Carmen Toledano Buendía [2005]*, *Maribel Tercedor Sánchez [2010]*, *Juan José Martínez Sierra [2011]*). Odkaz na dílo Rosy Rabadán jsme našli i v práci Emmy Hradecké, obhájené roku 2010 na Univerzitě v Alicante či v práci Eleny Esteller Ibáñez, obájené roku 2011 na téže univerzitě.

Monografie Rosy Rabadán jsou také součástí povinné literatury univerzitních kurzů (např. *Traducción de los sociolectos marginales, Los anisomorfismos interlingüísticos inglés-español en los estudios descriptivos de traducción* – Univerzita v Alicante).

Je tedy zřejmé, že pracím Rosy Rabadán věnuje pozornost především španělské publikum a odborníci, kteří s ní spolupracují na Univerzitě v Ottawě. Příčinou je skutečnost,

⁹⁰ Instituto de Lenguas Aplicadas y Economía Internacional

že většina prací Rosy Rabadán je psána ve španělštině (v námi citované bibliografii je to 19 titulů z 31) a je vázána na jazykový pár angličtina – španělština. V Kanadě se objevují reakce na její dílo především proto, že Univerzita v Ottawě je podle vlastních slov autorky jejím druhým domovem.

V České republice se teoretické poznatky Rosy Rabadán dostávají do povědomí českých příjemců především prostřednictvím přednášek Prof. PhDr. Jany Králové, CSc. Profesorka na Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze při přednáškách teorie překladu seznamuje studenty s nejdůležitějšími teoretickými koncepty naší teoretičky a v kurzech translatologické analýzy nabízí model Rosy Rabadán jako jednu z možných metod rozboru překladu. Studenti mají také možnost čerpat z publikací dostupných v univerzitní knihovně (Rabadán 1991a a Rabadán & Fernández 2002).

Články popisující badatelskou činnost Rosy Rabadán byly v českém prostředí vydány roku 2011 v ročence Ibero-Americana Pragensia – Supplementum (Rabadán 2011b) a v odborném časopise Lingüística Pragensia (Rabadán 2011a), vedeném Prof. PhDr. Libuší Duškovou, DrSc. Přímý odkaz na práce Rosy Rabadán (Rabadán & Merino 2002) jsme v českém prostředí našli pouze v diplomové práci Petry Zlatohlavé s názvem *Julio-César Santoyo a jeho přínos k vývoji translatologie*, obhájené roku 2008, a v dizertační práci PhDr. Jaroslava Špirka, Ph.D., s názvem *Ideology, censorship, indirect translations and non-translation: Czech literature in 20th -century Portugal*, obhájené roku 2011.

Osobně Rabadán přednášela na půdě Univerzity Karlovy v Praze (16–17. dubna 2010 a 6. 10. 2011) a byla přizvána jako řečník na konferenci Vědecký výzkum a výuka jazyků 2011, kterou pořádala Univerzita Hradec Králové (5. 10. 2011).

9. Závěr

V této diplomové práci jsme podrobně popsali tvorbu významné osobnosti současné španělské translatologie, Rosy Rabadán Álvarez. Nejprve jsme se pokusili zasadit její tvorbu do kontextu španělské translatologie dvacátého století, nabídli stručnou biografii, vysvětlili její metodologická východiska, představili hlavní odvětví tvorby a následně jsme nastínili recepci jejího díla v České republice i v zahraničí.

Z práce vyplývá, že základem tvorby Rosy Rabadán, ať je to tvorba teoretická, pedagogická či výzkumná, je deskriptivní přístup k otázkám překladu, kterým se liší od naprosté většiny jejích španělských předchůdců. Teoretička se neodvažuje vyslovit jakékoli pravidlo či definici, aniž by měly svůj základ v empirickém materiálu.

V oblasti teoretické lze tento přístup jasně sledovat na autorčině pojetí ekvivalence. Stejnou hodnotu má podle ní jakýkoli text, který je v dané době, na daném místě a danými příjemci přijat jako překlad. Snažit se definovat rysy, které má „správný překlad“ mít, nemá podle Rabadán bez přihlédnutí k současným praktikám a požadavkům cílových příjemců žádný smysl. Ve stejném duchu se nese i koncept překladatelské jednotky naší teoretičky, která se podle ní dá stanovit až po realizaci překladu a to pouze v textech, mezi nimiž panuje vztah ekvivalence.

Ze zmíněných stanovisek je patrný vliv myšlenek Izraelce Gideona Touryho na tvorbu Rosy Rabadán. Autorka jeho poznatky doplňuje a zavádí nový soubor norem cílových příjemců. Soubor je její reakcí na skutečnost, že cílová kultura není homogenní množinou, ale rozrůzněnou mozaikou jedinců různého původu a zařazení. Toto rozdělení sice představuje jisté přiblížení cílovému příjemci, ale vzhledem k současným translatologickým tendencím by se dle našeho názoru mohla tato část teoretické práce naší autorky setkat s kritikou odpůrců polysystémové teorie. Například pro Anthonyho Pyma jsou pojmy jako normy a konvence nedostatečně zaměřené na lidského činitele.

V práci jsme charakterizovali i překladatelskou činnost Rosy Rabadán. Ačkoli je tato oblast pro autorku jen okrajovou záležitostí, její dvě přeložená díla bezesporu vyvažují kvantitu kvalitou. Překladem Whitmanových Stébel trávy nahradila již zastaralý překlad Jorgeho L. Borgese a překladem Touryho stěžejní monografie zpřístupnila toto významné dílo světové translatologie španělsky hovořícím neanglistům.

Pozornost jsme věnovali i pedagogickým metodám. Čerpali jsme především z publikace, kterou Rabadán vypracovala s Purificación Fernández Nistal. Pedagogické

návrhy naší autorky vynikají svou užitečností, aplikovatelností, praktičností a dle našeho názoru i efektivností. Nesporným pozitivem je také zapojení moderních technologií a nástrojů nové generace do výuky a příprava budoucích překladatelů na reálné situace v praxi.

Největší přínos Rosy Rabadán spatřujeme ve výsledcích její výzkumné činnosti. Bez nadsázky lze říci, že členové výzkumných týmů TRACE a ACTRES, na které je badatelka právem pyšná, se podílí na nejobsáhlejších a nejvýznamnějších projektech empirického výzkumu tohoto typu ve Španělsku. Rabadán svým výzkumem efektivně propojuje teoretickou, deskriptivní a aplikovanou větev translatologie. V této oblasti je Rabadán na Pyrenejském poloostrově uznávanou autoritou. Svou činností významně ovlivňuje směr, kterým se současná španělská translatologie ubírá.

V závěrečné kapitole naší práce se dozvídáme, že recepce prací Rosy Rabadán je prozatím omezena především na Pyrenejský poloostrov. Odkazy na její dílo v zahraničí se sporadicky objevují v tvorbě odborníků z kanadské Univerzity v Ottawě a na šíření povědomí o myšlenkách Rosy Rabadán v českém prostředí má největší zásluhu Ústav translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Je nutné podotknout, že Rosa Rabadán je stále velice aktivní, píšící, zkoumající, přednášející a publikující autorkou. Doufáme tedy, že nyní bude tato diplomová práce přínosem a hlavním zdrojem informací pro odborníky, studenty i laickou veřejnost, a že se v budoucnosti stane odrazovým můstkem pro badatele a badatelky, kteří by na práci chtěli navázat nebo ji chtěli dále rozvinout.

10. Resumé

Cílem této diplomové práce je poskytnout celistvý obraz o tvorbě současné španělské translatožky, pedagožky, překladatelky a badatelky Rosy Rabadán Álvarez a zhodnotit její přínos pro vývoj translologie. Základem práce je analýza jejích stěžejních prací vydaných jak knižně, tak časopisecky ve Španělsku, v České republice a v jiných zemích.

Práce je uvedena stručným výkladem o španělské translologii dvacátého století. Tato kapitola si klade za cíl uvést tvorbu Rosy Rabadán do kontextu a vyjádřit kontrast mezi jejími pracemi a tvorbou jejích předchůdců. Po krátkém biografickém přehledu nejdůležitějších událostí její profesní kariéry se postupně věnujeme nejvýznamnějším oblastem tvorby.

V prvním oddíle, který se zabývá teoretickou činností Rosy Rabadán, nejprve popisujeme teoretická stanoviska translologů, ze kterých teoretička bezprostředně vychází. Zvláštní pozornost je věnována myšlenkám Gideona Touryho a jeho základním translologickým konceptům. V kapitole potom plynule přecházíme k výkladu o teoretických úvahách samotné autorky. Mezi témata, která Rabadán rozpracovává, patří především ekvivalence v překladu a její omezení, role norem v překladu, překladová jednotka a důležitost vzájemného propojení teoretické, deskriptivní a aplikované větve translologie.

V další kapitole charakterizujeme nejvýznamější překlady této autorky. Zmiňujeme překlad Whitmanových Stébel trávy a blíže popisujeme překladové problémy, které Rabadán musela spolu s Raquel Merino řešit při překladu jedné z nejvýznamějších monografií Gideona Touryho do španělštiny.

V následující kapitole, věnované pedagogické činnosti a metodám, nejprve detailně charakterizujeme autorčin náhled na jednotlivé fáze překladu - pochopení překladu, fázi převodu a fázi revize - a popisujeme s nimi spojené překladové kroky. Zvláštní pozornost věnujeme autorčině modelu lingvisticko-textové analýzy, založeného na tradičních kritériích textovosti. V druhé části kapitoly potom představujeme studijní plán, který autorka navrhuje pro translologické obory.

Hlavní část práce pojednává o současné výzkumné činnosti Rosy Rabadán, která probíhá na pozadí tzv. empirického obratu. Do problematiky je čtenář uveden přehledem základních nástrojů korpusové translologie. Následuje podrobný výklad věnovaný zaměření, nástrojům, postupu a výsledkům výzkumných projektů TRACE a ACTRES.

V poslední kapitole se soustředíme na recepci prací Rosy Rabadán ve Španělsku a v zahraničí. Neopomínáme ani reakce na její tvorbu v České republice.

V závěru se snažíme zhodnotit přínos této translatoložky pro vývoj translatologie. Docházíme k závěru, že její činnost významně ovlivňuje směr, kterým se ubírá současná španělská translatologie a že především na poli empirického výzkumu je Rosa Rabadán Álvarez nezpochybnitelnou autoritou.

11. Resumen

El objetivo de esta tesis es facilitar una imagen íntegra de la obra de la teórica, profesora, traductora e investigadora contemporánea española – Rosa Rabadán Álvarez – y evaluar su aporte en el desarrollo de la traductología. El trabajo está basado tanto en el análisis de sus monografías como de los artículos publicados en revistas en España, en la República Checa y en otros países.

Como introducción de este trabajo, iniciamos describiendo el estado de traductología española del siglo XX. Este capítulo tiene como objetivo contextualizar el trabajo de Rosa Rabadán y subrayar el contraste entre su obra y la de sus antecedentes. Después exponemos un resumen biográfico de los acontecimientos más importantes de su carrera profesional y continuamos con capítulos dedicados a las áreas claves de su obra.

El primer capítulo está enfocado en su conocimiento teórico. A principio describimos los conceptos teóricos de los pensadores de traducción que han influido directamente en su trabajo. Hemos prestado especial atención a los pensamientos de Gideon Toury y sus principales conceptos traductológicos. Luego exponemos las reflexiones teóricas de la misma autora. Los temas de interés de Rosa Rabadán incluyen la equivalencia transléfica y sus restricciones, el papel de las normas en el proceso traductor, la unidad de traducción y la importancia de la correlación entre la rama teórica, descriptiva y aplicada de la traductología.

El capítulo que sucede trata de las traducciones más importantes de esta autora. Mencionamos la traducción de las Hojas de hierba de Walt Whitman y describimos los problemas con los que Rabadán y Raquel Merino se enfrentaron durante la traducción de la obra clave de Gideon Toury al español.

En el capítulo siguiente, dedicado a su actividad y métodos pedagógicos, primero exponemos las tres fases en torno de las cuales Rabadán organiza el proceso de traducción – la fase de comprensión, fase de transferencia y fase de corrección o revisión – y especificamos los pasos correspondientes del traductor. Prestamos especial atención al modelo de análisis lingüístico-textual basado en los tradicionales criterios de textualidad. En la segunda parte del capítulo presentamos el temario universitario que la autora ofrece para los programas de traducción.

La parte principal de la tesis está enfocada en la actividad investigadora actual de Rosa Rabadán que tiene lugar en la época que hoy en día se denomina *el giro empírico*. Primero ofrecemos una vista general de las herramientas fundamentales de los estudios de traducción

basados en corpus. Luego exponemos en detalle el enfoque, las herramientas, el procedimiento y los resultados de los proyectos de investigación TRACE y ACTRES.

El último capítulo se centra en la recepción de los trabajos de Rosa Rabadán en España y en el extranjero. No nos olvidamos de la percepción de su obra en la República Checa.

Finalmente hemos intentado evaluar la contribución de esta teórica al desarrollo de la traductología. Hemos llegado a la conclusión que su obra tiene una influencia importante en el rumbo que tiene la contemporánea traductología española y que Rosa Rabadán Álvarez es una autoridad incontestable sobre todo dentro del ámbito de la investigación empírica.

12. Summary

The purpose of this work is to provide a compact overview of the work of the contemporary Spanish translation theorist, teacher, translator and researcher Rosa Rabadán Álvarez and to evaluate her contribution to the development of translation studies. The ground of this thesis is the analysis of her most important pieces of work published in books and journals in Spain, in the Czech Republic and in other countries.

The introductory part of the thesis includes a brief description of the translation studies in 20th century Spain. The purpose of this chapter is to contextualize Rabadán's work and express the contrast between her work and that of her predecessors. Having provided a concise biographical overview of the key moments of her professional career, we proceed to address the most important areas of her work.

The first part focuses on her theoretical thinking. Firstly, we describe the concepts of the translation theorists that have had a direct influence on her work. Special attention is given to the thoughts of Gideon Toury and his most important theoretical concepts. Next, we proceed to the exposition of Rabadán's views and thoughts. Issues she deals with include the definition of equivalence in translation and its restrictions, the role of norms in the translation process, the unit of translation and the importance of the correlation between the theoretical, descriptive and applied branches of translation studies.

The next chapter characterizes Rabadán's most significant translations. We mention her translation of Whitman's *Leaves of Grass* and define problems that Rabadán and Raquel Merino had to deal with in the translation of Gideon Toury's central monograph into Spanish.

The following chapter, focused on Rabadán's pedagogical activities and methods, analyzes the three phases of translation that she defines – comprehension, transfer and revision – and describes the corresponding steps a translator has to make. Special attention is given to Rabadán's linguistic and textual analysis based on the traditional criteria of textuality. The second part of the chapter addresses the curriculum which Rabadán suggests for translation studies programmes.

The main part of the thesis addresses Rabadán's ongoing empirical research conducted in a period referred to as the empirical turn. The reader is initiated into the topic by an outline of present-day tools of corpus-based translation studies. The introduction is followed by an exhaustive description of the focus, tools, procedure and outcomes of the TRACE and ACTRES research projects.

The last chapter addresses the reception of Rabadán's work in Spain and abroad. We also outline the response to her work in the Czech Republic.

The concluding chapter attempts to evaluate the contribution of this theorist to the development of translation studies. We come to the conclusion that her work has had a significant influence on the course of the contemporary Spanish translation studies and that Rosa Rabadán Álvarez is an incontestable authority, especially in the field of empirical research.

13. Bibliografie

Primární literatura

- Rabadán, R. & Fernández Nistal, P. 2002. La traducción inglés-español: fundamentos, herramientas, aplicaciones. León: Universidad de León.
- Rabadán, R. & Chamosa, J. L. 1997. Traducción y construcción cultural. In: Santamaría, J. M. et al. (eds.) *Trasvases culturales 2: Literatura, cine, traducción*. Vitoria-Gasteiz: EHU/UPV, s. 293–298.
- Rabadán, R. & Merino, R. 2002. Censored Translations in Franco's Spain: The TRACE Project - Theatre and Fictions (English-Spanish). In: *TTR* 25 (2), s. 125–152.
- Rabadán, R. & Santoyo, J. C. 1990. Traductología/translémica: una nueva disciplina lingüística. In: *Revista Española de Lingüística Aplicada*; Añejo I, s. 143–157.
- Rabadán, R. & Santoyo, J. C. 1991. Basic Spanish terminology for Translation Studies: A proposal. In: *Meta* 36 (1), s. 318–322.
- Rabadán, R. 1989. Las inequivalencias lingüísticas en la traducción inglés-español. In: Santoyo, J. C. (ed.) *Actas XI Congreso AEDEAN. Translation Across Cultures*. León: Universidad de León, s. 141–146.
- Rabadán, R. 1991a. Equivalencia y traducción: problemática de la equivalencia translémica inglés-español. León: Universidad de León.
- Rabadán, R. 1991b. La traducción del sociolecto criminal en *Red Harvest* de Dashiell Hammett. In: *Atlantis* 13 (1-2), s. 209–220.
- Rabadán, R. 1991c. The Unit of Translation Revisited. In: Larson, M. L. (ed.) *Translation: Theory and Practice, Tension and Independence*. New York: State University of New York at Binghamton, s. 38–48.
- Rabadán, R. 1994a. Traducción y manipulación: el caso de Ezra Pound. In: Eguíluz, F. et al. (ed.) *Trasvases culturales: Literatura, cine, traducción*. Vitoria-Gasteiz: EHU/UPV, s. 293–298.
- Rabadán, R. 1994b. Traducción, función, adaptación. In: Fernández Nistal, P. (ed.) *Aspectos de la traducción inglés-español*. Valladolid: Universidad de Valladolid, s. 31–42.
- Rabadán, R. 1994c. Traducción, intertextualidad, manipulación. In: Hurtado Albir, A. (ed.) *Estudis sobre la traducció*. Castelló: Universitat Jaume I, s. 129–140.
- Rabadán, R. 1996. Lingüística aplicada a la traducción. In: Fernández Pérez, M. (ed.) *Avances en Lingüística Aplicada*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago, s. 105–146.
- Rabadán, R. 2000a. Con orden y concierto: La censura franquista y las traducciones inglés-español 1939–1985. In: Rabadán, R. (ed.) *Traducción y censura inglés-español 1939–1985. Estudio preliminar*. León: Universidad de León, s. 13–20.

- Rabadán, R. 2000b. Modelos importados, modelos adaptados: pseudotraducciones de narrativa popular inglés-español 1955-1981. In: Rabadán, R. (ed.) Traducción y censura inglés-español 1939-1985. Estudio Preliminar. León: Universidad de León, s. 255-278.
- Rabadán, R. 2000c. Prólogo. In: Rabadán, R. (ed.) Traducción y censura inglés-español 1939-1985. Estudio Preliminar. León: Universidad de León.
- Rabadán, R. 2001. Las cadenas intertextuales inglés-español: traducciones y otras transferencias (inter)semióticas. In: Pajares, E. et al (eds.) Trásvases culturales 3: Literatura, cine, traducción. Vitoria-Gasteiz: EHU/UPV.
- Rabadán, R. 2002. Análisis contrastivo y traducción inglés-español: el programa ACTRES. In: Bravo J. M. Nuevas perspectivas de los estudios de traducción. Valladolid: Universidad de Valladolid, s. 35-55.
- Rabadán, R. 2003. Normativity and Functionality in Translation English-Spanish: Theory and Contrast. In: Palacios Martínez, I. M. et al (eds.) Fifty Years of English Studies in Spain (1952-2002). A Commemorative Volume. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago, s. 725-734.
- Rabadán, R. 2004. Introducción a la edición española. In: Toury, G. Los Estudios Descriptivos de Traducción y más allá: metodología de la investigación en estudios de traducción. Madrid: Cátedra.
- Rabadán, R. 2005a. Hipótesis, explicaciones y aplicaciones: los caminos de la investigación en traducción inglés-español. In: García, C. G. et al (coords.) Corcillvm. Estudios de traducción, lingüística y filología dedicados a Valentín García Yebra. Madrid: Arco Libros, s. 147-170.
- Rabadán, R. 2005b. Niveles de teorización en traducción: la transición entre teoría y práctica. In: Yuste Frías, J. a Álvarez LUGRÍS, A. (eds.) Estudios sobre traducción: teoría, didáctica, profesión. Vigo: Servicio de Publicacións da Universidade de Vigo, s. 21-34.
- Rabadán, R. 2005c. Proactive description for useful applications: Researching language options for better translation practice. In: *Meta* 50 (4), s. 1-13.
- Rabadán, R. 2006. Modality and modal verbs in contrast. Mapping out a translation(ally) relevant approach English-Spanish. In: *Languages in Contrast* 6 (2), s. 261-306.
- Rabadán, R. 2007a. Divisions, description and applications - The interface between DTS, corpus-based research and contrastive analysis. In: Gambier, Y., Shlesinger, M. & Stolze, R. (eds.) *Translation Studies: Doubts and Directions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 237-252.
- Rabadán, R. 2007b. Translating the "Predictive" and "Hypotheical" Meanings English-Spanish. In: *Meta* 52 (3), s. 484-502.
- Rabadán, R. 2008a. Refining the idea of "applied extensions". In: Schlesinger, M. et al (eds.) *Beyond Descriptive Translation Studies. In Homage to Gideon Toury*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 103-117.
- Rabadán, R. 2008b. Tools for English-Spanish cross-linguistic applied research. In: *Journal of English Studies* 5-6, s. 309-324.

Rabadán, R. 2009. Corpus-based contrastive analysis and translation universals: A tool for translation quality assessment English → Spanish? In: *Babel* 55 (4), s. 303–328.

Rabadán, R. 2011a. Any into Spanish: A corpus-based analysis of a translation problem. In: *Lingüística Pragmática* 2 (11), s. 57–69.

Rabadán, R. 2011b. Los problemas metalingüísticos en la traducción de obras traductológicas: Descriptive Translation Studies and Beyond de Gideon Toury en español. In: *Iberoamericana Pragmática - Supplementum* 27/2011, s. 69–78.

Sekundární literatura

Álvarez Luján, A. 2001. Tectra: Theory and Practice of Research Using Corpora in the Framework of Translation Studies. In: *TRANS. Revista de Traductología* 5, s. 185–204.

Baker, M. 1998. Réexplorer la langue de la traduction: une approche par corpus. In: *Meta* 43 (4), s. 480–485.

Beaugrande, R. & Dressler, W. 1981. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.

Beaugrande, R. 1978. *Factors in a Theory of Poetic Translating*. Assen: Van Gorcum.

Bernstein, B. 1971. *Class, Codes and Control*. London: Routledge & Kegan Paul.

Bondarko, A. 1991. *Functional Grammar: A Field Approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Carbonell i Cortés, O. 1997. *Traducir al otro: Traducción, exotismo, poscolonialismo*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha.

Carbonell i Cortés, O. 1998. *Traducción y cultura: de la ideología al texto*. Salamanca: Ediciones Colegio de España.

Coates, J. 1983. *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. London: Croom Helm.

Even-Zohar, I. 1979. Polysystem Theory. In: *Poetics Today* 1, s. 287–310.

Even-Zohar, I. 1990. The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. In: *Poetics Today* 11, s. 45–51.

Fodor, I. 1976. *Film dubbing: phonetic, semiotic, esthetic and psychological aspects*. Hamburg: Buske.

García López, R. 2004. Sobre didáctica de la traducción. In: *Meta* 42 (2), s. 432–446.

Grepl, M. 1996. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Gromová, E. 2007. Teoretické myslenie o preklade v 80. až 90. rokoch 20. storočia. In: Vajdová, L. (ed.) *Myslenie o preklade*. Bratislava: Kalligram, s. 40–55.

Gutiérrez Lanza, C. 2007. Traducción inglés-español y censura de textos cinematográficos: definición, construcción y análisis del Corpus 0/Catálogo TRACEci (1951-1981). In: Merino, R. (ed.) *Traducción y censura en España (1939-1985)*. Estudios sobre corpus de cine, narrativa y teatro. Vitoria y León: UPV/EHU y ULE, s. 97–240.

Holmes, J. S. 1972. The Name and Nature of Translation Studies. In: Holmes, J. S. *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, s. 67–80.

House, J. 1973. Of the Limits of Translatability. In: *Babel* 19 (4), s. 166-167.

Hurtado Albir, A. 1996. La traductología: lingüística y traductología. In: *Trans (Revista de Traductología)* 1, s. 151–160.

Chamosa González, J. L. 1997. Crítica y evaluación de traducciones. In: Fernández Nistal, P. a Bravo Gonzalo, J. M. *Aproximaciones a los estudios de traducción*. Valladolid: Universidad de Valladolid, s. 29–50.

Chesterman, A. 1997. *Memes of Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Chesterman, A. 1998. *Contrastive Functional Analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Chesterman, A. 2004. Hypotheses about translation universals. In: Hansen, G. et al (eds.) *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 1–13.

Chesterman, A. 2005. Where is similarity? In: Stefano, A. & Hodgson, R. (eds.) *Similarity and Difference in Translation*. Rimini: Guaraldi, s. 63–75.

Chomsky, N. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

Inghilleri, M. 2005. The sociology of Bourdieu and the construction of the 'object' in translation and interpreting studies. In: *The Translator* 2 (11), s. 125–145.

Jakobson, R. 1959. On Linguistic Aspects of Translation. In: Brower, R. A. (ed.) *On Translation*. Cambridge, MA: Harvard University Press, s. 232–39.

Jettmarová, Z. 2007. Společenská a sociologická orientace dnešní západní translologie. In: Vajdová, L. (ed.) *Myslenie o preklade*. Bratislava: Kalligram, s. 56–81.

Johansson, S. 1999. Contrastive linguistics and corpora. In: Laviosa, S. 2002. *Corpus-based translation studies: Theory, findings, applications*. Amsterdam: Rodopi.

Juménez Juliá, T. 1989. *Fundamentos del análisis sintáctico funcional*. Santiago de Compostela: Laia.

Klimeš, L. 2005. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN.

- Krállová, J. 1999. *Moderní gramatika španělštiny*. Plzeň: Fraus.
- Krzyszowski, T. P. 1990. *Contrasting Languages: The Scope of Contrastive Linguistics*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Labrador, B. 2011. A corpus-based study of the use of Spanish demonstratives as translation equivalents of English demonstratives perspectives. In: *Studies in Translatology* 19 (1), s. 71–87.
- Larson, M. L. 1984. *Meaning-based translation: A guide to cross-language equivalence*. Lanham, MD: University Press of America.
- Laviosa, S. 2002. *Corpus-based translation studies: theory, findings, applications*. Amsterdam: Rodopi.
- Lefevere, A. 1992. *Translation, rewriting, and the manipulation of literary fame*. London: Routledge.
- Levý, J. 1998. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný.
- López Arroyo, B. 2011. Recursos terminológicos, fraseológicos y retóricos aplicados a la traducción jurídica. In: Aragúas, A., Baigorri Jalón, J. & Campbell, H. *Lenguaje, derecho y traducción*. Granada: Comares, s. 157–177.
- López Guix, J. G. & Wilkinson, J. M. 1997. *Manual de traducción inglés-castellano: teoría y práctica*. Barcelona: Gedisa.
- Lyons, J. 1981. *Language and linguistics: An introduction*. Cambridge: Cambridge University.
- Lyons, J. 1981. *Lenguaje, significado y contexto*. Barcelona-Buenos Aires: Ediciones Paidós.
- Mariner Bigorra, S. 1971. Triple noción básica en la categoría modal castellana. *Revista de Filología Española* 54 (3–4), s. 209–252.
- Marleau, L. 1982. Les sous-titres... un mal nécessaire. In: *Meta* 27 (3), s. 271–285.
- Martínez Sierra, J. J. 2010. De normas, tendencias y otras regularidades en traducción audiovisual. In: *Estudios de Traducción* 1, s. 151–170.
- Mauranen, A. 1999. Will ‘Translationese’ Ruin a Contrastive Study? In: *Languages in Contrast* 2 (2), s. 161–185.
- Mayoral, R. 1984. El doblaje de películas y la fonética visual. In: *Babel: revista de los estudiantes de la EUTI* 2, s. 7–15.
- Merino Álvarez, R. 1994. *Traducción, tradición y manipulación. Teatro inglés en España 1950–1990*. León: Vitoria.
- Merino Álvarez, R. 2001. Traducción, adaptación y censura de productos dramáticos. In: Chaume, F. & Agost, R. (eds.) *La traducción en los medios audiovisuales*. Castelló: Universitat Jaume I, s. 231–238.

- Merino Álvarez, R. 2011. La traducción de *Descriptive Translation Studies and Beyond* de Gideon Toury al español: un trasvase académico e intercultural. In: *Iberoamericana Pragensia - Supplementum 27/2011*, s. 61–68.
- Navarro Domínguez, F. 2010. La théorie de la traduction en Espagne. In: *Meta* 55 (1), s. 88–104.
- Newmark, P. 1980. The Translation of Metaphor. In: *Babel* 26 (2), s. 93–100.
- Newmark, P. 1988. *A Textbook of Translation*. New York, London: Prentice Hall.
- Nida, E. 1964. *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Nord, Ch. 1991. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi.
- Nord, Ch. 1997. *Translating as a purposeful activity: functionalist approaches explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Ortiz García, J. 2008. Lord Byron y la traducción. In: *Hermeneus* 10, s. 167–183.
- Pizarro Sánchez, I. 2010. *Análisis y traducción del texto económico inglés-español*. Coruña: Netbiblo.
- Popovič, A. 1975. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran.
- Pym, A. 2006. On the social and the cultural in translation studies. In: Pym, A., Schlesinger, M. & Jettmarová, Z. (eds.) *Sociocultural aspects of translating and interpreting*. Amsterdam: John Benjamins, s. 1–26.
- Pym, A. 2008. On Toury's laws of how translators translate. In: Pym, A., Schlesinger, M. a Simeoni, D. (eds.) *Beyond descriptive translation studies: Investigations in homage to Gideon Toury*. Amsterdam: John Benjamins, s. 311–328.
- Pym, A. 2010. *Exploring Translation Theories*. London and New York: Routledge.
- Radó, G. 1979. Outline of a Systematic Translatology. In: *Babel* 25 (4), s. 187–196.
- Ramón García, N. 2009. Translating Epistemic Adverbs from English into Spanish: Evidence from a Parallel Corpus. In: *Meta* 54 (1), s. 73–96.
- Reiss, K. 1971. *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text*. Kronberg: Scriptor Verlag.
- Reiss, K. 1976. *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text*. Kronberg: Scriptor.
- Santos, D. 2004. *Translation-based Corpus Studies: Contrasting English and Portuguese Tense and Aspect Systems*. Amsterdam: Rodopi.

Santoyo, J. C. 1983. A propósito del término translema, tendencias actuales en las aplicaciones de la lingüística. In: Actas del primer Congreso Nacional de Lingüística Aplicada Murcia, s. 255–265.

Santoyo, J. C. 1985. El delito de traducir. León: Universidad de León.

Santoyo, J. C. 1986. A propósito del término "translema". In: Babel 32 (1), s. 50–55.

Santoyo, J. C. 1987. Teoría y crítica de la traducción: antología. Bellaterra: Universidad Autónoma de Barcelona.

Sapir, E. 1921. An Introduction to the Study of Speech. New York: Harcourt, Brace.

Sapir, E. 1954. El Lenguaje: Introducción al estudio del habla. México: Fondo de Cultura Económica.

Selinker, L. 1972. Interlanguage. In: Richards, J. C. (ed.) Error Analysis. Perspectives on Second Language Acquisition. London: Longman, s. 31–54.

Snell-Hornby, M. 1988. Translation Studies: An Integrated Approach. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Snell-Hornby, M. 2006. The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints? Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Sorvali, I. 1986. Inforeme – How to Measure Information Content. In: Babel 32 (1), s. 58–63.

Sundell, L. G. 2003. Le future modal revisité. In: Birkelund, M. et al. (eds.) Aspects de la Modalité. Tübingen: Niemeyer, s. 217–228.

Tercedor Sánchez, M. 2010. Cognates as lexical choices in translation: Interference in space-constrained environments. In: Target 22 (2), s. 177–193.

Tirkkonen-Condit, S. 2002. Translationese - a Myth or an Empirical Fact? A study into the linguistic identifiability of translated language. In: Target 14 (2), s. 207–220.

Toledano Buendía, C. 2005. Contemporary Problematics in Translation Studies. In: Revista Canaria de Estudios Ingleses 51, s. 9–15.

Toury, G. 1980. In Search of a Theory of Translation. Tel Aviv: Porter Institute for Poetics and Semiotics.

Toury, G. 1995. Descriptive Translation Studies and beyond. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Trudgill P. 1974. Social Differentiation of English in Norwich. Cambridge: Cambridge University Press.

Vajdová, L. 2007. Myslenie o preklade. Bratislava: Kalligram.

- Vázquez-Ayora, G. 1977. *Introducción a la Traductología. Curso básico de traducción*. Washington: Georgetown University Press.
- Veiga Rodríguez, A. 1991. *Condicionales, concesivas y modo verbal en español*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela.
- Vermeer, H. J. 1978. Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie. In: *Lebende Sprachen* (23), s. 99–102.
- Vidal, M. C. A. 1995. *Traducción, manipulación, desconstrucción*. Salamanca: Colegio de España.
- Vidal, M. C. A. 1997. De por qué no se puede traducir en femenino. In: Vega M. A. & Martín Gaitero R. (eds.) 1999. *Lengua y Cultura. Estudios en torno a la Traducción*. Madrid: Editorial Complutense, s. 229–232.
- Vidal, M. C. A. 1998. El futuro de la traducción: últimas teorías, nuevas aplicaciones. Valencia: Institució Alfons el Magnànim, s. 81–100.
- Vilíkovský, J. 2002. *Překlad jako tvorba*. Praha: Ivo Železný.
- Vinay, J. P. & Darbelnet, J. 1958. *Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de Traduction*. Paris: Didier.
- Wekker, H. Ch. 1976. *The Expression of Future Time in Contemporary British English: An Investigation into the Syntax and Semantics of Five Verbal Constructions Expressing Futurity*. Amsterdam: North Holland.
- Werlich, E. 1983. *A Text Grammar of English*. Heidelberg: Quelle und Meyer.
- Westney, P. 1995. *Modals and Periphrastics in English: An Investigation into the Semantic Correspondence between Certain English Modal Verbs and their Periphrastic Equivalents*. Tübingen: Niemeyer.
- Willis, J. 1996. *A framework for task-based learning*. Harlow, U.K.: Longman.
- Yuste Frías, J. & Álvarez Luján, A. (eds.) 2005. *Estudios sobre traducción: teoría, didáctica, profesión*. Vigo: Universidad de Vigo.
- Zarandona Fernández, J. M. 2004. Rabadán, R. & Fernández Nistal, P., *La traducción inglés-español: fundamentos, herramientas, aplicaciones*. León: Universidad de León, 2003. 186 pp. In: *Hermeneus* 6, s. 235–237.

14. Přílohy

Příloha 1	I
<i>Příklad britského humoru</i>	
Příloha 2	II
<i>Sémantické značky sloves vyjadřujících predikci a hypotetičnost</i>	
Příloha 3	III
<i>Způsoby intenzifikace kvantifikátorů</i>	
Příloha 4	IV
<i>Způsob vyjádření intenzifikace kvantifikátoru v angličtině a španělštině</i>	
Příloha 5	V
<i>Vyjádření intenzifikace kvantifikátoru v původní a překladové španělštině</i>	
Příloha 6	VI
<i>Sémantické značky anglického minulého času prostého, španělského jednoduchého minulého času a španělského imperfekta</i>	
Příloha 7	VII
<i>Zastoupení významů anglického minulého času prostého a španělského imperfekta</i>	
Příloha 8	VIII
<i>Užití španělského imperfekta v původní a překladové španělštině</i>	